

อนุสรณ์

ในงานพระราชทานเพลิง

ศพ

นาวาตรี หลวงวารีรณชัย

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

วันจันทร์ที่ ๔ เมษายน ๒๕๐๙

วันนี้เป็นวันประกอบพิธีทำบุญ[illegible]และทำบุญวันเกิด
ประจำปีตลอดทุกๆปี ปีนี้นับว่าเป็นปี[illegible] ถือ
วันเกิด[illegible]วันอาทิตย์ [illegible] ส่วนวันนี้[illegible]
[illegible]วันเดียว [illegible]
๗ ขึ้น ๖ ค่ำ แต่วันนี้เป็นเดือน ๗ ขึ้น ๗ ค่ำ นับ
ว่าใกล้เคียงที่สุด เวลา ๑๗.๓๐ น. ประกอบพิธี[illegible]
[illegible] เมื่อได้[illegible]
[illegible]และเปลี่ยน[illegible]ต่างๆ ใหม่หมด เป็นเสร็จพิธี เวลา
๑๐.๐๐ น. พระสงฆ์ ๑๐ รูปเริ่มสวดพระพุทธมนต์ ความ
จริงพระสงฆ์ที่สวดพระพุทธมนต์ ครั้งหนึ่งเพียง ๕ รูปเท่า
นั้น แต่[illegible] ๒ องค์ [illegible]
[illegible] องค์ เมื่อ
[illegible] ๑๑ องค์[illegible]
เมื่อสวดพระพุทธมนต์จบ [illegible] เมื่อ
[illegible] พระ
สงฆ์ ๑๐ รูป[illegible] แล้ว[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ๑๐ รูปก็ลากลับ [illegible]

ชาตะ ๒๑ พฤษภาคม ๒๔๓๖
มตะ ๓ กันยายน ๒๕๐๘

ถ่ายร่วมกับเพื่อนนายทหาร เมื่อเป็นต้นเรือประจำกอง ร.ร. ชุมพลทหารเรือ จังหวัดสมุทรปราการ (แถวหน้านับจากคนที่ ๒)

ประวัติโดยสังเขป

นาวาตรี หลวงวารีรณชัย (เมฆ เอโกบล) เกิดเมื่อวันที่ ๒๑ พฤษภาคม ๒๔๓๖ ตำบลแควอ้อม อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นบุตรคนแรกในจำนวน ๓ คนของขุนเทพอาญา (เจ๊ก เอโกบล) และนางเกลี้ยง เอโกบล เมื่อเยาว์ได้รับการศึกษาและสำเร็จจากโรงเรียนบ้านสมเด็จเจ้าพระยา จังหวัดธนบุรี ได้เข้าศึกษาต่อที่โรงเรียนนายเรือแผนกปากเรือ สำเร็จหลักสูตรเมื่อปลาย พ.ศ. ๒๔๕๗ เป็นนักเรียนทำการนายเรือเมื่อ ๑ เมษายน ๒๔๕๘ ได้รับยศเป็นว่าที่นายเรือตรี เมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม ๒๔๕๘ ต่อมาได้ทำการสมรสกับนางสาวทองดี เหมนลินช์ เกิดบุตรหญิงเพียงคนเดียวคือ เรือเอกหญิงจำลอง เอโกบล ซึ่งปัจจุบันรับราชการประจำการอยู่ในกองทัพเรือ ครั้นเมื่อกรมเจ้าท่าเปิดกองนำร่องขึ้นเมื่อวันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๔๗๘ เจ้าพนักงานนำร่องมีจำนวนไม่เพียงพอกับงานที่บังคับการนำร่อง นาวาตรี หลวงวารีรณชัย ซึ่งขณะนั้นออกจากประจำการเป็นนายทหารกองหนุนเบี้ยหวัดอยู่ในกองทัพเรือ ได้สมัครเข้ารับราชการเป็นเจ้าพนักงานนำร่อง ทางราชการกรมเจ้าท่าพิจารณาเห็นว่าเป็นผู้สามารถในการนำร่องเรือได้เป็นอย่างดี เพราะเคยเป็นผู้บังคับการเรือรบมาหลายลำจึงรับเข้า เป็นเจ้าพนักงาน นำร่องของกรมเจ้าท่าเมื่อวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๙ นาวาตรี หลวงวารีรณชัยมีพี่น้องร่วมบิดาเดียวกันอีก ๒ คน

๑. นายบุญมี เอโกบล (ถึงแก่กรรมเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๐๗)

๒. จ่าเอกบุญมา เอโกบล (ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖)

ยศและบรรดาศักดิ์

๒๕ พฤษภาคม	๒๔๕๙	เป็น	นายเรือตรี
๑๘ พฤษภาคม	๒๔๖๒	,,	นายเรือโท
๒๕ มีนาคม	๒๔๖๔	,,	นายเรือเอก
๑๓ เมษายน	๒๔๖๖	,,	ขุนวารีรณชัย
๑ เมษายน	๒๔๗๐	,,	นายนาวาตรี
๒ เมษายน	๒๔๗๑	,,	หลวงวารีรณชัย

เครื่องราชอิสริยาภรณ์

๒ ธันวาคม	๒๔๕๔	เหรียญบรมราชาภิเศก รัชกาลที่ ๖
๓๐ กรมฎาคม	๒๔๖๗	เบญจมาภรณ์มงกุฎไทย
๒๕ กุมภาพันธ์	๒๔๖๘	เหรียญบรมราชาภิเศก รัชกาลที่ ๗
๖ พฤศจิกายน	๒๔๗๓	เบญจมาภรณ์ช้างเผือก
๖ พฤศจิกายน	๒๔๗๔	เหรียญจักรมาลา
๒๐ กันยายน	๒๔๘๓	ตริตาภรณ์มงกุฎไทย
๒๐ กันยายน	๒๔๘๕	ตริตาภรณ์ช้างเผือก
๕ พฤษภาคม	๒๔๙๓	เหรียญบรมราชาภิเศก รัชกาลที่ ๙

ตำแหน่งหน้าที่ในราชการ

๑ เมษายน	๒๔๕๘	สำรองราชการกรมเสนาธิการทหารเรือ
๔ พฤษภาคม	๒๔๕๘	ประจำ ร.ล. พาลี รั้งทวีป
๑๕ กันยายน	๒๔๕๘	รั้งต้นปืน ร.ล. สุครีพครองเมือง
๑๐ เมษายน	๒๔๕๙	ผู้บังคับการ ร.ล. เทวาสุราราม
๒๓ มกราคม	๒๔๖๐	ประจำเรือปืนสมุท

๑๕ เมษายน ๒๔๖๑	ต้นหนเรือบึ่นสมุท
๘ เมษายน ๒๔๖๒	ครูสอนวิชาทหารโรงเรียนจ่ากรมยุทธศึกษาทหารเรือ
๔ พฤศจิกยน ๒๔๖๔	รั้งตำแหน่งเสนาธิการกรมทหารเรือชายทะเล
๑ มิถุนายน ๒๔๖๕	ต้นเรือกองโรงเรียนจ่าทหารเรือ
๑๔ เมษายน ๒๔๖๖	ต้นเรือกองโรงเรียนจ่าบางพระ
๒๖ มีนาคม ๒๔๖๗	ต้นเรือ ร.ล. เจ้าพระยา
๑ เมษายน ๒๔๖๙	ต้นเรือกองโรงเรียนพลทหารประจำเรือบางพระ
๘ เมษายน ๒๔๗๐	ต้นเรือกองโรงเรียนจ่าสำรอง
๑๙ สิงหาคม ๒๔๗๐	ทำการในหน้าที่ผู้บังคับการกองโรงเรียนจ่าสำรอง
๑๕ เมษายน ๒๔๗๒	สำรองราชการกองทัพเรือ
๓ พฤษภาคม ๒๔๗๒	ผู้บังคับการ ร.ล. เสือคำรณสินธุ์
๔ เมษายน ๒๔๗๓	สำรองราชการกองทัพเรือ
๔ มิถุนายน ๒๔๗๓	ผู้บังคับการ ร.ล. สุโขทัย
๗ เมษายน ๒๔๗๔	สำรองราชการกองทัพเรือ
๑ สิงหาคม ๒๔๗๔	ผู้บังคับการ ร.ล. รัตนโกสินทร์
๑๙ เมษายน ๒๔๗๕	สำรองราชการกองทัพเรือ
๘ กรกฎาคม ๒๔๗๕	ผู้บังคับการสถานีฝึกสัตหีบ
๕ มกราคม ๒๔๗๕	สำรองราชการกองทัพเรือ
๑ เมษายน ๒๔๗๖	ออกเป็นนายทหารกองหนุนเบี้ยหวัดสังกัดกรมเสนาธิการทหารเรือ
๒ เมษายน ๒๔๗๙	เจ้าพนักงานนำร่องข้าราชการพลเรือนสามัญชั้นเอก กรมเจ้าท่า กระทรวงเศรษฐการ
๑ มกราคม ๒๔๙๗	ออกจากราชการเหตุสูงอายุ เพื่อรับบำเหน็จบำนาญ

ในหน้าที่ราชการทหารนั้น นาวาตรี หลวงวารีรณชัยเป็นผู้ที่ถือความสัตย์ซื่อตรงและมั่นในระเบียบวินัยตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีของทหารโดยมั่นคงและเคร่งครัด ถึงแม้จะเป็นผู้ที่ชอบดื่มสุราก็สามารถรักษาเวลาและไปปฏิบัติในหน้าที่นั้น ๆ ได้ทุกเวลาอย่างเด็ดขาด ไม่ว่าจะเป็นเวลาใด และไม่เคยผิดพลาดหรือละทิ้งหน้าที่ ทั้งเป็นผู้ที่พูดจริงและตรงไปตรงมาไม่เกรงกลัวหรือหวาดหวั่นต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ประสพการณ์แห่งชีวิตจึงผ่านมาด้วยความปลอดภัยทุกประการ สิ่งไรที่หลวงวารีรณชัยเคารพยึดถือเชื่อมั่นว่าถูกต้องตามทำนองครองธรรมแล้วจะไม่มีการเปลี่ยนแปลงเลยบางครั้งก็แทบจะเอาชีวิตไม่รอด แต่ก็พ้นไปได้อย่างปาฏิหาริย์ ในชีวิตของ นาวาตรี หลวงวารีรณชัย เป็นผู้ที่ทำความดีไม่มีใครค่อยเห็นหรือเรียกว่าปิดทองหลังพระ ตลอดเวลาที่รับราชการทหารอยู่ในกองทัพเรือ ในที่สุดภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ แล้วจึงได้ถูกพิจารณาให้ออกเป็นนายทหารกองหนุน เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๖ และเมื่อได้เข้ารับราชการเป็นเจ้าพนักงานนำร่องของกรมเจ้าท่าดังกล่าวมาแล้ว หลวงวารีรณชัย ก็ได้ปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งเจ้าพนักงานนำร่องด้วยความเข้มแข็งอดทนตลอดมา และเมื่อวันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๔๘๓ ได้มีจิตศรัทธาลาทางราชการเพื่ออุปสมบทในบวรพุทธศาสนาที่วัดมกุฏกษัตริยาราม ๑ พรรษา โดยมีท่านเจ้าคุณพระสาสนโสภณ (แจ่ม จตฺตสลฺโล) เจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยารามเป็นอุปัชฌาย์ สมเด็จพระสังฆราชองค์ปัจจุบันเป็น กรรมวาจาจารย์ และได้ลาจากสมณเพศ เมื่อวันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๔๘๓ คงรับราชการกรมเจ้าท่ากองนำร่องต่อไปจนครบเกษียณอายุ จึงได้ออกจากราชการเนื่องจากเหตุสูงอายุเพื่อรับพระราชทานบำเหน็จบำนาญ เมื่อวันที่ ๑ มกราคม ๒๔๙๗ ต่อไป

น.ต. หลวงวารีรณชัยร.น. เป็นผู้ที่มีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรงและมีกำลังใจดีมาก เข้มแข็งเสมอไม่เคยเจ็บป่วยถึงอยู่โรงพยาบาลหรือรักษาที่บ้านเป็นการใหญ่เลย ภายหลังจากปลดเกษียณอายุแล้ว ได้ไปเป็นกัปตันเรือทำการเดินเรือสินค้าให้กับบริษัทต่าง ๆ เป็นเวลาอีกหลายปี

การปฏิบัติหน้าที่ของหลวงวารีรณชัย เป็นที่นิยมนับถือเชื่อมั่นของบริษัทเดินเรือสินค้าทั้งในประเทศและต่างประเทศเป็นอย่างมาก หลวงวารีรณชัยเริ่มป่วยเป็นโรคเกี่ยวกับหัวใจ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ ได้เข้ารักษาตัวเป็นครั้งแรกที่โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า ครั้งนี้หลังจากออกจากโรงพยาบาลแล้วมักมีอาการหอบและเหนื่อยมากขึ้น แต่ก็ยังมีกำลังใจเข้มแข็งอยู่ตามเดิม จนกระทั่งวันที่ ๒๒ เมษายน ๒๕๐๘ ต้องเข้ารักษาตัวที่โรงพยาบาลศิริราชอีกประมาณ ๑๐ วันและพักรักษาตัวอยู่ที่บ้านอีกจนกระทั่งเข้าเขตปรกติ ได้ทำบุญวันเกิดอายุครบ ๖ รอบ (๗๒ ปี) ตามประเพณีเมื่อวันที่ ๒๑ พฤษภาคม ๒๕๐๘ ในระยะนี้มักมีอาการเหนื่อยหอบมากขึ้น แต่ก็ยังมีกำลังใจที่จะไปไหนมาไหนได้ตามลำพัง ครั้นถึงวันที่ ๓ กันยายน ๒๕๐๘ เวลาประมาณ ๑๓.๓๐ น. ได้ออกจากบ้านไปเพื่อธุระส่วนตัว ได้ไปเป็นลมที่หน้าโรงแรมหลานหลวง ได้มีผู้หวังดีพบเข้า และนำส่งโรงพยาบาลกลางแต่นาวาตรี หลวงวารีรณชัย ได้สิ้นลมในระหว่างทางเสียก่อนแล้ว หมดหนทางที่แพทย์จะช่วยเหลือเยียวยาได้ทัน สิริรวมอายุได้ ๗๒ ปี ๓ เดือน ๑๓ วัน หลังจากนั้นในวันที่ ๔ กันยายน ๒๕๐๘ ได้อัญเชิญศพจากโรงพยาบาลกลางไปตั้งบำเพ็ญกุศล ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม รวม ๗ วัน แล้วได้บรรจุศพไว้ในสุสานแห่งวัดนั้น เพื่อรอรับพระราชทานเพลิงต่อไป

ธรรมคติ

นาวาตรี หลวงวารีรณชัย เคยอุปสมบทจำพรรษาที่วัดมกุฏกษัตริยาราม เป็นสัทธิวิหาริกของท่านเจ้าคุณพระศาสนโศภน และเป็นอันเตวาสิกของข้าพเจ้า เมื่อเป็นภิกษุ ได้ตั้งใจศึกษาธรรมวินัยโดยเคารพเอื้อเฟื้อ และตั้งใจปฏิบัติชอบตามธรรมวินัยสม่ำเสมอ เป็นผู้เคารพระเบียบวินัยอย่างเคร่งครัด สมกับที่เคยเป็นทหารผู้เคร่งวินัยมาแล้ว เท่าที่ได้ทราบประวัติมา ปรากฏว่าเป็นตัวของตัวเอง คือทำตนให้เป็นที่พึ่งแก่ตนได้เป็นอย่างดี มีความเที่ยงธรรมในหน้าที่ เป็นที่ไว้วางใจของผู้บังคับบัญชา เป็นที่เคารพยำเกรงของผู้ใต้บังคับบัญชาสม่ำเสมอ จึงเจริญในราชการในสมัยนั้น เมื่อออกจากราชการแล้วไปทำงานในหน้าที่ใด ก็ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่นั้นโดยเคารพสม่ำเสมอ

ข้อนี้แสดงให้เห็นความจริงว่า วินัยเป็นสิ่งสำคัญ เป็นเครื่องควบคุมปวงชนผู้รวมกันเป็นหมู่เป็นคณะให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่เป็นภัยแก่สังคม และให้สามัคคีกันบริหารภาระธุระอันเป็นหน้าที่ของหมู่คณะให้สำเร็จลุล่วงไปโดยสวัสดี ทหารที่มีวินัยดี ย่อมเป็นที่เชื่อถือไว้วางใจของประชาชน และเป็นกำลังป้องกันข้าศึกศัตรูของชาติได้เป็นอย่างดี พระสงฆ์ผู้เคารพพระวินัยเคร่งครัด ย่อมเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสนับถือของประชาชนและเป็นเหตุให้พระศาสนาเจริญสถาพร จึงควรยืนยันได้ว่า ถ้าทุกคนเคารพวินัย ไม่ฝ่าฝืนไม่ละเมิด ทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิตแล้ว ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในตัวคนแต่ละคนในหมู่คณะก็ย่อมมี เป็นเหตุให้เกิดความสามัคคีมีความสงบเรียบร้อยมีความงดงาม โดยนัยตรงกันข้าม ถ้าสังคมมนุษย์ขาดวินัยเสียแล้ว ก็หาความสงบสุข และความเจริญไม่ได้ วินัยในที่นี้

ก็คือ ข้อบังคับ หรือระเบียบที่ตั้งไว้เพื่อให้ทุกคนปฏิบัติสม่ำเสมอกัน ไม่ลักลั่นก้าวก่ายนั่นเอง พระสงฆ์ก็มีวินัยของพระบรมศาสดาเป็นเครื่องรักษา ทหารก็มีวินัยของทหารเป็นเครื่องรักษา ชนทุกหมู่เหล่าที่รวมกันเป็นคณะเป็นพวก ต้องมีวินัยเป็นเครื่องควบคุมจึงจะเป็นหมู่ที่ดี มีความเรียบร้อยงดงาม.

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ

(สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ)

วัดมกุฏกษัตริยาราม

๒๓ มีนาคม ๒๕๐๙

คำไว้อาลัย

แด่

นาวาตรี หลวงวารีรณชัย

นาวาตรี หลวงวารีรณชัย (เมฆ เอโกบล) เป็นมิตรที่รักอย่างยิ่งตั้งแต่เป็นนักเรียนนายเรือ จนออกเป็นนายทหารเรือ ออกมารับราชการรักใคร่สนิทสนมกันตลอดมา จนถึงวันมรณะกรรม เมื่อข้าพเจ้าทราบข่าวมรณะกรรม ทำให้ข้าพเจ้าต้องเสียใจจนถึงต้องอึ้งไปชั่วขณะหนึ่ง ที่อึ้งก็เพราะนึกไม่ถึง และไม่เคยนึกว่าจะได้รับข่าวนี้อย่างรวดเร็ว เพราะเราพบกันเมื่อเร็ว ๆ นี้เอง ขณะนั้นยังสดใสและรื่นเริงไม่มีแววเลยว่าจะดับเร็วเช่นนี้ ข้าพเจ้าจะลืมมิได้เลยว่า วันที่ ๓ กันยายน ๐๘ เป็นวันที่ข้าพเจ้าต้องสูญเสียเพื่อนรักที่ได้เคยร่วมชีวิตอย่างโชกโชน มาด้วยกันแต่หนหลัง นาวาตรี หลวงวารีรณชัย สอบได้ห้อง ๕ ออกเป็นนายทหาร ชุดเดียวกันเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ ใน พ.ศ. นี้มีนักเรียนเข้าสอบ ๒๗ คน แต่สอบได้ผ่านออกมาเป็นนักเรียนทำการนายเรือเพียง ๕ คน เท่านั้นมี:—

สอบได้ที่ ๑ นนร. สวัสดิ์ ศราภา (เย้ากันเล่น ๆ ว่า "สุราพา") ท่านผู้นี้ลาออกจากราชการเมื่อรับยศเรือตรีแล้ว จะเพราะเหตุใดไม่ทราบ แล้วหายหน้าไปแต่บัดนั้น จนบัดนี้ไม่ทราบว่าไปอยู่ ณ ที่ใด จะไปเป็นไปตายอย่างไรไม่มีใครทราบ คงจะถึงมรณะกรรมแล้ว เพราะนานตั้ง ๕๐ ปีมาแล้วก็ไม่ได้รับข่าวเลย

สอบไล่ได้ที่ ๒ นนร. หลี จารุภุม ต่อมาได้เลื่อนยศเรือเอก และมีบรรดาศักดิ์เป็นขุนวารี–รณชิต นี่ก็อีกคนหนึ่งไม่ทราบว่า หายไปทางใด ทราบภายหลังว่าตายเสียแล้วที่ภาคเหนือ

สอบไล่ได้ที่ ๓ นนร. จำรูญ วรรธนาคม ต่อมาได้เลื่อนยศเป็นนาวาตรี มีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงจำรูญตรีรักษ์ ย้ายสังกัดกระทรวงไปประจำอยู่กรมเจ้าท่า ในตำแหน่งนายตรวจท่า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ ได้ถึงแก่มรณะกรรม เมื่อย้ายหน้าที่ไปประจำอยู่จังหวัดนครพนม

สอบไล่ได้ที่ ๔ นนร. ประยูร ศาสตระรุจิ ต่อมารับยศเป็นจอมพลเรือ มีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงยุทธศาสตรโกศล ตำแหน่งสุดท้าย เป็นผู้บัญชาการทหารเรือตำแหน่งทางการเมืองเป็นรองนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังดำรงตำแหน่งอดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตร ในระยะเริ่มแรกสร้างเขื่อนยันฮี หรือเขื่อนภูมิพล พ.ศ. ๙๔–๙๕ ซึ่งหม่อมหลวงชูชาติ กำภู อธิบดีกรมชลประทาน เสนอขึ้นมายังกระทรวงเกษตรด้วยการกู้เงินธนาคารโลก รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม รับหลักการตามข้อเสนอและท่านนายก ฯ ยังบอกกับข้าพเจ้าว่ายังจะต้องสร้างอีกหลายเขื่อนในหลายตำบลและจังหวัดทั่วพระราชอาณาจักร จึงจะบังคับน้ำได้ตามประสงค์ทั้งนี้ตามความเห็นของ ม.ล. ชูชาติ ซึ่งจะเสนอโครงการเป็นคั่น ๆ ไป ตามโครงการนี้ตรงกับรายงานของข้าพเจ้าซึ่งรายงานท่านนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๑๒ กันยายน ๒๔๙๖ เมื่อวันกลับจากดูงานรอบโลก เรื่องการไฟฟ้าในประเทศญี่ปุ่น ซึ่งญี่ปุ่นมีคำพังเพยว่า–

๑ มีน้ำตกน้ำไหลที่ไหนต้องมีไฟฟ้าที่นั่น

๒ มีไฟฟ้าที่ไหนต้องมีโรงงานอุตสาหกรรมที่นั่น

๓ มีโรงงานอุตสาหกรรมที่ไหนที่นั่นต้องเจริญ

เรื่องนี้อยู่ในหนังสือ **"ความเป็นมาแต่หนหลังของจอมพลเรือหลวงยุทธศาสตรโกศล"** (หน้า ๗๗) ซึ่งข้าราชการในกองทัพเรือพิมพ์แจกในวันฉลองยศจอมพลเรือ เมื่อ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๙ ในโอกาสหนึ่ง นายยู ยี แบล็ค ผู้อำนวยการธนาคารโลก ได้มาพบกับข้าพเจ้าที่กระทรวงเกษตรได้ปรึกษาหารือถึงการกู้เงิน เขายังบอกกับข้าพเจ้าว่าเขาก็

เป็นทหารเรือเหมือนกันและมียศนาวาโท ข้าพเจ้าก็แสดงยินดีด้วยมากและกล่าวว่าเรามีเลือดทหารเรือเหมือนกันจึงเข้าใจกันง่าย ในที่สุดเลยหัวเราะอย่างสบายใจตามแบบฉบับทหารเรือ และดำรงตำแหน่งอดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสหกรณ์ในระยะเริ่มสถาปนากระทรวงขึ้นใหม่ใน พ.ศ. ๙๕–๙๘ ย้ายจากตำแหน่งผู้บัญชาการทหารเรือ เมื่อ ๑๙ กันยายน ๒๕๐๐ เพราะการปฏิวัติ ๑๖ กันยายน ๒๕๐๐ และพ้นจากตำแหน่งทางการเมืองเพราะการปฏิวัตินั้น ต่อมา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ ก็ออกจากราชการเพราะกะเษียรอายุเมื่ออายุ ๖๕ ปี บัดนี้มีอายุ ๗๓ ปี ใน พ.ศ. ๒๕๐๘

สอบไล่ได้ที่ ๕ นนร. เมฆ เอโกบล ต่อมาเป็นนาวาตรี และมีบรรดาศักดิ์ เป็นหลวงวารีรณชัย ย้ายสังกัดกระทรวงไปประจำอยู่กรมเจ้าท่า ในตำแหน่งนำร่อง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ ออกจากราชการเพราะกะเษียรอายุ เมื่ออายุ ๖๐ ปี ได้ถึงแก่มรณะกรรม เมื่ออายุ ๗๒ ปี รวมแล้วออกเป็นนายทหารในชุดนี้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ จำนวน ๕ คน ถึงมรณะกรรมเสีย ๔ คน คงเหลือ ๑ คนคือตัวข้าพเจ้า ทั้ง ๕ คนเมื่อออกมาเป็นนักเรียนทำการนายเรือ ก็แยกย้ายไปประจำในแหล่งต่างกันเพื่อการฝึก และทำดาราศาสตร์เดินเรือ ๕๒ ข้อ เพื่อเลื่อนเป็นว่าที่เรือตรี โดยผู้บังคับการเรือเซ็นนามรับรองทุกข้อ ถ้าไม่เสร็จก็ไม่ได้เลื่อน ส่วนตัวข้าพเจ้า (ประยูร ศาสตระรุจิ) ไปประจำอยู่เรือพาลีรั้งทวีป ในกองเรือปืน ส่วนนายเมฆ เอโกบล ประจำฝึกในเรือสุครีพครองเมืองในกองเรือปืนกองเดียวกัน และจอดทุ่นใกล้ ๆ กันในขณะนั้น ทั้ง ๒ คน ถ้าจะเปรียบก็เหมือนผ้าขาวสะอาดไม่มีรอยด่างดำอะไรเลย บริสุทธิ์แท้คือ ปลอดจาก สุรา, นารี, พาชี, กีฬาบัตร แต่อนิจจังไม่เที่ยง ไม่ทันข้ามปีผ้าผืนดังกล่าวก็ด่างดำไปหมดทั้งผืน ทั้งนี้ก็สิ่งแวดล้อม เราจำเป็นต้องตามผู้ใหญ่ รุ่นพี่หรือรุ่นอาวุโส แต่จะโทษใครได้เพราะเราเองก็พอใจอยู่แล้ว ทั้งนี้ก็เพราะเราทั้ง ๒ มียศเพียงนักเรียนทำการนายเรือเท่านั้น เมื่อได้ร่วมสมาคมกับผู้ใหญ่ทำให้เหลิงจนลืมตัว กระทรวงทหารเรือในยุคนั้นขึ้นชื่อว่า "เจ้าบุตร – เจ้าลพ" (ชื่อตัวสำคัญในวรรณคดีเรื่องราม–

เกียรติ) ไม่ใช่คนอื่นคนไกลที่ไหนคือคุณประยูรเป็นตัวเจ้าบุตร คุณเมฆเป็นตัวเจ้าลพ เพราะทั้งสองมีหน้าตาคล้ายคลึงกัน อ้วนล่ำสูงต่ำขนาดเดียวกันตลอดจนสีเนื้อ อายุก็ยังเท่ากันเสียอีก เพราะเกิดปีเดียวกัน พ.ศ. ๒๔๓๖ นอกจากนี้ไปเที่ยวผจญภัยต่าง ๆ ชอบไปด้วยกันเสมอไม่เคยแยกกันเลย ดังนี้ พล. ร.ต. พระยาวินัยสุนทร เจ้ากรมพระธรรมนูญทหารเรือเป็นผู้ตั้งให้ เท่าที่ท่านเจ้าคุณรู้อะไรต่าง ๆ ของ ๒ คนนี้ ก็เพราะท่านเป็นเจ้ากรมพระธรรมนูญนอกจากนี้ท่านเจ้าคุณก็เคยร่วมสนุกกับพวกเราด้วยเหมือนกันในบางครั้ง และบางกรณี ทั้งนี้ก็เพราะทหารเรือส่วนมากไม่ถือเรื่องเหลื่อมล้ำต่ำสูงของยศและตำแหน่ง ขออย่างเดียวให้เป็นนายทหารสัญญาบัตรด้วยกันเท่านั้นเป็นร่วมสนุกกันได้เสมอ ตัวข้าพเจ้าเองมียศถึงจอมพลเรือมีตำแหน่งผู้บัญชาการทหารเรือ และเป็นรองนายกรัฐมนตรีด้วย ข้าพเจ้าเปิดโอกาสให้ทหารตั้งแต่พลทหารถึงนายพลเข้าพบข้าพเจ้าได้เสมอจะเป็นที่บ้านหรือที่ทำการในโอกาสที่ข้าพเจ้าว่าง (ถามนายธงดูก่อน) ไม่มีความรังเกียจเลย แม้ในขณะนี้ ข้าพเจ้าเป็นนายทหารนอกราชการได้ถูกเชิญให้เป็นนายกสมาคมทหารนอกราชการ คณะกรรมการบริหารงานของสมาคมมีตั้งแต่พลทหารถึงจอมพล ไม่จำกัดยศศักดิ์และฐานันดร ทั้งนี้แล้วแต่วิทยาการ, ประสพการณ์, สมรรถภาพ, และความเหมาะสมของแต่ละคนและแต่ละหน้าที่

คุณเมฆ เอโกบล ได้รับยศเป็นเรือตรี ได้ไม่ถึง ๒ ปี ก็แต่งงานกับนางสาวทองดี เหมมิลินช์ ข้าพเจ้าเป็นเพื่อนเจ้าบ่าว ส่วนข้าพเจ้าแต่งงานเมื่อเป็นเรือเอก ตอนคุณเมฆแต่งงานแล้วนี่แหละ ห่างกันมาก แต่ก็ไม่นานนัก เพราะโลกมันกลมต่างคนต่างก็ย้ายไปย้ายมา ในที่สุดก็มาร่วมกันจนได้ที่โรงเรียนชุมพลทหารเรือ สมุทรปราการ ตอนนี้มีเพื่อนเก่ามาร่วมด้วยอีกคนหนึ่งคือ นาวาเอกขุนวรทรัพย์รักษา ท่านผู้นี้ ขณะนั้นชื่อ ทองคำ มียศเรือโท มีครอบครัวแล้ว ข้าพเจ้ายังครองความเป็นโสดอยู่เมื่อรวมกันเข้าก็เลยสนุกต่อไป คุณทองคำเป็นคนดีมาก แต่ในตอนท้ายไหงดีน้อยไปเสียแล้ว เลยสนุกกันใหญ่อีก

พักหนึ่ง อย่างนี้เขาเรียกว่าต่างก็มีสันดานตรงกัน ในที่สุดเลยครองความเป็นใหญ่เหนืออันธพาลทั้งหลายในย่านสมุทรปราการ ชาวตลาดตลอดจนร้านค้าแซ่ซ้องสาธุเพราะค่อยอยู่เป็นสุขหน่อยทั้งนี้โดยการปราบด้วยวิธีสันติ ไม่ต้องใช้กำลังเพราะไม่ได้เป็นมหาอำนาจ เรามี ๓ คนพร้อมทั้งมีปัญญาก็พอแล้ว ไม่จำเป็นต้องไผ่ให้มหาอำนาจช่วยด้วย เพราะกลัวหนามยอกในอกภายหลัง ในที่สุดบัวไม่ช้ำน้ำไม่ขุ่นด้วยกันทั้งสองฝ่าย และคนที่เลวกลายเป็นคนดีเพราะกลับตัวได้ ในระหว่างที่อยู่โรงเรียนชุมพลด้วยกัน คุณเมฆแต่งงานและมีบุตรแล้วคือเรือเอกหญิง จำลอง เอโกบล แต่เพียงคนเดียวขณะนั้นอายุจำได้ว่า ๕ หรือ ๖ ปี ส่วนข้าพเจ้ายังเป็นโสดอยู่ก็ได้พึ่งพาอาศัยเกี่ยวแก่อาหารการกิน เพราะข้าพเจ้าตัวคนเดียวไม่มีครัวไม่มีคนใช้ ทั้งคุณเมฆและคุณนายทองดีพร้อมทั้งคนในครอบครัวนี้ดีต่อข้าพเจ้าอย่างน่าสรรเสริญคำน้อยก็ไม่พูดให้กระทบกระเทือนใจ ทำอาหารกับแกล้มดี ๆ อย่างเหลือเพื่อมิได้ขาด โดยข้าพเจ้าไม่ต้องจ่ายอะไรเลย ข้าพเจ้าได้เคยออกเงินช่วยเหลือ ก็ไม่รับกลับถูกหาว่าดูถูกด้วยซ้ำไป ต่อมา พ.ศ. ๒๔๖๖ เมื่อข้าพเจ้าเป็นเรือเอกแล้วก็ได้แต่งงานกับนางสาวประยูรจันทรสวัสดิ์ ครูโรงเรียนราชินีล่าง ในขณะนั้นสอนชั้น ม. ๔ ซึ่งเธอผ่าน ม. ๘ จากโรงเรียนนี้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ ข้าพเจ้าก็ยังประจำอยู่โรงเรียนชุมพลนั่นเอง เรื่องอาหารการกินก็ทำเอง แต่ทางบ้านคุณเมฆก็ยังส่งเสียเพิ่มเติมตามเคย นับว่าเป็นบุญคุณอย่างสูงอย่างลืมไม่ได้ เราทั้งสองครอบครัวแม้จะอยู่ในบ้านคนละหลัง ก็เหมือนคนในครอบครัวเดียวกัน คุณเมฆมีนิสัยมัธยัสถ์มาก แต่สำหรับเพื่อนแล้วเท่าไรเท่ากัน การมัธยัสถ์ทำให้คุณเมฆเก็บเงินเก็บทองได้มาก ถึงกับก่อร่างสร้างฐานะอย่างมั่นคง โดยซื้อที่ดินปลูกบ้านหลังใหญ่ สมฐานะที่ซอยรางน้ำอยู่อย่างสบาย มีสนามหญ้า มีเรือนคนใช้ มีบ้านรับรองแขก คิดว่าราคาขณะนี้ไม่น้อยกว่า ๒ ล้านบาท เป็นการต้องกับนโยบายของรัฐบาลท่าน จอมพล ป. พิบูล–สงคราม ซึ่งสะสมมรดกไว้ให้ลูกหลานตอนปลายอายุมากแล้ว ต่างก็สำนึกในการรับผิดชอบต่างก็มีภาระทั้งส่วนครอบครัวและส่วนราชการมากขึ้น การเที่ยวเตร่สำมะเลเทเมาอย่างเมื่อวัย

หนุ่ม ๆ อยู่นั้นน้อยมาก อาจจะกล่าวได้ว่าไม่มีเลย จึงห่างเหินกันมากนาน ๆ จะพบกันสักครั้งหนึ่ง แต่เมื่อรวมกันครั้งใด ก็อดสนุกไม่ได้เพราะเป็นการฟื้นความเก่าเพื่อกันลืม.

เรื่องที่กล่าวมาแล้วตอนต้นไม่ใช่แต่แม่ค้าชาวตลาด และประชาชนในเมืองสมุทรปราการจะนอนตาหลับเท่านั้น แม้แต่นักเรียนในโรงเรียนชุมพลทหารเรือ ซึ่งมีนาวาตรี หลวงประพิณพลยุทธ์เป็นผู้บังคับการ (ต่อมาเป็นนาวาเอก พระประพิณพลยุทธ์) และทหารใน ทร. ๔ โรงเรียนพลทหารเรือสมุทรปราการ ซึ่งมีเรือเอก สมิง ดาบเพ็ชร์ เป็นผู้บังคับการ ก็นอนตาหลับไปด้วย เพราะก่อนหน้าที่ข้าพเจ้าคุณเมฆและคุณทองคำ จะย้ายมาอยู่โรงเรียนชุมพลนี้ บรรดานักเรียนและพลทหารทั้ง ๒ แห่ง ถึงวันเสาร์และอาทิตย์จะปล่อยเที่ยววันละคราบในขณะกลับกอง ในระหว่างเดินทางกลับมักถูกรุมซ้อมถูกตีหัว และถูกฟันไม่เว้นแต่ละคราว ในรายสุดท้ายพลทหารคนหนึ่งถูกฟันคอเกือบขาดตายคาที่เลย กระทรวงทหารเรือจึงย้ายให้ข้าพเจ้า คุณเมฆ และคุณทองคำมาประจำอยู่โรงเรียนชุมพล ขณะนั้นทั้ง ๓ คนมียศเรือโททั้ง ๓ คน ทั้งนี้เพื่อมาปกครองมาเป็นครูและอบรมให้เรียบร้อย ข้าพเจ้าทราบแล้วว่าการที่ให้เราทั้ง ๓ คนมาประจำเพื่ออะไร ในที่สุดการทำให้เรียบร้อยก็คือทำการปราบด้วยวิธีสันติ ไม่ใช่ยกพวกไปตีกันโดยหักหาญด้วยกำลังแสดงอำนาจบาตร์ใหญ่ ข้าพเจ้ารู้แล้วว่าเหตุที่เกิดขึ้นนี้ พวกอันธพาล (นักเลงโต) อยู่ใต้อิทธิพลของตำรวจคอยคุ้มกัน ส่วนทหารก็เป็นหมูสนามให้เขาเฉือน ทั้งนี้เพราะทหารมีวินัยซึ่งปฏิบัติตามคำสั่งผู้บังคับบัญชา แต่สารวัตรใหญ่สมุทรปราการ ตำรวจเป็นคนดีท่านผู้นี้คือหลวงไผดไทยพิทักษ์ ต่อมาก็เป็นเพื่อนร่วมวงดื่มกันที่บ้านบ้างสโมสรบ้างเกือบทุกวันจนสนิทสนมกันยิ่งขึ้น ในที่สุดปรึกษาว่าทำอย่างไรจึงจะให้พวกลูกแถวสนิทกันเหมือนพวกเราข้าพเจ้ากล่าวว่าที่ทหารและตำรวจยุ่งอย่างนี้ก็เพราะตำรวจหย่อน การอบรมหรืออบรมไม่ถึงจุดหลวงไผด ฯ รับว่าจริงอยู่บ้างเพราะมีเวลาอบรมน้อยมีงานต้องปฏิบัติมาก ข้าพเจ้าขอรับอาสาเป็นผู้อบรมให้หลวงไผด ฯ ยินยอมให้ข้าพเจ้าไปอบรมให้โอวาทบนสถานี ตำรวจ ๔–๕ ครั้ง

เหตุที่ยินยอมง่าย ๆ โดยข้าพเจ้าพูดยั่วโมโหเสียพักเดียว และเพราะพวกเราเป็นพวกเดียวกันแล้ว ทั้งรักใคร่สนิทสนมกันอย่างเพื่อนร่วมตายในที่สุดพวกเราสามเกลอก็ตั้งตัวเป็นอันธพาลเสียเอง โดยใช้ตำรวจเป็นลูกมือแต่เราไม่พาลพวกชาวบ้านร้านตลาดเราพาลแต่พวกนักเลงโตเท่านั้น ต่อมาทหารและตำรวจก็สามัคคีกลมเกลียวทำให้พวกอันธพาลหรือนักเลงโตหมดความหมายไปเอง เพราะไม่มีตำรวจคอยคุ้มครอง จะมีอยู่บ้างก็ไม่ออกหน้า ลับ ๆ อยู่หลังฉาก

แผนการในระยะต่อมาเราต้องเอาพวกอันธพาลเข้ามาเป็นสมุนของเราให้จงได้ เห็นว่าไม่ยากนักในวันหนึ่งถ้ามีโอกาสเราต้องแสดง จุดเด่นให้พวกนั้นเห็น ว่าเราก็มีอะไรดี ๆ อยู่มากเหมือนกัน ในวันหนึ่งเวลาประมาณหลังเที่ยงคืนแล้ว พวกเรา ๓ คนไปนั่งดื่มกันในร้านอาหารเจ๊กเซ้งในตลาด พวกนักเลงโตเดินผ่านไปผ่านมาที่หน้าร้านที่เรานั่งดื่มอยู่ ๒—๓ เที่ยว ข้าพเจ้าสงสัยจึงเดินออกไปดูที่หน้าร้านก็พบกับหัวหน้านักเลงโตพอดี จึงถามว่า "เห็นเดินผ่านไปผ่านมาหลายเที่ยวจะต้องการอะไรหรือ" เขาตอบว่า "เปล่าครับ" ข้าพเจ้าก็บอกไปว่า "ดีแล้ว ถ้าไม่รังเกียจก็ขอเชิญมาร่วมวงดื่มกันเพื่อรู้จักกัน คุ้นเคยสนิทสนมกัน" ผู้นั้นไม่รอให้เรียกเป็นครั้งที่ ๒ เดินเข้ามาร่วมวงกันอยู่สักครู่พอมึน ๆ ต่างคนต่างก็อวดเก่งกันคนละอย่าง ๒ อย่างตามประสาคนกินเหล้า ทันใดนั้นคุณเมฆชักปืนพกออกมาวางบนโต๊ะ (ถ้าจะหมั่นไส้) แล้วก็ถือแกว่งไปแกว่งมาปืนเลยลั่นออกมาหนึ่งนัด เลยบ่อนแตกพวกเราก็ออกมาจากร้านเดินในย่านนั้นสักพัก แวะกินข้าวต้มปลาคนละชามเรียบร้อยแล้วก็เดินจะกลับกองโรงเรียน ระหว่างทางที่เดินกลับกองพอผ่านบ้านนายอำเภอปืนก็ลั่นออกมาหลายนัด การที่ต้องยิงปืนก็เพื่อเป็นการข่มขวัญพวกนักเลงโตแสดงว่าพวกเรามีปืนทุกคน เพราะกว่าจะเดินถึงกองจำต้องผ่านดงไม้รก ๆ และมืดมัวด้วยต้นก้ามปูใหญ่ ๆ มีเงามืดปกคลุม และเป็นเวลาเดือนมืดและผ่านเที่ยงคืนไปแล้วตามถนนเงียบและมืดเหมือนป่าชัฏ ไม่มีคนเดินแม้แต่คนเดียว นอกจากพวกเรา ๓ คนเท่านั้น

พอวันรุ่งขึ้นตำรวจพวกเรามาบอกว่าเรื่องเมื่อคืนนี้นายอำเภอเมืองและผู้บังคับการตำรวจไปรายงานต่อเจ้าเมือง เรื่องเมื่อคืนนี้เรากำลังยืนหัดทหารอยู่เลยหมดแรงที่จะหัดต่อไป และหน้าซีดตาม ๆ กัน ต่อมาอีก ๒–๓ วัน ก็ได้รับการฟ้องของบ้านเมืองไปยังกระทรวงทหารเรือ ๆ แจ้งมายังผู้บังคับการโรงเรียนชุมพลแล้วผู้บังคับการแจ้งให้เรา ๓ คนทราบ จึงปรากฏว่าทางบ้านเมืองตั้งกรรมการสอบสวน ฝ่ายทางกระทรวงทหารเรือได้ส่งพลเรือตรีพระยาวินัยสุนทร เจ้ากรมพระธรรมนูญมาร่วมเป็นกรรมการสอบสวนด้วย พวกเราทราบว่าเจ้าคุณวินัยสุนทรเข้าเป็นกรรมการร่วมด้วยเท่านั้นทำให้พวกเราดีใจขึ้น และสบายใจเหมือนกับตายแล้วเกิดใหม่ เพราะท่านเจ้าคุณผู้นี้เป็นคนตงฉินตรงไปตรงมาจะพิจารณาอะไรก็ใช้เหตุผลประกอบ แม้ว่าฟ้าจะผ่าลงมาอย่างไรท่านก็ไม่กลัว ไม่ประจบไม่เอาใจผู้ใหญ่ด้วยการทิ้งความยุติธรรม และข้อเท็จจริงว่ากันไปตามตัวบทกฎหมาย (ที่ไม่ตามใจผู้ใหญ่ในทางที่ไม่เป็นธรรมนั้นดีมาก) พอเจ้าคุณพบหน้าพวกเรา ๓ คน ก็เปรยออกมาว่า "เจ้าบุตร์ – เจ้าลพ ก่อเรื่องอีกแล้วนะ" แล้วท่านก็เดินเข้าห้องประชุมไป ตอนนี้ทำให้เราใจแป้วหายใจไม่ทั่วท้อง ในการสอบสวนเราทั้ง ๓ คนก็เข้าไปนั่งในที่นั้นด้วย กรรมการสอบไปถามไปหลายแง่หลายมุม ถึงคราวถามเรื่องยิงปืนในร้านเจ๊กเซ้ง หันไปถามเจ๊กเซ้ง ๆ ก็ตอบว่าไม่เห็นใครยิงปืน เป็นแต่มีเสียงเหมือนปืนนั้นคือขวดโซดาในตู้ระเบิด (เหตุที่ขวดโซดาระเบิดก็เพราะถูกลูกปืน) ต่อมาก็ถามถึงเรื่องยิงปืนในถนนหลวงนั้นจะว่าอย่างไร ข้าพเจ้าตอบว่าทั้ง ๓ คนจุดประทัดเล่น เพราะวันนั้นเป็นวันสารทจีน อีกตอนหนึ่งเป็นตอนสำคัญ เจ้าคุณวินัยถามนายอำเภอและผู้บังคับการตำรวจว่า "เวลานั้นท่านอยู่ที่ใด เห็นใครยิงปืนไหม ? เวลาเท่าใด และได้จัดการอย่างใดบ้าง" นายอำเภอตอบว่าเวลานั้นนอนหลับอยู่พอได้ยินเสียงปืนเลยตกใจตื่นเวลานั้น ๗ ทุ่มกว่า และไม่ได้จัดการอย่างใด เพราะดึกแล้วโดยคิดว่าตอนเช้าคงได้รับทราบรายงานละเอียด แต่ก็เป็นไปที่ตามคาดไว้แล้ว ๆ ก็รายงานให้เจ้าเมืองทราบ ผู้บังคับการตำรวจบอกว่า ไม่ได้ยินเสียงอะไรหมด เช้าตื่นขึ้นนายอำเภอจึงมาแจ้งให้ทราบ จึงทราบเรื่องแล้วก็ชวนกันไป

จวนเจ้าเมือง เจ้าคุณวินัยถามพวกข้าพเจ้าว่ารู้แล้วไม่ใช่หรือว่าการจุดประทัดเล่นในถนนหลวงเวลาค่ำคืนดึกดื่นเช่นนี้ เป็นการผิดกฎหมายหรือไม่ คุณเมฆตอบว่าไม่ไม่ใช่จุดเล่นแต่จุดเพื่อป้องกันตัว เพราะทางไปกองมืดกลัวอันตรายจึงจุด เพื่อแสดงว่ามีปืนพกมาทุกคน (ความจริงมีปืนอยู่คนเดียว คือคุณเมฆ) เพราะเวลาร่วมวงดื่มเห็นพวกนักเลงโตเดินผ่านหน้าร้านไป ๆ มา ๆ หลายคน ตอนขากลับจะออกจากร้านเลยเอาประทัดติดมือมาตับหนึ่ง ต่อจากนี้เจ้าคุณนิ่งไม่พูดอะไรหมด แต่เผยให้ทราบว่าอีก ๔–๕ วันจะทราบผล ต่อมาอีกประมาณ ๑๐ วัน พวกเพื่อนคอเดียวกันประจำอยู่กรมพระธรรมนูญทหารเรือ บอกว่าไม่เป็นอะไรแล้ว ท่านเจ้าคุณรายงานทูลเสนาบดีแล้วว่าพวกเรา ๓ คนไม่มีความผิดและควรจะมีความชอบเสียด้วยซ้ำ เพราะได้สมานให้ทหารและตำรวจสามัคคีกันตามคำสอบสวนปรากฏอยู่แล้ว แต่ทางบ้านเมืองเสียเล็กน้อยเกี่ยวด้วยเรื่องการปฏิบัติงานในหน้าที่ ทั้งนี้เนื่องจากทหารและตำรวจไม่ถูกอย่างมาก แล้วมีพวกนักเลงโตหนุนหลังในไม่ช้าเข้าใจว่าจะเรียบร้อย ตอนนี้ข้าพเจ้า, คุณเมฆ และคุณทองคำสบายใจมาก ความดีผู้คุมระงับสติอารมณ์เป็นคนดีกว่าเก่ามากและก็เป็นไปพักเดียว ที่กล่าวมานี้เป็นไปพักเดียวที่กล่าวมานี้เป็นเรื่องหนึ่งในหลายเรื่องที่ เอาเรื่องนี้มาเขียนในงานพระราชทานเพลิงศพนาวาตรี หลวงวารีรณชัย นั้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ว่าได้เสี่ยงตัวเองเพื่อราชการหนักเพียงใด

ในที่สุดข้าพเจ้าขออุทิศผลานิสงส์ทั้งมวลที่ข้าพเจ้าบำเพ็ญมาแล้ว แด่นาวาตรี หลวงวารีรณชัย มิตรที่รักทั้งเคยร่วมทุกข์ร่วมสุขตลอดจนเป็นผู้เคยมีบุญคุณแต่หนหลังของข้าพเจ้า ขอให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของ นาวาตรี หลวงวารีรณชัย จงเสวยสุขเกษมสำราญอยู่ด้วยความสงบอันยืนนานในสัมปรายิกภพโน้นเทอญ.

หลวงยุทธศาสตรโกศล

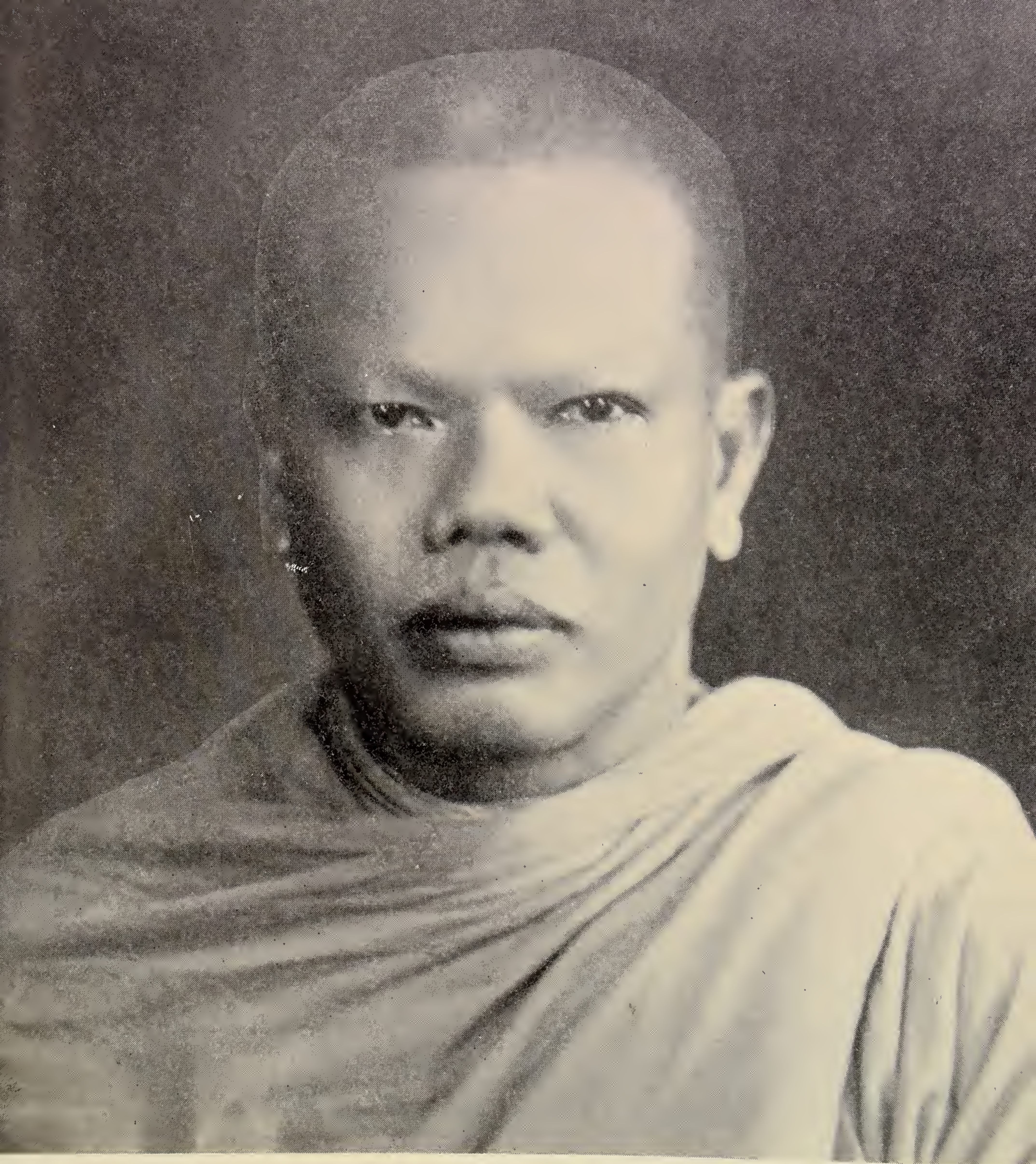
บ้านสองประยูร

๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๙

ป.ล.

ตามเรื่องราวที่กล่าวมาแล้วมีอีกท่าน หนึ่งที่พัวพันกับ เรื่องนี้จนถึงกับตนเอง ถูกลอบยิงอาการสาหัสปางตายโดยถูกสงสัยว่า เป็นพวกทหารเรือ คือเป็น พวกของข้าพเจ้าท่าน ผู้นี้คือพันตำรวจตรีบรรยง จุลกะเษียร ขณะนี้รับเบี้ยบำนาญ ซึ่งขณะนั้นเป็นนักเรียนทำการตำรวจภูธรมีนามว่า "หยงจุลกะเษียร" ประจำสถานีตำรวจสมุทรปราการที่ไม่กล่าวในที่นี้ก็เพราะเพิ่งนึกถึงและก็สายไปเสียแล้วเพราะมีเรื่องยาวมาก ยากแก่การที่จะฟื้นความจำเรื่องเมื่อ ๔๐ ปีกว่าผ่านมาแล้วและเจ้าตัวอยู่ต่างจังหวัดเสียด้วย จึงยากที่จะเอาเร็ว ๆ ต้องค่อยคิดค่อยนึกหลายๆวัน และมีบทบาทเกี่ยวกับสภาผู้แทนนานาชาติซึ่งเป็นความนึกคิด ก่อนมีองค์การสหประชาชาติในสงครามโลกครั้งที่ ๒ นี้ด้วย แต่ในวันเวลาต่อไปคงจะมีโอกาสบ้าง

อุปสมบท เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓

น.ต. หลวงวารีรณชัย (เมฆ เอโกบล) เป็นผู้เกิดร่วมอำเภอและจังหวัดเดียวกับข้าพเจ้า คือ เกิดที่อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม แต่คนละตำบล ข้าพเจ้ากับ น.ต. หลวงวารีรณชัย ได้มารู้จักกันเมื่อมาเป็นนักเรียนนายเรือร่วมกันอยู่ที่โรงเรียนนายเรือ (พระราชวังเดิม) เรา ได้รักใคร่ชอบพอกันมาก เขานับถือข้าพเจ้าประดุจพี่เขา เรียกข้าพเจ้าว่า พี่ชายบ้าง คุณพี่ บ้าง เสมอมา ตั้งแต่เป็นนักเรียน ฯ เริ่มรู้จักจนถึงวาระสุดท้าย

น.ต. หลวงวารีรณชัย เป็นคนตรง จะพูดจะบอกอะไรเป็นที่เชื่อถือได้ เป็นคำพูดที่ตรงไป ตรงมา ไม่ต้องแปล เป็นคนเปิดเผย ไม่มีลับลมคมในอะไร ข้าพเจ้ามีความรักเขาและเชื่อ ถือในคำพูดตรงไปตรงมาของเขามาก เขาเคยปรึกษาหารือปัญหาต่าง ๆ อันเกี่ยวแก่ชีวิต และการงานของเขา ทั้งเป็นความลับและไม่ลับต่อข้าพเจ้าบ่อยครั้ง เขาให้ความไว้ใจต่อ ข้าพเจ้ามาก ทำให้ข้าพเจ้ามีความระลึกนึกถึงคุณงามความดีนี้ต่อเขาอันจะลืมเสียมิได้

ในโอกาสนี้ ข้าพเจ้าขออำนาจกุศลเจตนาดีของ น.ต. หลวงวารีรณชัย อันมีต่อข้าพเจ้านี้ จงได้รับแต่ความสุขในสัมปรายภพจงทุกประการ.

พ.ล. ร.ต. เจริญ นายเรือ ร.น.

๑๐ มี.ค. ๒๕๑๘

แถวหลังจากซ้าย หลวงวารี รณชัย พ.ต.อ. พระยาวิชัยประชาบาล (บุญโกย เอโกบล) นายบุญมี เอโกบล

แถวนั่งจากซ้าย คุณหญิงเอื้อน วิชัยประชาบาล ร.อ. หญิงจำลอง เอโกบล ร.น. คุณทองดี เอโกบล

คำไว้อาลัย

แด่

นาวาตรี หลวงวารีรณชัย (เมม เอโกบล)

ข้าพเจ้ารู้จักคุ้นเคย กับคุณหลวงวารีรณชัยมา ตั้งแต่เริ่มเข้าศึกษาเป็นนัก เรียนนาย เรือใหม่ ๆ เมื่อกลาง พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้อยู่ศึกษาร่วมกันในโรงเรียนนายเรือ ซึ่งเวลานั้นตั้งอยู่ใน บริเวณพระราชวังเดิม จังหวัดธนบุรี นับเวลาจากนั้นเป็นต้นมาจนกระทั่งหลวงวารีรณชัย ถึงแก่กรรม เมื่อ ๓ กันยายน จึงมีความผูกพันรักใคร่กันมานานประมาณ ๕๔ ปีเศษ บัดนี้ เจ้าภาพกำหนด ทำพิธีพระ ราชทานเพลิงศพ หลวงวารีรณชัยใน วันจันทร์ที่ ๔ เมษายน ๒๕๐๙ ณ เมรุวัดมกุฏษัตริยาราม ได้ขอร้องให้ข้าพเจ้าช่วยเขียนคำไว้อาลัย เพื่อ เป็นอนุสรณ์แด่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วเป็นครั้งสุดท้ายด้วย ซึ่งข้าพเจ้ารู้สึกเป็นเกียรติและปิติยินดี เป็นอย่างยิ่ง ที่จะเขียนคำไว้อาลัยให้แก่มิตรที่จากไปด้วยความเต็มใจเป็นที่สุด โดยขอ แยกออกกล่าวเป็น ๒ สมัย คือ :–

๑. เมื่อเป็นนักเรียนนายเรือร่วมกัน

๒. เมื่อออกรับราชการเป็นนายทหารแล้ว

สมัยเมื่อเป็นนักเรียนนายเรือร่วมกัน คุณหลวงวารีรณชัยเข้าเป็นนักเรียนนายเรือก่อน ข้าพเจ้า ๑ ปี และสำเร็จหลักสูตรพรรคนาวิน ๕ ปีจากโรงเรียนนายเรือ ออกรับราชการ เป็นนายทหารก่อนข้าพเจ้า ๑ ปีเช่นเดียวกัน ในระหว่างเป็นนักเรียนนายเรือร่วมกันประ มาณ ๔ ปีนั้นมีเหตุการณ์ที่ควรยกขึ้นกล่าวดังนี้

ถิ่นกำเนิด หลวงวารีรณชัย มีถิ่นกำเนิดที่จังหวัดสมุทรสงครามส่วนข้าพเจ้ามีถิ่นกำเนิดที่จังหวัดสมุทรสาคร นับเป็นหัวเมืองชายทะเลที่มีน้ำจืดต่อกับน้ำเค็มเช่นเดียวกัน เวลาหยุดเทอมปลายปี มักจะโดยสารรถไฟสายแม่กลอง (ปากคลองสานสมุทรสาคร–สมุทรสงคราม) ไปพร้อมกันบ้างเป็นครั้งคราว เมื่อเป็นนักเรียนทหารร่วมทุกข์สุขด้วยกัน มีถิ่นกำเนิดร่วมทางเดียวกันเช่นนี้ ส่วนมากก็ย่อมมีนิสัยรักใคร่ชอบพอกันมากเป็นธรรมดา

การร่วมวงดนตรีและละคร เมื่อข้าพเจ้าเล่นละครในคราวรื่นเริงประจำปีของโรงเรียนนายเรือ ใน พ.ศ. ๒๔๕๔ คุณหลวงวารีรณชัยได้ร่วมวงแสดงดนตรีเครื่องสายไทย (เป่าขลุ่ย) เป็นการเบิกโรงและสลับฉากละครตลอดเวลา จึงคุ้นเคยกันยิ่งขึ้น

การเล่นกีฬาฟุตบอล สมัยนั้น นักเรียนนายเรือมักแข่งขันฟุตบอลกับนักเรียนนายร้อยเป็นครั้งคราวอยู่เสมอ มีอยู่คราวหนึ่ง นักเรียนนายเรือ เมฆ ฯ รับตำแหน่งหน้าที่เล่นเป็นกองหลัง (แบ๊คขวา) ขณะนั้นนายเมฆ ฯ เป็นหนุ่มฉกรรจ์เต็มที่ สนามแข่งขันดูเหมือนจะเป็นสนามเสือป่าหรือสวนมิสกวันจำไม่ได้แน่ ข้าพเจ้าไม่ได้ร่วมลงเล่นในคราวนั้นด้วย แต่เป็นคนยืนดูอยู่ข้างสนาม นายเมฆ ฯ ได้แสดงความองอาจกล้าหาญอันเป็นปรกติวิสัยประจำตัวให้เห็นทั่วกันทั้งสนาม คือวิ่งเข้าไปจะเตะลูกบอลทั้งที่เท้าเปล่า (สมัยนั้นไม่สวมรองเท้าเล่นฟุตบอล บางคนสวมสนับแข้งไว้สำหรับฟาดแข้งกันด้วย) ขณะที่กองหน้านักเรียนนายร้อยเลี้ยงลูกเข้ามานั้น นายเมฆ ฯ เกร็งกล้ามเนื้อวิ่งสวนกัดกรามกรอด เสียงกัดกรามนั้นได้ยินไปถึงผู้ยืนชมอยู่ข้างสนาม แล้วเตะลูกบอลเต็มกำลังสุดแรงเกิด เตะทั้งลูกทั้งคนโดยไม่ผิดกติกาในเวลานั้น ไม่เคยย่อท้อหรือเกรงกลัวต่อฝ่ายตรงข้ามเลย ซึ่งสมัยนั้น หน้าที่ของแบ๊คหรือกองหลัง เตะลูกให้แรงและไกลที่สุดเท่านั้นเป็นดี ดูเหมือนว่า ถ้าเตะให้ลูกไกลไปถึงโกล์ฝ่ายตรงข้ามได้ยิ่งดี ไม่ต้องคำนึงถึงการเตะส่งให้กองหน้าฝ่ายเราอย่างสมัยนี้ เป็นหน้าที่ของกองหน้าฝ่ายเราจะต้องเข้าแย่งลูกหรือครองลูกต่อไปด้วยความสามารถของตนเอง ที่เขียนเรื่องนี้ขึ้นเพื่อให้ทราบกันว่า เมื่อหลวงวารีรณชัย

เป็นนักเรียนนายเรือหนุ่มฉกรรจ์นั้น มีร่างกายแข็งแรงบึกบึน มีนิสัยใจคอไม่เกรงกลัวใคร เป็นการสดุดีให้เห็นนิสัยใจคออันเด็ดเดี่ยวของหลวงวารีรณชัย เป็นเครื่องประกอบความกล้าหาญอดทนซึ่งจะมีบทบาทสำคัญตลอดเวลาที่ออกรับราชการเป็นทหารแล้ว

สมัยเมื่อออกรับราชการเป็นทหารแล้ว เมื่อต่างคนต่างออกรับราชการเป็นนายทหารแล้วต่างก็ต้องไปปฏิบัติหน้าที่และรับผิดชอบในตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ ของทางราชการทหาร หลวงวารีรณชัยต้องไปปกครองบังคับบัญชานักเรียนจ่าทหารเรือ ตามโรงเรียนจังหวัดสมุทรปราการบ้าง ที่บางพระจังหวัดชลบุรีบ้าง เป็นเวลานานหลายปี ส่วนข้าพเจ้าส่วนมากรับตำแหน่งหน้าที่ตามเรือรบต่าง ๆ ของราชนาวี และรับตำแหน่งเป็นนายทหารฝ่ายเสนาธิการ ประจำกรมยุทธศาสตร์ทหารเรือเสียเป็นส่วนมาก บางครั้งก็ไปเป็นนายธงประจำพระองค์เจ้านายผู้บังคับบัญชาชั้นสูงของทหารเรือบ้าง จึงไม่ค่อยได้มีโอกาสพบปะวิสาสะกันมากนัก นาน ๆ จะพบปะกันสักครั้งหนึ่ง แสดงว่าชีวิตเมื่อเป็นนายทหารอยู่ในกองทัพเรือด้วยกันก็จริง แต่ไม่เคยอยู่ร่วมกรมกองหรือเรือรบลำเดียวกันเลย ทั้ง ๆ ที่เป็นนายทหารพรรคนาวินด้วยกัน จนกระทั่งหลวงวารีรณชัย ถูกออกจากนายทหารประจำการเป็นนายทหารกองหนุน ส่วนข้าพเจ้ายังคนรับราชการทหารต่อไปจนถูกโอนไปรับราชการฝ่ายพลเรือนทางกรมเจ้าท่า กระทรวงเศรษฐการ ซึ่งต่อมาเปลี่ยนสังกัดเป็นกระทรวงคมนาคมมีเหตุการณ์ที่ควรบันทึกไว้เป็นอนุสรณ์ ดังนี้

รับราชการกรมเจ้าท่าร่วมกัน ข้าพเจ้าถูกโอนตัวจากกองทัพเรือมาฝึกราชการกรมเจ้าท่าชั่วคราว เมื่อ ๒๐ ธันวาคม ๒๔๗๖ ทำการฝึกนำร่องจนได้รับประกาศนียบัตรแห่งความรู้ความชำนาญ เพื่อทำการในหน้าที่นำร่องแห่งน่านน้ำไทย เป็นเจ้าพนักงานนำร่องหมายเลข ๑๑ ระหว่างนั้นได้พยายามเขียนกฎกระทรวงว่าด้วยการนำร่องออกตามความในมาตรา ๔ แห่งพระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย แก้ไขเพิ่มเติมพุทธศักราช ๒๔๗๗

(ฉบับที่ ๒) นับว่าเป็นบทบัญญัติใช้บังคับการนำร่องในประเทศไทยฉบับแรก โดยทางราชการเริ่มบังคับการนำร่องตามกฎหมายตั้งแต่ วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๔๗๘ เป็นต้นมา ซึ่งได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงตามกาลสมัยจนกระทั่งบัจจุบันนี้

ฉะนั้น เมื่อคุณหลวงวารีรณชัย มาสมัครเป็นเจ้าพนักงานนำร่องได้รับบรรจุและแต่งตั้งเมื่อวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๙ จึงเป็นเจ้าพนักงานนำร่อง หมายเลข ๑๕ ทำการนำร่องร่วมกันตั้งแต่บัดนั้นมา ครั้นต่อมาทางราชการกรมเจ้าท่ามีความจำเป็นต้องย้ายข้าพเจ้าไปรับตำแหน่งหน้าที่เป็นหัวหน้ากองตรวจท่า เมื่อ ๑๕ กรกฎาคม ๒๔๗๙ นับได้ว่าหลวงวารีรณชัยมาทำงานเป็นเจ้าพนักงานนำร่องร่วมกันประมาณ ๓ เดือนครึ่งเท่านั้น ก็ต้องแยกงานกันอีก

อยู่บ้านพักอาศัยใกล้เคียงกัน เนื่องด้วยกิจการนำร่องเป็นงานหนักต้องนำร่องเรือทั้งในเวลากลางวันและกลางคืน ไม่ค่อยมีเวลาพักผ่อนอยู่กับบ้าน และไม่แน่ว่างานนำร่องเรือจะมาถึงตนเมื่อใด แล้วแต่ความประสงค์ของนายเรือหรือเอเย่นต์ผู้แทนเจ้าของเรือจะให้ออกเรือเวลาใด ก็ต้องสนองความต้องการตามความปรารถนาของเขา เพราะเกี่ยวกับการบรรทุกสินค้า เวลาน้ำขึ้นน้ำลง และเวลาผ่านสันดอนปากน้ำเจ้าพระยาเป็นสำคัญอีกด้วย ข้าพเจ้าจึงหาบ้านเช่าอยู่แถวถนนสีลม เพื่อสะดวกแก่การงานใกล้ทางกรมเจ้าท่า ต่อมาเมื่อคุณหลวงวารีรณชัยเป็นเจ้าพนักงานนำร่องแล้ว เห็นว่าแถวสีลมเหมาะสมดีก็ได้ขยายครอบครัวมาเช่าบ้านอยู่ใกล้เคียงกับข้าพเจ้าบ้าง รั้วบ้านอยู่ห่างกันเพียงวาเศษเท่านั้น ระยะนี้เป็นเหตุให้สนิทสนมกันทางครอบครัวยิ่งขึ้น บ้านของเราอยู่ใกล้เคียงกัน เมื่อทำอาหารพิเศษหรือแกงหม้อใหญ่ที่คิดว่ามีรสดี มักจะเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้บั้นกัน อันเป็นการเพิ่มความสมัครสมานสามัคคีและวัฒนธรรมตามประเพณีอันดีงามของไทยโบราณสืบต่อมา เวลามีทุกข์สุขอย่างใด ก็ปรึกษาหารือกันและช่วยเหลือซึ่งกันและกันเท่าที่จะช่วยกันได้ ประพฤติและปฏิบัติตามหลักธรรมแห่ง "**มิตรแท้**" ตามที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนทุกประการ ครอบ

ครัวของ เราสนิทชิด ชอบและนับถือ กันฉันญาติตลอด มาจนบัจจุบันนี้ จนกระทั่งพ้นจาก ตำแหน่งหน้าที่ทางราชการกรมเจ้าท่าออกรับบำนาญด้วยกัน แยกย้ายกันไปปลูกบ้านพักอยู่เป็นหลักแหล่งห่างไกลกัน คือหลวงวารีรณชัยไปปลูกบ้านเป็นหลักแหล่งอยู่ทางซอยรางน้ำ ตำบลพญาไท และข้าพเจ้าไปปลูกบ้านเป็นหลักแหล่งอยู่ทางถนนเอกมัย พระโขนง แม้กระนั้นก็ดี เมื่อพบปะกันหรือมีธุระก็ยังคงติดต่อปรึกษาหารือกันด้วยความรักสนิทตลอดมา

ความสัมพันธ์แห่งมิตรภาพ มีผู้ที่คุ้นเคยหลายคนที่ไม่รู้ความจริงเกิดความฉงนสนเท่ห์ว่า เหตุใดคุณหลวงวารีรณชัยจึงมาชอบพอสนิทสนมรักใคร่ฉันญาติกับข้าพเจ้าได้ เพราะสังเกตดูนิสัยใจคอแล้วแตกต่างห่างไกลกันมาก เฉพาะอย่างยิ่งคุณหลวงวารีรณชัยชอบดื่มสุรานอกเวลาการงานอยู่เนืองนิตย์ ส่วนข้าพเจ้าไม่ชอบเสพสุราเลย แต่ทำไมจึงคบหาสมาคมรักใคร่กันได้ ผู้ที่รู้เรื่องสัมพันธ์กันดีตั้งแต่เป็นนักเรียนนายเรือด้วยกันมาหรือผู้ที่ได้อ่านคำไว้อาลัยนี้แล้ว คงจะคลายความพิศวงลงได้เป็นแน่ เพราะปรากฏพฤติการณ์ต่าง ๆ ที่ผูกพันกันมาเป็นเวลานานถึง ๕๔ ปีดังกล่าวแล้ว ความจริง เพื่อนข้าพเจ้าหลายคนทั้งที่เป็นทหารและพลเรือนที่เป็นนักดื่ม ไม่มีใครรังเกียจข้าพเจ้าที่ไม่ชอบดื่มเลย เขาเหล่านั้นต่างให้อภัยแก่ข้าพเจ้าและส่วนมากชอบชวนไปเที่ยวด้วยกัน เพราะข้าพเจ้าไม่เคยทิ้งเพื่อนที่ไปด้วยกัน ไม่ว่าเพื่อนจะเมาสุราถึงเสียสติอย่างไร กลับคุ้มครองพาตัวเพื่อนนำส่งถึงบ้านพักได้เสมอ แม้ที่บ้านของข้าพเจ้าก็มัก จัดหาเครื่องดื่มเตรียม สำรองไว้รับรองเพื่อน ที่ชอบเสพสุราไว้เสมอ คือโดยปรกติข้าพเจ้าไม่ชอบเสพสุราก็จริง แต่ก็ชอบสมาคมคบเพื่อนที่ชอบเสพสุรารักใคร่สนิทสนมกันอยู่หลายคน สำหรับหลวงวารีรณชัยนั้น นอกจากรักใคร่เป็นมิตรที่สนิทแล้ว ต้องขอชมว่าเป็นผู้ที่เชื่อฟังคำแนะนำ ตักเตือนของ ข้าพเจ้าในทางที่ชอบที่ควรเสมอ ทั้งในเวลาปรกติและเมาสุราด้วย มีเรื่องที่ควรเล่าไว้สักเรื่องหนึ่ง คือเมื่อคราวที่อยู่บ้านใกล้เคียงกันในซอยถนนสีลม ขณะนั้นหลวงวารีรณชัยเป็นเจ้าพนักงานนำร่อง ข้าพเจ้าเป็นรองอธิบดีและรักษาการในตำแหน่งอธิบดีกรมเจ้าท่า คืนวันหนึ่งเป็นเวลาดึกสงัดประมาณ

เวลาแปดทุ่มหรือ ๓ น. เศษ ข้าพเจ้ากำลังหลับสนิท ได้ยินเสียงครอบครัวของหลวงวารีรณชัยตะโกนเรียกข้าพเจ้าด้วยเสียงตระหนกตกใจ ข้าพเจ้ารีบลุกขึ้นจากที่นอนแล้วเปิดประตูใหญ่หน้าบ้านออกไปดู เห็นภาพหลวงวารีรณชัยกำลังขึ้นคร่อมอกนายทหารบกซึ่งแต่งเครื่องแบบพร้อมแต่ไม่สวมหมวก กำลังนอนหงายอยู่ข้างล่างกลางถนนหน้าบ้าน มีหลวงวารี ฯ ซึ่งคงจะเมาสุราเต็มที่กำลังใช้มือซ้ายค้ำคอนายทหารบกผู้นั้น และใช้กำปั้นมือขวาชกหน้าจนปากคอแตกเลือดสด ๆ ออกมา ไม่มีใครสามารถจะห้ามปรามได้ เพราะในบ้านหลวงวารี ฯ เวลานั้นมีแต่ครอบครัวที่เป็นผู้หญิงทั้งนั้น เมื่อข้าพเจ้าประสบภาพเช่นนั้น จึงร้องห้ามให้หยุดแล้วตรงเข้าฉุดกระชากหลวงวารี ฯ ออกจากอกนายทหารบกผู้นั้น หลวงวารี ฯ ยอมเชื่อฟังและดูเหมือนจะรู้สึกตัวได้สติ จึงยอมให้ข้าพเจ้าฉุดแยกออกจากกันได้ แล้วส่งตัวเข้าบ้านมอบให้ครอบครัวรับไป ส่วนนายทหารบกผู้นั้นยศเพียงร้อยโท ยังหนุ่มแน่นมากแต่กำลังเมาสุราอยู่เช่นกันมีร่างกายบอบบาง สู้กำลังหลวงวารี ฯ ไม่ได้ ข้าพเจ้าได้ปลอบโยนและส่งนายทหารบกผู้นั้นขึ้นรถกลับบ้านพักจนเสร็จเรียบร้อยแล้ว สอบถามครอบครัวหลวงวารี ฯ ได้ความว่าไม่เคยรู้จักกับนาย ทหารบกผู้นั้นมาก่อนเลย ไปพบกันที่ร้านขายอาหารราชวงศ์ (ร้านเป๊ะม้อ) เสพสุราอาหารที่ร้านนั้นด้วยกัน เกิดวิสาสะชอบพอกันขึ้นเพียงครู่เดียว หลวงวารี ฯ มีนิสัยชอบคบเพื่อนเป็นปรกติวิสัยอยู่แล้ว จึงเชิญชวนมาบ้านเลี้ยงสุราเพิ่มเติมกันอีก สนทนาโต้ตอบกันอย่างสนุกสนานจนดึก เกิดขัดใจความเห็นไม่ตรงกัน จึงเกิดทะเลาะกันขึ้นถึงกับใช้กำลังกายทำร้ายกันตั้งแต่ภายในบ้านจนออกมานอกประตูบ้าน ครอบครัวของหลวงวารี ฯ ห้ามปรามไม่ไหวแล้วจึงมาปลุกข้าพเจ้าซึ่งอยู่ในบ้านใกล้กัน เรื่องซึ่งไม่น่าจะเกิดจึงเกิดขึ้นดังกล่าวนี้ ถ้าข้าพเจ้าออกไปไว้ทัน น่ากลัวจะมีคดีฆาตกรรมเกิดขึ้นก็ได้ เพราะนายทหารบกผู้นั้นเมาสุราเสียท่า ลงไปอยู่ข้างล่างหมดประตูสู้แล้ว ทราบภายหลังว่า มีการวิ่งเต้นช่วยเหลือกัน จนระงับเรื่องนี้ไว้ได้ ไม่ต้องถึงฟ้องร้องกันหรือไม่ถึงเจ้าหน้าที่ตำรวจ เมื่อเหตุการณ์สงบในคืนนั้นแล้ว ข้าพเจ้าต้อง

รีบพลัดเสื้อผ้า เพราะเปื้อนเลือดในขณะที่เข้าไปกอดรัดแยกคู่ต่อสู้ออกจากกัน กว่าจะได้เข้านอนอีกก็เกือบสว่าง กรณีเช่นนี้ถ้าคุณหลวงวารี ฯ ไม่มีความรักใคร่เกรงใจ คงดื้อดึงไม่ยอมฟังเสียงห้ามของข้าพเจ้า และไม่ยอมหยุดทำร้ายร่างกายนายทหารบกผู้นั้นแล้วก็น่าจะลำบากอยู่เหมือนกัน ฉะนั้นความสัมพันธ์แห่งมิตรภาพของเราสองคน จึงผูกพันกันตลอดมาด้วยประการฉะนี้

บัดนี้ นาวาตรี หลวงวารีรณชัย (เมฆ เอโกบล) มิตรที่รักได้ลาจากไปแล้วตามธรรมชาติของการเกิดก็ย่อมมีการดับเป็นธรรมดา สังขารเป็นของไม่เที่ยง แม้กระนั้นเมื่อมีชีวิตอยู่ คุณหลวงวารีรณชัยก็ได้ตั้งตนไว้ชอบ นับแต่เมื่อเป็นเด็กได้จากจังหวัดสมุทรสงครามอันเป็นถิ่นกำเนิด เข้ามาศึกษาวิชาความรู้ในพระนคร จนสำเร็จชั้นสูงสุดของโรงเรียนนายเรือตามหลักสูตร ๕ ปี ได้รับราชการด้วยความซื่อสัตย์สุจริตจนครบเกษียณอายุออกรับบำเหน็จบำนาญ ได้อุปสมบทในพระพุทธศาสนา ๑ พรรษา บำเพ็ญประโยชน์อันดีงามตามอัตภาพตลอดมา ฉะนั้นขออานุภาพแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย และอานิสงส์แห่งผลบุญกุศลทั้งหลายที่ตนเองได้ประกอบสะสมไว้ก็ดี ครอบครัวและบรรดาญาติมิตรได้บำเพ็ญและประกอบตลอดมาก็ดี จึงเป็นผลดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของคุณหลวงวารีรณชัยได้รับโมทนาและไปสู่สุคติสถาพร ประสบสรรพสิ่งมงคลศุภมนุญผลและสันติสุขเกษมสำราญ ในสัมปรายภพนั้นจงทุกประการ เทอญ

นาวาตรี หลวงตรณีณัติการ

(ต่า กาญจนจูฑะ)

๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๙

คำปรารภ

เรือเอกหญิงจำลอง เอโกบล ได้มาปรารภกับข้าพเจ้าว่า จะกราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานเพลิงศพ นาวาตรี หลวงวารีรณชัย ผู้เป็นบิดาในวันที่ ๔ เมษายน ๒๕๐๙ ณ เมรุวัดมกุฎกษัตริยาราม ในงานพระราชทานเพลิงศพบิดาด้วยนี้ ใคร่จะพิมพ์หนังสือบทความธรรมะ เรื่องพึ่งธรรม เป็นบทความที่ข้าพเจ้าเรียบเรียงออกบรรยายทางวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย และคำสั่งของพ่อ ซึ่งเป็นบทประพันธ์ของท่านเจ้าคุณ พระธรรมโกศาจารย์

สำหรับบทความเรื่องพึ่งธรรม ข้าพเจ้ายินดีอนุญาตให้พิมพ์ได้ตามประสงค์ ส่วนหนังสือเรื่องคำสั่งของพ่อนั้นเรือเอกหญิงจำลองได้ไปติดต่อขอนุญาตกับท่านเจ้าของผู้ประพันธ์ ได้ทราบว่าท่านผู้ประพันธ์ก็ยินดีอนุญาตให้พิมพ์ได้ตามประสงค์เช่นกัน

ในฐานะที่เรือเอกหญิงจำลอง เป็นเพื่อนข้าราชการทหารร่วมราชนาวีเดียวกัน ข้าพเจ้ามีความยินดีที่ได้มีส่วนช่วยเหลือในงานกุศลครั้งนี้ กุศลใจอันจะพึงบังเกิดดีจากบทประพันธ์เรื่องพึ่งธรรม ข้าพเจ้าขออุทิศส่วนกุศลนี้ร่วมกับท่านเจ้าภาพ อุทิศแด่นาวาตรี หลวงวารีรณชัย และขอส่วนกุศลนี้จงสำเร็จเป็นปัตติทานมัย แด่ท่านผู้วายชนม์จงทุกประการ

น.ต. อ่อน บุญญพันธ์ ร.น.

๒๗ บ้านบุญญพันธ์
ถนนพิชัย อ. ดุสิต พระนคร

หลานขอน้อมจิตคารวะดวงวิญญาณของคุณลุง ขอให้สู่สุขคติในสัมปรายภพนั้นเทอญ

การเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตาย เป็นธรรมชาติของสัตว์โลกแม้นมนุษย์สัตว์ประเสริฐแห่งโลกตระหนักดีแล้วก็ตาม แต่เมื่อมีสมาชิกในวงศาคณาญาติใดๆถึงวาระสุดท้ายแห่งธรรมชาตินี้ ก็ไม่วายความโศกเศร้าเสียดายจะเกาะกุมดวงใจของวงศาคณาญาตินั้นให้พากันหม่นหมองสุดที่จะพรรณนา ความตายเป็นครั้งแรกและครั้งสุดท้ายของแต่ละชีวิต วงศาคณาญาติผู้ยังมีชีวิตอยู่พากันหม่นหมอง เพราะตระหนักดีว่าต่อแต่นี้ไปจะไม่พบ ไม่เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้สัมผัสอีกแล้ว จะไปเที่ยวลัดเลาะแสวงหาทุกซอกทุกมุมบนพื้นภิภพนี้ไม่พบอีกแล้ว วงศาคณาญาติตลอดจนมิตรสหายที่ใกล้ชิด และผู้ที่คุ้นเคยรักนับถือ จึงได้พร้อมใจกันกระทำ ซึ่งเป็นการกระทำเพื่อผู้ที่จากไปเป็นครั้งสุดท้ายเช่นกัน บัดนี้การกระทำต่าง ๆ ได้ผ่านพ้นไปหลายประการแล้ว จนมาถึงวินาทีนี้ วินาทีแห่งการประชุมเพลิงวงศาคณาญาติ มิตรสหาย และบรรดาผู้ที่คุ้นเคย รักนับถือของคุณลุงหลวงวารีรณชัย ได้มาร่วมกันกระทำเพื่อคุณลุง เป็นครั้งสุดท้ายดังนี้ ผมผู้เป็นหลานขอขอบพระคุณอย่างสูงแด่บรรดามิตรสหายที่รักของคุณลุง และบรรดาผู้ที่คุ้นเคยรักและนับถือของคุณลุงทุกท่าน

คุณลุงหลวงวารีรณชัย (เมฆ เอโกบล) เป็นผู้ที่มีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรงมาก เพราะวิชาอาชีพของท่าน คือนายทหารเรือแห่งราชนาวีไทย ท่านเคยผ่านชีวิตนักเรียนนายเรือรุ่นเดียวกับมิตรรักของท่าน เช่น จอมพลเรือ หลวงยุทธศาสตร์โกศล ฯลฯ และสำเร็จเป็นนายเรือพร้อม ๆ กัน ด้วยสุขภาพที่ดีของท่าน ท่านได้ต่อสู้อย่างโชกโชนสมชายชาติทหารในชีวิตนายทหารเรือแห่งราชนาวีไทย ทั้งภายในและภายนอกราชอาณาจักร์ เมื่อท่านได้ลาออกจากราชนาวีไทยแล้ว ได้รับราชการต่อที่กรมเจ้าท่าเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน ก็ด้วยสุขภาพที่ดีมากเป็นทุนนั้นเดิมเอง ท่านก็ได้ปฏิบัติราชการ เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติได้อย่างสมบูรณ์ที่สุด ประกอบไปด้วยทั้งความแข็ง ความแกร่ง รักศักดิ์ศรีของชายชาตรี และ

ศักดิ์ศรีของคนไทยอย่างดีเลิศ ไม่เคยลดลาวาศอกให้คนต่างชาติที่ดูหมิ่นเกียรติของคนไทย จนเป็นที่ครั่นคร้ามและรู้จักดีของคนต่างชาติที่ต้องพึงบริการของท่าน สุขภาพของท่านอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ตลอดมา แม้จนกระทั่งถึงห้วงอายุที่พักผ่อนอยู่กับบ้านของท่าน คือภายหลังที่ราม็อจากกรมเจ้าท่าแล้ว คุณลุงเป็นผู้ที่ดื่มเพื่อการสังคมจัดเล็กน้อย และสูบบุหรี่ปริมาณค่อนข้างมากในวันหนึ่ง ๆ ท่านเริ่มป่วยเป็นหลอดลมอักเสบเมื่อประมาณอายุได้ ๖๕ ปี แล้วต่อมากลายเป็นหลอดลมอักเสบเรื้อรัง เพราะคุณลุงยังสูบบุหรี่อยู่บ้าง เมื่อหลอดลมอักเสบนาน ๆ เข้า ก็มีอาการแทรกของโรคหัวใจขึ้นเมื่ออายุใกล้ ๗๐ ปี พอมาถึงตอนนี้ธรรมชาติของโรคก็ค่อย ๆ งอมตัวของมันเองตามธรรมชาติของร่างกายที่อายุค่อย ๆ มากขึ้น มีอยู่หลายครั้งที่คุณลุงเกือบเป็นอันตรายถึงชีวิต เพราะอาการไอของหลอดลมอักเสบแล้วก็หมดสติไป มีอยู่หลายครั้งที่ต้องเข้าป่วยในโรงพยาบาล ภายหลังออกจากโรงพยาบาลแล้ว คุณลุงก็ดูกระชุ่มกระช่วยแข็งแรงเหมือน ๆ ปกติแต่ผลสุดท้ายคุณลุงก็หนีธรรมชาติของชีวิตไปไม่พ้น คุณลุงก็จากวงศาคณาญาติ และบรรดามิตรสหาย ตลอดจนผู้ที่คุ้นเคยรักนับถือไป

คุณลุงจากไปแล้ว จากไปตามธรรมชาติแห่งชีวิตบนพื้นภิภพ ขอดวงวิญญาณของคุณลุงสุดที่รักและเคารพของหลาน จงไปสู่สุขคติในสัมปรายภพนั้นเทอญ.

พ.ท. สำเนียง พุ่มแก้ว

รองผู้อำนวยการ โรงพยาบาลมณฑลทหารบกที่ ๑

อุบลราชธานี

รูปเต็มยศ ถ่ายเมื่ออายุ ๔๐ ปี

มรดกอันล้ำค่า

บ้านพัก น. ๑๙ สน. สส. คุณพ่อที่เคารพรักของลูก

คืนวันที่ ๓ กันยายน ๒๕๐๘ ลูกได้เข้านอนแต่หัวค่ำ เนื่องจากจะต้องออกเดินทางไปส่ง น.อ. วีระ กรรณสูตร (พลาฯ สน. สส.) ไปต่างประเทศที่สนามบินดอนเมืองในเวลา ๐๓.๐๐ ลูกยังไม่ทันหลับก็ได้ยินเสียงของผู้หญิงเรียก เร่งให้เปิดประตูรับโดยเร็ว เวลานั้นประมาณ ๒๓.๐๐ ลูกจึงให้หลานชายซึ่งได้มาพักอยู่ด้วยเปิดประตูรับ สิ่งที่ลูกได้พบก็คือ หลานสาวแป๊ดพร้อมด้วยสามีของเขา หลานแป๊ดเร่งให้ลูกไปพบคุณพ่อด่วน คุณพ่อต้องการพบและคุยกับลูก ประกอบกับการมาของหลานเป็นเวลาวิกาลผิดปรกติทำให้ลูกสังหรณ์ในใจอย่างที่สุด และคิดว่าลูกคงจะไม่ได้พบกับคุณพ่ออย่างแต่ก่อนเสียแล้ว คุณพ่ออาจจะต้องจากลูกไปแล้วก็ได้ ลูกคิดได้เท่านี้รู้สึกใจหายมีอาการแน่นในอก เข่าอ่อนและทรุดตัวลงทันที ลูกเศร้าโศกเสียใจที่สุดอย่างไม่เคยประสบมาเลยในชีวิต ลูกไม่ได้คาดฝันมาก่อนเลยว่าจะต้องพบกับการสูญเสียอย่างใหญ่หลวง หลานทุกคนที่อยู่ในบ้านเดียวกันพยายามปลอบใจลูกและยืนยันว่าคุณพ่อยังมีชีวิตอยู่ ขอให้คุณน้าไปพบโดยเร็วเถิด ลูกสังเกตดูสีหน้าของหลานตลอดจนเครื่องแต่งกายเห็นเป็นปกติดี จึงทำให้ลูกเชื่อและใจชื้นขึ้นมาบ้าง แต่ก็ยังไม่วายกังวลใจ ทำให้ลูกมีกำลังใจขึ้นบ้างพอที่จะกลับบ้าน พร้อมกับครอบครัวของแป๊ดและหลานชายที่มาพักอยู่ด้วย ลูกถึงบ้านซอยรางน้ำเวลา ๐๓.๐๐ พอดี

ทุกคนที่บ้านยังไม่ได้หลับนอนกันต่างคนต่างนั่งนิ่งเงียบไม่ปรากฏเสียงใด ๆ ทำให้รู้สึกเงียบเหงาและวังเวง เท่าที่สังเกตลูกเข้าใจว่าทุกคนพากันระงับใจเพื่อลูก แต่สีหน้าของทุกคนดูเศร้าสลดเหมือนผ่านการร้องไห้กันมาลูกจึงได้ถามคุณแม่ว่าคุณพ่ออยู่ที่ไหน เสียงที่คุณแม่ตอบลูกนั้นเป็นการฝืนใจพูดเพื่อไม่ให้ลูกเสียใจมาก "ขอให้ลูกทำใจให้ดี มันเป็น

กฎธรรมดาของมนุษย์เรา เวลานี้ท่านยังอยู่ที่โรงพยาบาลกลาง" ทั้ง ๆ ที่ลูกพยายามระงับใจ แต่ท่านเป็นพ่อของลูก ลูกระงับไม่ได้ ลูกแทบหมดสติได้แต่นั่งตลึงพูดไม่ออก มันเป็นวาระที่ต้องประสบในการสูญเสียคุณพ่อที่เคารพรักอย่างรวดเร็ว ในขณะนี้เหมือนขาดหมดสิ้นแล้วทุกอย่างในชีวิต ลูกเสียใจเศร้าใจสุดที่จะพรรณนา ลูกอยู่ห่างไกลกับคุณพ่อจึงไม่ได้ดูแลปรนนิบัติรักษาพยาบาลและเห็นใจครั้งสุดท้าย ลูกเกิดมามีแต่การจากคุณพ่อและคุณแม่ ตั้งแต่เด็กเริ่มรับการศึกษาก็ต้องอยู่กับคุณตาคุณยาย สำเร็จการศึกษาแล้วได้เข้ารับราชการ ก็ต้องโยกย้ายอยู่ตลอดมา จะได้อยู่กับคุณพ่อบ้างเป็นครั้งคราว ครั้งสุดท้ายนี้ลูกมีความหวังว่าจะได้อยู่พร้อมคุณพ่อคุณแม่ แต่แล้วคุณพ่อก็มาจากไปโดยไม่มีวันได้กลับมาพบลูกตลอดชีวิต ลูกเคยคิดว่าลูกไม่อยากเห็นความทรมานเกิดแก่คุณพ่อคุณแม่ของลูก ลูกไม่เคยคิดว่าจะมีประสพการณ์อย่างรวดเร็วอย่างนี้ มันทำให้ลูกแทบจะขาดใจตามคุณพ่อ ลูกยังไม่ได้สนองพระเดชพระคุณอันสูงสุดเหลือที่จะคณนานับได้

ฉะนั้นการสูญเสียครั้งนี้ ลูกจึงรู้สึกว้าเหว่ที่สุด เหมือนอยู่โดดเดี่ยวคนเดียวในโลกลูกต้องเป็นตัวของลูกเองทุกสิ่งทุกอย่าง ถึงแม้ว่าคุณพ่อจะสูญสิ้นชีวิตไปจากโลกนี้แล้วแต่ความดีของคุณพ่อ ความซื่อสัตย์ตรงไปตรงมา มีความเมตตาจิตต่อเพื่อนมนุษย์และรักญาติมากที่สุด เป็นสิ่งที่ไม่ดับสูญ วิญญาณจะต้องไปสู่สุคติ คุณพ่อเคยอบรมสั่งสอนลูก เพราะลูกเป็นลูกหญิงคนเดียวของคุณพ่อท่านจึงเป็นห่วงมาก ไม่ว่าลูกจะอยู่แห่งใด คุณพ่อจะคอยเตือนอยู่เสมอว่า "ลูกจะต้องรักศักดิ์ศรีของตระกูลและตัวเองให้มาก ถ้าพลาดพลั้งเมื่อใดควรจะตายเสียอย่าพาตระกูลให้เสื่อมเสีย" อีกประการหนึ่ง "ลูกต้องมีความอดทนเข้มแข็งและเด็ดเดี่ยวเพราะลูกเกิดมาเป็นลูกของพ่อคนเดียว ให้มีความซื่อสัตย์สุจริตเป็นชีวิตของตนและมีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ให้รู้จักกินรู้จักใช้ นั่นแหละจะสร้างตนเองได้" คำสั่งสอนทุกประโยคลูกไม่ได้ลืมเลย คุณพ่อท่านเป็นผู้ที่มีความละเอียดถี่ถ้วน ท่านจะบันทึกเหตุการณ์ประจำวันทุกอิริยาบถเป็นประจำ และการบัญชีรับจ่ายประจำวัน ท่านจะต้องจดทุกบาททุก

สถางค์ ความดีของท่านทุกประการดังกล่าวมาแล้วนี้ คือมรดกอันล้ำค่ามหาศาลของคุณพ่อ ลูกขอปฏิญาณรับและจะปฏิบัติตามคำของคุณพ่อที่ได้อบรมไว้ทุกสิ่งทุกอย่าง ตราบจนสุดสิ้นชีวิตของลูก

บัดนี้คุณพ่อได้จากทุกสิ่งทุกอย่างอันเป็นที่รักและที่ชังไปแล้ว ร่มโพธิ์ร่มไทรซึ่งเคยแผ่กิ่งก้านปกคลุมยังความสุขสบายและอบอุ่นให้ทุกชีวิตในครอบครัว บัดนี้ยังแต่ความเศร้าโศกอาลัยอย่างสุดซึ้งแก่ลูกและญาติทุก ๆ คน

คำพรรณนาทุกวรรคทุกตอนของลูก ขอจงเป็นสิ่งที่สนองความกตัญญูกตเวทิตา ซึ่งลูกได้ปฏิญาณทางจิตใจของลูกนี้ขอได้ส่งไปถึงยังวิญญาณ ของคุณพ่ออยู่ ณ ภพใดที่ลูกไม่ทราบ จงโปรดได้รับทราบไว้ด้วยเถิด ด้วยผลบุญกุศลใด ๆ ที่คุณพ่อได้ประกอบไว้ก็ดี ผลบุญกุศลที่ลูกได้ประกอบแล้ว และที่จะประกอบต่อไป ขอให้ผลบุญกุศลนั้น ๆ จงบันดาลส่งให้วิญญาณของคุณพ่อ จงประสบความสุขในสัมปรายิกภพนั้นเทอญ.

ลูกของพ่อ

เกิดขึ้นแล้วย่อมดับเป็นธรรมดา
Birth inevitably leads to death

"ของมหามกุฏราชวิทยาลัย"

ผืนแผ่นดิน หินธาร ถะหานห้วง ตลอดดวง จันทร์–อาทิตย์ สถิตเสถียร
ใช่ธำรง คงค่า อยู่อาเกียรณ เนิ่นจำเนียร นิรันดร์ มิผันแปร
ในวันหนึ่ง ถึงคราว ต้องด่าวดับ ละลายลับ แหลกหลุด สุดกระแสร์
มิแข็งขืน ยืนหยัด อยู่อัดแอ เป็นของแท้ เที่ยงสัจจ์ ในวัฏฏา
ก็ไฉน ใยชีวิต ซึ่งนิดหนึ่ง จะมิพึง ผุพัง เล่าสังขาร์
แต่ละล้วน มวลวิบัติ อันพลัดพา เป็นเส้นกา เกิด–ตาย แห่งสายชนม์

ล. สุนทรวิภาต

คบคนใดก็เป็นเช่นคนนั้น

Birds of a feather usually flock together.

"ของมหามกุฏราชวิทยาลัย"

"คบคนใด ก็เป็น เช่นคนนั้น"
มักให้ปั่น เปลื้องปลิด ป้อนนิสัย
คบคนดี ดีรับ มาฉับไว
คบคนไร้ เรือนธรรม จะต่ำทราม
จึง "ครูเก่า" เจ้าบท กำหนดถ้อย
ท่านสรรค์สร้อย ภาษิต ให้คิดขาม
แม้นคบพาล พาลจะพา ไปหาความ
จะต่ำตาม ตรงคน ที่ตนคบ
คบบัณฑิต คิดชอบ ประกอบกิจ
ดีชอบชิด เชิดชู ไม่รู้จบ
จึงระวัง บังควร ให้ทวนทบ
การจะคบ ใคร่คิด จะผิดพลั้ง

ล. สุนทรวิภาต

ผู้ใดไม่ผูกอาฆาตว่า เขาได้ด่า ได้ฆ่า ได้ชนะได้ลักของเรา
ผู้นั้นย่อมระงับเวร

He insulted me injured me defeated me robbed me
Inthose who do not harbour such thoughts hatred does cease

"ของมหามกุฏราชวิทยาลัย"

อันถ้อยคำ	ธรรมพุทธ	พิสุทธิ์นัก
ให้เพิกพัก	ผูกกรรม	เป็นข้าสอง
อย่าตอบต่อ	ก่อเกณฑ์	เอาเวรจอง
เวรจะพ้อง	พาพบ	ไม่จบเวร

"เพียงผกา"

(จาก "ศรีสัปดาห์" อันเนื่องแสงกายสิทธิ์)

ยศ — เสื่อมยศ

ยามเรามีอำนาจวาสนา
ใครก็มายกย่องหน้าผ่องใส
คอยรับใช้ใกล้ชิดไม่ห่างไกล
แม้ทำผิดอย่างไรก็เชิดชู

บริวารคงอยู่ทุกทั่วหน้า
เปล่งวาจาออกไปดูโก้หรู
บอกให้ตายเหมือนจะตายน่าเอ็นดู
ยึดมั่นอยู่เหมือนเงาของเราจริง

ยามหมดยศหมดศักดิ์อัครฐาน
บริวารหนีหน้าพาอดสู
กรรมภายหลังไม่น่ามีก็คลี่ดู
ฝูงศัตรูใกล้ไกลได้ก่อการณ์

สุนทรภู่ครูเก่าท่านกล่าวไว้
ควรใส่ใจคิดดูให้แตกฉาน
พินิจดูให้รู้นัยทุกกิจการ
จะเบิกบานใจสุขทุกเวลา

อันข้าไทเมื่อได้พึ่งเขาจึงรัก
แม้นถอยศักดิ์สิ้นอำนาจวาสนา
เขาหน่ายหนีมิได้อยู่คู่ชีวา
แต่วิชาช่วยกายจนวายปราณ ฯ

สุโกศลภิกขุ ป.ธ. ๖ (ประพันธ์)

คำสั่งของพ่อ

โกศลพ่าย

สมัยเมื่อพระเจ้ากาสี พระนามว่าพรหมทัตต์เถลิงราชสมบัติในพระนครพาราณสี เป็นพระ–มหากษัตริย์มหาศาล พระราชทรัพย์ศฤงคารโภคสมบัติสมบูรณ์ ทั้งมีกำลังทัพคับคั่งด้วยช้าง ม้า รถ อันเป็นราชพาหนะที่ทรงกำลัง มีประเทศราชขึ้นเป็นอันมาก ทั้งฉางข้าวและเรือนคลังก็บริบูรณ์ พระเกียรติปรากฏทั่วไปในทิศน้อยใหญ่ เป็นที่เกรงขามทั่วไปในประเทศใกล้เคียงทั้งหลาย

เมื่อความสันโดษมิใช่นิสัยของพระมหากษัตริย์ เหมือนความคลายกำหนัดไม่ใช่นิสัยของบรรดาหนุ่ม ๆ สาว ๆ ดังนั้นพระเจ้าพรหมทัตต์จึงไม่วางพระแสง เร่งรัดให้ฝึกหัดทหารและสั่งสมยุทโธปกรณ์ทุกประการ โดยทรงมุ่งจะได้โกศลรัฐ ซึ่งสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรมาเป็นประเทศราชของกาสีอีก

ความจริง ๑ ความตั้งใจ ๑ ความสามารถ ๑ ความพยายาม ๑ และกำลัง ๑ ทั้ง ๕ อย่างนี้มีอยู่ในผู้ใด ผู้นั้นเป็นเจ้าแห่งงานทั้งหลายเหนือเจ้าแห่งงานทั้งปวง.
พระมหากษัตริย์ย่อมเป็นจอมนักรบโดยตำแหน่ง ดังนั้น พระองค์จึงต้องบำรุงพลรบไว้ให้เพียบพร้อม

เมื่อพลรบของพระองค์สามารถเผด็จศัตรูได้ทุกขณะแล้ว พระองค์ก็แผดพระสุรเสียงแข่งกับฟ้าร้องได้.

ถ้าพระมหากษัตริย์สิ้นทหารแล้ว ก็สิ้นเสียงไม่กล้าเผชิญศึก เหมือนดังราชสีห์ที่สิ้นเขี้ยวเล็บแล้ว ก็ไม่หาญสู้แม้แต่สัตว์จิ้งจอก.

พระมหากษัตริย์ที่ยังไม่ยกแสนยากรเข้าทำศึก ไม่ใช่เพราะไม่ประสงค์ ที่จริงเพราะรอเวลา เหมือนหนุ่มสาวที่ยังไม่เสน่หาก็เพราะรอโอกาสเท่านั้น.

เมื่อเวลาให้หรือได้โอกาส กษัตริย์พระองค์ไหนจะทิ้งเล่า หรือหนุ่มสาวคู่ไหนจะเลี่ยง อย่าเลย ต่อให้เสียงฟ้าลั่นห้ามก็หาได้ยินไม่.

เรื่องนี้ท่านว่าเป็นโชคของเขา แม้เทพเจ้าก็พลอยอวยชัย หาฤกษ์กับโหรคราวใด โหรต้องทำนายให้ว่าดีทุกทีนี่แหละเวลาของเราละ ต่อมาไม่ช้า พระเจ้าพรหมทัตต์ก็จัดทัพใหญ่ประกอบด้วยจตุรงคเสนา กรีฑาทัพเข้าชิดแดนชานพระนครโกศลรัฐ โดยมุ่งพระทัยจะยึดเอาโกศลรัฐเข้าไว้ในพระราชอำนาจ.

"น้ำน้อยย่อมแพ้ไฟ" ใคร ๆ ก็รู้ ใคร ๆ ก็พูดและก็ไม่มีใครค้าน เพราะเป็นความจริง ถ้าฝ่ายละเท่า ๆ กันไฟก็แพ้น้ำ ด้วยน้ำมีอิทธิพลเหนือไฟอยู่โดยธรรมชาติ ถ้าไฟจำชำนะน้ำ ไฟจะต้องเพิ่มกำลังให้เหนือน้ำ.

ธรรม ก็เช่นเดียวกัน ถ้าน้อยก็แพ้อธรรม ถ้าเท่า ๆ กันก็แพ้ธรรมเหมือนน้ำ ดังนั้น ถ้ารักจะให้ธรรมเป็นที่เคารพเหนืออธรรมเพื่อสันติสุขแล้ว จะต้องร่วมมือ เคารพอธรรม ใฝ่ธรรม ประพฤติธรรมให้หนัก.

การต่อสู้กับศัตรู ผู้รู้ย่อมพิจารณากำลังของตนเสียก่อน หากผลุนผลันทำไปด้วยกำลังโทสะหรือมานะ ก็พลันพินาศหมดแม้ชีวิตก็ยากที่จะรักษา.

ดังนั้น พระเจ้าทีฆีติ ราชาแห่งโกศลรัฐนครก็ยอมพ่ายโดยไม่ต้องเสียทหารหรือไพร่ฟ้าแม้แต่ ๑ คน ทั้งนี้เป็นด้วยพระองค์ทรงทราบกำลังข้าศึกดีแล้ว.

แม้ราชเสวกที่จงรักภักดี ยอมสละชีวิตของตนเข้าสู้ศัตรู เพื่อรักษาเศวตฉัตรของพระองค์ไว้ กราบทูลให้ออกต่อสู้ขับศัตรูให้พ่ายไป แต่พระองค์ก็ไม่ทรงคล้อยตาม ทรงส่ายพระพักตร์ รับสั่งอย่างหมดหวังว่า.

"ดูก่อนเสวก ฉันเห็นว่าเปลืองชีวิตเปล่า ๆ ไม่ได้ผลอันใดสนองเลย. ท่านทั้งหลาย เมื่อรักฉัน จงฟังฉันก่อน ขณะที่อันตรายคุกคามชีวิตอยู่ใกล้ ๆ เช่นนี้ จงทำใจให้หนักแน่นอย่าด่วนได้ จะทำให้ผู้อื่นพลอยพินาศไปด้วย"

นักปราชญ์กล่าวว่า "ควรสละทรัพย์ เพื่อรักษาอวัยวะ เพื่อรักษาชีวิต และถ้าจะรักษาธรรมแม้ชีวิตก็ควรสละ แต่ทั้งนี้ต้องแน่ใจว่าจะรักษาไว้ได้ หากสละแล้ว รักษาไว้ไม่ได้ จงยอมเสียหนึ่งดีกว่า

สูเจ้าทั้งหลายเอย เราขอบใจเจ้าที่รักเรา ภักดีต่อเรา ยอมสละชีวิตเพื่อรักษาเรา สูเจ้าเอย ศึกครั้งนี้เป็นศึกใหญ่ แม้มวลเจ้าพากันสละชีวิตออกต่อสู้ทั้งหมดก็ไม่สามารถจะเอาชนะข้าศึก ไม่อาจจะรักษาเราไว้ได้ เสียชีวิตเปล่า แปลว่า "เสียชีวิตทั้งเจ้ากับข้าอย่างเสียดาย"

"เอาอย่างนี้ดีกว่า ราชเสวก" พระเจ้าทีฆีติรับสั่งอย่างหนักแน่น สูเจ้าทั้งหลายได้ร่วมใจกันรักษาแผ่นดินให้ข้า รักษาราชสมบัติ รักษาเกียรติยศ ตลอดจนรักษาชีวิต ที่สุดจนน้ำใจของข้าก็ยังช่วยกันรักษาน่าขอบใจเจ้านัก.

บัดนี้เกิดอันตรายแก่แผ่นดินอย่างร้ายแรง เหลือกำลังที่พวกเจ้าจะรักษาได้แล้ว แม้ชีวิตของเจ้าเองก็ยากที่จะรักษา ดูเหมือนจะเป็นโอกาสอันเดียวของข้าแล้ว ที่จะได้ช่วยรักษาชีวิตและสมบัติของมวลเจ้าตอบแทน.

ดังนั้น เราขอกะมวลเจ้าเป็นครั้งสุดท้าย ซึ่งเจ้าทั้งหลายจะต้องปฏิบัติตามโดยไม่ขัดแย้งหรือร้องขอแต่ประการใด คือ ให้ข้าสละแผ่นดิน สละราชสมบัติ และเกียรติยศแห่งเศวต–ฉัตรทั้งมวล เหลือไว้แต่ข้าและพระมเหสี โดยให้ข้าทั้งสองหนีจากพระนครไปเสีย เมื่อ

ข้าพ้นภัยแล้ว มวลเจ้าจงพร้อมกันเปิดประตูพระนคร กราบทูลอัญเชิญพระเจ้าพรหมทัตต์ผู้ไม่อิ่มในราชสมบัติให้เสด็จขึ้นประทับ ณ ภายใต้เศวตฉัตร แล้วพร้อมกันทูลถวายแผ่นดินและราชสมบัติทั้งมวลที่ข้ามอบให้แก่พวกเจ้า เท่านี้ข้าก็คิดว่าพระเจ้าพรหมทัตก็จะปลาบปลื้มด้วยสมพระทัย ก็จะพระราชทานอภัยชีวิตและสมบัติแก่พวกเจ้า สำหรับข้าทั้งสองก็จะขอไปตามบุญตามกรรมของข้า"

ครั้นทรงรับสั่งมาเพียงนี้แล้ว ทรงสังเกตเห็นข้าราชบริพารทั้งมวลพากันเศร้าโศกแสดงอาการว่าไม่ปรารถนาจะให้ทรงปฏิบัติเช่นนั้น ก็ตรัสเล้าโลมใจว่า "สูเจ้าจงอยู่กันเถิดจงอยู่ให้ดีอย่าอยู่ให้มีภัย โดยไม่กระทำการใด ๆ ขัดขืนผู้บังคับบัญชา จนต้องได้รับโทษเพราะเหตุแห่งข้า ถ้าบุญวาสนาของข้าและพระมเหสียังมีอยู่ ข้าอาจได้มานั่งภายใต้เศวตรฉัตรนี้ ข้าคิดว่าพวกเจ้าคงจะดีใจ ในเมื่อโอกาสอันดีของข้าเช่นนั้นมาถึง

เมื่อตรัสแล้ว ก็ชวนพระมเหสีเสด็จหนีจากพระนครในเพลาราตรี ทิ้งความวิปโยคโศกเศร้าเปล่าใจไว้แก่มวลราชบริพารที่จงรักภักดีอย่างสุดซึ้ง ครั้นรุ่งเช้าเสนาบดีผู้รักษาพระนคร ก็เรียกประชุมข้าราชการทั้งมวล แจ้งข่าวภายในราชสำนัก ในกรณีย์ที่พระเจ้าทีฆีติทรงสละราชบัลลังก์พร้อมด้วยพระมเหสี เสด็จหนีจากพระนครไปแล้วแต่เพลาราตรี ทั้งมีพระกระแสรับสั่งไว้มิให้ต่อสู้ เพื่อมิให้ไพร่พลต้องเดือดร้อนโดยไร้ประโยชน์ ดังนั้นจึงพร้อมใจกันเปิดประตูพระนครยอมพ่าย ทูลอัญเชิญพระเจ้าพรหมทัตต์ให้เสด็จขึ้นเถลิงราชสมบัติดังพระ-ราชประสงค์.

ส่วนพระเจ้าทีฆีติ เมื่อเสด็จออกจากพระนกรไปแล้วก็ทรงดำริว่า เราเป็นกษัตริย์ทั้งมเหสีก็มาด้วยการจะหลบลี้หนีเข้าป่าเป็นการลำบาก ทั้งก็ไม่สู้ปลอดภัย แม้จะเปลี่ยนสภาพอย่างไรก็ยากที่จะเปลี่ยนนิสัยและมารยาท ทำความสนเท่ห์ให้แก่ผู้พบเห็น ด้วยแปลกตาแปลกหูต่างจากชาวป่า อันนี้เป็นทางนำตัวเข้าหาตะแลงแกงโดยไม่นาน.

เหตุดังนั้น พระเจ้าทีฆีติจึงพาพระมเหสีมุ่งไปแฝงอาศัยอยู่ยังพระนครพาราณสี อันเป็นพระนครที่ประทับอยู่ของพระเจ้าพรหมทัตต์ราชศัตรูของพระองค์โดยทรงแน่พระทัยว่า ใครจะไปคิดไปฝันว่า พระเจ้าทีฆีติเล็ดลอดมาอยู่พระนครพาราณสี ข้อนี้เป็นทางให้พระองค์หลบอยู่อย่างผาสุก โดยไม่มีใครสงสัย และเพื่อพรางตาประชาชนมิให้ใส่ใจ จึงปลอมพระองค์และพระมเหสีเป็นปริพพาชก ปริพพาชิกา อยู่ในสภาพนักบวชพวกหนึ่งในเวลานั้น* แล้วพากันไป อาศัยอยู่ใน บริเวณบ้านของช่างหม้อที่ห่างจากชุมนุมไปไกล และก็ทรงอยู่สุขใจ ด้วยไม่มีวี่แววว่าจะมีภัยอันใดมาบีฑา.

ต่อมาไม่นาน พระมเหสีของพระเจ้าทีฆีติก็ทรงพระครรภ์ และทรงแพ้ท้องอย่างประหลาด อันทำให้พระเจ้าทีฆีติถึงหนักพระทัยอย่างยิ่ง เนื่องจากพระนางเป็นสตรีที่รับสั่งน้อยและมีวาจาน่าเชื่อถือ โดยไม่เคยตรัสอะไร ๆ เล่นเลย วันหนึ่งทรงรับสั่งกับพระราชสวามีว่า "พระเจ้าพี่ หม่อมฉันประหลาดใจที่โรคประจำเดือนได้หยุดไป ๒ เดือนแล้ว และมีอาการคล้ายจะแพ้ท้อง ส่อว่าจะมีครรภ์ขึ้น เพราะรู้สึกอยากเสวยของประหลาด ๆ ซึ่งเป็นของหายากในที่นี้ แม้หม่อมฉันจะพยายามข่มใจเพื่อลืมความระทมความอยากนั้นเสีย ก็ลืมได้ชั่วขณะหนึ่ง แล้วก็พลันอยากขึ้นอีกอย่างรุนแรง ถึงกับระงับไว้ไม่ได้ ต้องทูลพระเจ้าพี่ขอประทานพระบารมีเป็นที่พึ่ง"

พระเจ้าทีฆีติยังไม่เคยมีพระราชโอรส ทั้งพระองค์ก็ปรารถนาพระโอรสมานานแล้ว ครั้นได้ฟังคำพระมเหสีรับสั่งเช่นนั้น ก็ทรงโสมนัสเป็นที่ยิ่ง ตรัสเล้าโลมพระทัยพระมเหสีว่า

---

* เรื่องกษัตริย์หนีจากพระนครโดยเพศนักบวชทำนองนี้ดูเหมือนจะถือกันเป็นเนติ ๆ ในประเทศไทยสมัยพระร่วงเจ้าเสด็จหนีราชภัยจากลพบุรี หลบไปอยู่สุโขทัย ก็ทรงอยู่ในสมณเพศ โดยผนวชเป็นภิกษุ ในเวสสันดรชาดก เมื่อพระเวสสันดรถูกขับไล่จากพระนคร ก็ทรงผนวชเป็นอยู่ดาบส เพื่อหลบภัยและรอเวลาของพระองค์ด้วยแม้ในสมัยรัตนโกสินทร์นี้เอง ตอนพระจอมเกล้า ฯ ทรงผนวชเป็นภิกษุอยู่ตลอดรัชกาลที่ ๓ ก็มีส่วนหลบราชภัยในทำนองนี้ ทั้งสงบรอคราวรอสมัยอันงามของพระองค์ อันจะถึงวันข้างหน้าอันหนึ่ง ทั้งนี้ปรากฏตามพระบรมราโชวาท พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า พระปิยมหาราชเจ้า ตรัสสอนพระโอรสาธิราชวชิรุณหิศ มกุฎราชกุมาร

"ถ้าทรงพระครรภ์จริงก็นับว่า เป็นบุญของพี่และพระนางด้วยพระนางต้องประสงค์สิ่งใด บอกมาเถิด ใยจะต้องเกรงใจพี่ให้ทรมานนานไปเล่า"

พระนางเจ้าทรงประนมพระหัตถ์ กราบลงบนตักพระเจ้าทีฆีติอย่างน่าเอ็นดู พร้อมกับทูลว่า "เป็นพระคุณหาที่สุดมิได้แก่หม่อมฉัน ที่ทรงพระกรุณาประทานดังที่ทูลขอ" แล้วรับสั่งต่อไปว่า "หม่อมฉันใคร่จะเห็นจตุรงคเสนา สวมสอดเกราะพร้อมด้วยสรรพาวุธ กรีฑาทัพในยามอรุณรุ่ง และทั้งใคร่จะดื่มน้ำที่ชำระล้างแสงพระขรรค์ราชศัตรา ซึ่งหม่อมฉันแน่แก่ใจว่า จะเป็นศิริมงคลแก่ครรภ์ของหม่อมฉันอย่างไม่มีอันใดเหนือ"

พระเจ้าทีฆีติจนพระทัย พลางรับสั่งว่า "จะได้ที่ไหนเล่าพระเทวี เมื่อพี่อยู่ในฐานะประหนึ่งว่าทุคตะเช่นนี้ ก็สุดวิสัยอยู่เอง อันจตุรงคเสนาดังที่พระน้องนางประสงค์จะทอดพระเนตรนั้นเว้นพระราชานุภาพฯแล้วจะหาได้ที่ไหน"

พระราชเทวีทรงน้อยพระทัย เมื่อได้สดับพระราชโองการเช่นนั้น ก็โศก และตรัสพ้อว่า "ฝ่าพระบาทสิ้นรักแล้วหรือ ? ฝ่าพระบาทไม่กรุณาดังแต่ก่อน แสดงว่าฝ่าพระบาทไม่อาลัยหม่อมฉันแล้ว หม่อมฉันจะมีชีวิตอยู่เพื่อประโยชน์อันใด"

พระเจ้าทีฆีติจนพระทัย ต้องรับสั่งเล้าโลมเอาใจพระราชเทวีให้สร่างโศก พรางตรัสว่า "พราหมณ์ราชปุโรหิตของพระเจ้าพรหมทัตต์ในพระนครพาราณสีนี้ เป็นมิตรที่ดีของพี่คนหนึ่งพี่จะลองออกปากขอความช่วยเหลือดูสักครั้ง" ครั้นเพลาราตรีพระเจ้าทีฆีติก็เสด็จไปยังบ้านเพราหมณ์ปุโรหิต เมื่อได้รับปฏิสันถานสนทนาปราศัยแสดงว่ายังเป็นมิตรที่รักใคร่ดังแต่ก่อน ก็ทรงโสมนัส แล้วทรงเล่าเรื่องพระมเหสีของพระองค์ทรงแท้พ้องอย่างประหลาด พร้อมกับขอความช่วยเหลือท่านปุโรหิตาจารย์ไปด้วย.

"เป็นถึงอย่างนั้นเจียวหรือ ? ฝ่าพระบาท "ท่านราชปุโรหิตทูลถามด้วยความฉงน

"เป็นอย่างนี้แน่นอนสหายรัก" ทรงรับสั่งตอบด้วยพระสุระเสียงหนัก แม้อย่างนั้นแล้ว ท่านราชปุโรหิตก็ยังกริ่งใจ ถึงกับทูลว่าพระเจ้าทีฆีติว่า "ถ้าไม่ขัดข้อง ขอให้ข้าพระองค์ได้เห็นพระราชเทวีเพื่อตรวจดูพระลักษณะ และพระอาการประกอบด้วยเถิดพะย่ะค่ะ

"ได้! ได้! สหายรัก ไม่เป็นการลำบากเลย" ทรงรับสั่ง "ถ้าเป็นความประสงค์ของสหายแล้ว ฉันและพระเทวียินดีพบกับสหายทุกเมื่อ จุดสำคัญอยู่ที่ว่า ขอให้พระเทวีได้เห็นจตุรงคเสนากรีฑาทัพในเวลาอรุณรุ่ง และได้ดื่มน้ำชุบพระขรรค์ตามที่พระนางประสงค์เท่านั้น"

"นั่นเป็นธุระของข้าพระองค์ที่จะจัดถวาย ในเมื่อข้าพระองค์ได้พบพระเทวีแล้ว ขอให้พระองค์วางพระทัยเถิด"

ครั้นพระเจ้าทีฆีติได้ฟังพราหมณ์ราชปุโรหิตผู้เป็นสหาย ตกปากตกคำแข็งแรงดังนั้น ก็ทรงโสมนัสรีบเสด็จกลับและทรงพาราชเทวีมาพบราชปุโรหิตในราตรีนั้นเอง.

พอพราหมณ์ราชปุโรหิตของพระเจ้าพรหมทัตต์เหลือบเห็นพระมเหสีของ พระเจ้าทีฆีติแต่ไกล ก็รีบประณมมือทูลอัญเชิญให้พระนางเจ้าประทับยังพระที่อันสมควร ด้วยความเคารพอย่างสูง ทั้งนี้เพราะพราหมณ์ปุโรหิตได้เห็นลักษณะของพระนางเจ้าผู้แรกทรงครรภ์ ก็ประจักษ์ตามพยากรณ์ศาสตร์ก็ดีใจ เปล่งอุทานลั่นออกมาว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐพระเจ้ากรุงโกศลปฏิสนธิแล้วพระเจ้าข้า"

ต่อนั้น ท่านราชปุโรหิตก็เข้าเฝ้าพระนางเจ้า แล้วทูลว่า "ขอพระราชเทวีจงวางพระทัยเถิด ด้วยความสามารถของข้าพระองค์ และด้วยบุญญานุภาพของพระกุมารในพระครรภ์ ฝ่าพระบาทจะได้ทอดพระเนตรทุกสิ่งที่ฝ่าบาทต้องประสงค์ในเร็ววันนี้" เมื่อกราบทูลให้พระเจ้าทีฆีติและพระมเหสีเบาพระทัยแล้ว ก็จัดส่งขัตติยราชทั้งสองกลับยังที่พำนัก.

ครั้นพระเจ้าทีฆีติกับพระมเหสีเสด็จกลับแล้ว ราชปุโรหิตก็ตรองหาอุบายในอันจะให้พระ–มเหสีของพระเจ้าทีฆีติได้ทอดพระเนตรจาตุรงค์เสนา ซึ่งเป็นข้อสำเร็จยากกว่าข้ออื่น เมื่อเห็นช่องแล้วก็เข้าเฝ้าพระเจ้าพรหมทัตต์กราบทูลว่า "บัดนี้ลางร้ายอันเกี่ยวด้วยนักขัติประจำพระนครผ่านใกล้เข้ามา ฉะนั้น เพื่อเป็นความสวัสดีแก่พระนครและเศวตฉัตรของพระองค์สมควรจะจัดกองทัพประกอบด้วยจาตุรงคเสนา พร้อมด้วยสรรพาวุธกรีฑาออกจากพระนครในเวลารุ่งอรุณ เพื่อรับกับนักขัตินั้นให้พลันกลับเป็นศิริมงคลขึ้นเถิดพะยะค่ะ"

"ขอบใจมาก ท่านอาจารย์" พระเจ้าพรหมทัตต์ตรัส "ทุกสิ่งทุกอย่างถ้าจะเป็นความสวัสดีแก่พระนครแล้ว ขอมอบให้เป็นธุระของท่านอาจารย์ช่วยทำให้เป็นเป็นผลดีขึ้นเถอะ และความจริงก็เป็นการฝึกซ้อมทหารของเราไว้ด้วย ไม่เป็นความยากใด ๆ กลับเป็นคุณประโยชน์ที่พลอยได้ เหมือนยิงทีเดียวได้นกสองตัว"

เมื่อราชปุโรหิตได้รับพระราชโองการมอบหมายเช่นนั้น แล้วก็ทูลลามาจัดตามโครงการที่ตนนึกไว้ทุกประการ ที่สุดพระมเหสีของพระเจ้าทีฆีติก็ได้ทอดพระเนตรจาตุรงคเสนาสวมสอดเกราะพร้อมด้วยสรรพาวุธกรีฑาทัพในเวลาอรุณรุ่ง พร้อมกับได้ทรงดื่มน้ำชุบพระขรรค์ราชศัตราระงับความแพ้ท้องได้สมประสงค์ ทำให้พระนางเจ้าทรงสำราญยิ่งนัก"

ต่อมา พระมเหสีของพระเจ้าทีฆีติ ก็ประสูติพระโอรสเป็นชายลักษณะของพระกุมารน่ารักน่าเอ็นดู เป็นที่โปรดปราณของพระชนกชนนีอย่างยิ่ง พระเจ้าทีฆีติจึงประทานพระนามแก่พระโอรสว่า "ทีฆาวุ"

เนื่องจากทีฆาวุกุมาร เป็นที่เสน่หาของขัตติยราชบัลลังก์ทั้งสองอย่างยิ่ง จึงทำให้พระเจ้าทีฆีติเฝ้าแต่ทรงรำพึงถึงอนาคตของพระโอรสยิ่งกว่าของพระองค์เอง ซึ่งเป็นวิสัยของบิดาของบุตรทั่ว ๆ ไป ประการแรกก็ทรงหาอุบายที่จะให้พระโอรสพ้นจากราชภัย โดยทรงดำริ

ว่า การที่พระองค์และพระมเหสีที่หลบราชภัยอยู่ในบัดนี้ ก็ไม่แน่พระทัยว่าจะปลอดภัยตลอดพระชนม์ชีพ ถ้าหากความจริงประจักษ์แก่พระเจ้าพรหมทัตต์เมื่อใดแล้ว อวสานแห่งพระชนม์ชีพของพระองค์ก็จะพึงมีในบันดล แต่ทีฆาวุพระโอรสอันเป็นที่รักของพระองค์สิจะพลอยเคราะห์ร้ายกับพระองค์ด้วย ควรจะแยกทีฆาวุให้อยู่เสียในที่อื่นเพื่อความปลอดภัย.

ครั้นทรงดำริแล้ว จึงทรงหารือกับพระมเหสี เมื่อได้รับความเห็นพ้องต้องกันกับพระมเหสีแล้วก็พาทีฆาวุกุมารให้ไปอยู่ภายนอกพระนคร กับให้เข้าศึกษาวิทยาการในสำนักต่าง ๆ ที่ท้าวเธอทรงเห็นว่าจะเป็นทางเจริญความรู้ความสามารถแก่พระโอรส.

ทีฆาวุกุมารมีนิสัยเด็ดเดี่ยว อดทน และรักการศึกษา ประกอบด้วยมีพระปรีชาเฉลียวฉลาด ก็สามารถศึกษาวิชาการทุกอย่าง ที่ทรงประสงค์ให้ลุล่วงไปได้โดยไม่นาน ในบรรดาวิทยาการที่ทรงรอบรู้นั้น นอกจากอักษรศาสตร์ ยุทธศาสตร์และรัฐศาสตร์ ยังทรงชำนาญในทางดนตรีเป็นพิเศษด้วย แต่วิชาการที่ทีฆาวุกุมารทรงโปรดอย่างขึ้นหน้าขึ้นตานั้นคือวิชาขับรถม้า ซึ่งสมัยนั้นถือว่าเป็นวิชาสำคัญ ทั้งในยามปกติและยามสงคราม เพราะความรักและความพยายามที่จะให้เหนือผู้อื่น ทีฆาวุจึงทรงฝึกพระหัตถ์ในเชิงขับรถเป็นเยี่ยมไม่มีมือใดถึง.

อาศัยที่ทีฆาวุกุมารเจริญด้วยความรู้ และความเรียบร้อยตามพระนิสัยที่ทรงรัก ประกอบด้วยได้รับการอบรมแต่พระชนกชนนีทั้งสองมาแต่แรก จึงเป็นที่เสน่หาอาลัยของพระชนกชนนีเหนือสิ่งใด ๆ เพราะเหตุที่พระเจ้าทีฆีติเกรงราชภัยจะมาถึงทีฆาวุกุมารพระโอรสของพระองค์จึงทรงพรางความมิให้ใคร ๆ รู้ว่าเป็นโอรสกษัตริย์แห่งรัฐโกศล ภายหลังเมื่อทีฆาวุทรงเจริญด้วยอายุ สามารถจักรักษาตัวดีแล้ว พระเจ้าทีฆีติจึงทรงเล่าประวัติของราชวงศ์ในรัฐ–โกศลให้พระโอรสทรงทราบโดยเฉพาะทุกประการ.

พระเจ้าทีฆีติถึงฆาต

ต่อมาชตากรรมของพระเจ้าทีฆีติและพระมเหสีถึงฆาต บังเอิญให้ช่างกัลบกของพระองค์อันเป็นมนุษย์ชาติชั่ว อุบาทว์ ด้วยความกตัญญู ซึ่งหนีภัยสงครามจากรัฐโกศลสมัยที่พระเจ้าพรหมทัตต์กรีฑาทัพไปตีครั้งโน้น หลบมาอยู่ยังพระนครพาราณสี ไปธุระยังบ้านของนายช่างหม้อ ซึ่งเป็นที่หลบอยู่ของพระเจ้าทีฆีติ

เมื่อช่างกัลบกเห็นแล้ว แทนที่มนุษย์ผู้ใจสัตว์เดียรฉานตัวนี้ จะมีความสงสารพระองค์ในฐานะที่เป็นเศวตฉัตรร่วมเกล้ามันมาแต่ก่อน แล้วเข้าไปทำความจงรักภักดีในพระองค์อย่างต่ำก็ในฐานะคนแคว้นเดียวกันเปล่าเลย และยิ่งกว่านั้นมันยังเห็นเป็นโชคลาภของมันอย่างประเสริฐ ปลื้มอกปลื้มใจดังปลาได้น้ำ รีบออกจากบ้านนายช่างหม้อตรงไปยังพระราชวังขอเฝ้าพระเจ้าพรหมทัตต์ทูลความลับเรื่องนี้ให้ทรงทราบ เพื่อขอรับพระราชทานรางวัลในการนำข่าวนี้มากราบทูล ซึ่งเป็นข่าวที่พระองค์ต้องประสงค์ และยินดีพระราชทานรางวัลอย่างงาม.

เมื่อพระเจ้าพรหมทัตต์ทราบแล้ว ก็พระราชทานรางวัลให้ช่างกัลบกจนเป็นที่พอใจ พร้อมกับมีพระราชโองการให้ราชบุรุษไปล้อมจับพระเจ้าทีฆีติและพระมเหสีและนำตัวมา ในทันใดนั้นเองเหล่าราชบุรุษที่ช่างกัลบกเป็นนำทาง ก็พากันไปล้อมบ้านช่างหม้อ และจับตัวได้พระเจ้าทีฆีติพร้อมด้วยพระมเหสีแล้วนำตัวมาเฝ้าพระเจ้าพรหมทัตต์ ซึ่งประทับรออยู่ยังท้องพระโรง.

ครั้นได้พระเจ้าทีฆีติและพระมเหสีสมพระทัยแล้ว ก็รับสั่งให้ราชบุรุษผูกพาหาทั้งสองไพล่หลังด้วยเชือกอย่างมั่นให้กล้อนพระสกให้เหี้ยนเกรียนทั่วพระเศียร แล้วนำตัวตระเวณไปตามถนนต่าง ๆ ด้วยฆ้องกลอง ประจานโทษประหนึ่งว่าโจรผู้ร้าย แล้วนำไปยังตะแลงแกงโดยประตูด้านทักษิณ สำเร็จโทษเสียที่จตุรัส (ทางสี่แพร่ง) แห่งพระนครด้านทักษิณ (แล้วเอาพระศพทิ้งลงไว้ในช่องเก็บศพ)

เมื่อราชบุรุษได้รับพระราชโองการแล้ว ก็เร่งรัดให้จัดการตามพระราชประสงค์ ตีฆ้องกลอง นำพระเจ้าทีฆีติและพระมเหสีออกประจานโทษ ตระเวณไปตามถนนใหญ่น้อยในพระนคร เพื่อเข้าสู่ตะแลงแกงทำการสำเร็จโทษต่อไป.

เวลานั้นประจวบกับทีฆาวุกุมาร ซึ่งกำลังศึกษาวิทยาการอยู่ภายนอกพระนคร รำลึกถึงพระชนกพระชนนีทั้งสองว่าเป็นเวลานานแล้วมิได้เข้าเฝ้าเยี่ยม นึกสังหรณ์พระทัยเกิดความใคร่จะเข้าเฝ้าเยี่ยมพระชนกชนนีอย่างแรง จึงรีบออกจากสำนักของพระองค์เข้าไปยังพระนครพาราณสี ขณะที่ทีฆาวุกุมารเดินไปตามถนนหลวงก็พอดีสวนกับขบวนราชบุรุษกองเพชฌฆาตซึ่งกำลังตระเวณพระเจ้าทีฆีติและพระมเหสีมาแต่ไกล เสียงคนสองฟากถนนโจษจันกันเซ็งแซ่ประสานกับเสียงฆ้องกลอง และเสียงตระโกนของเพชฌฆาตว่า "ผู้ใดเป็นศัตรูต่อราชสมบัติด้วยการคบคิดก็ดี หรือเพียงพอใจให้การสนับสนุนในการนั้นก็ดี ผู้นั้นจะต้องถูกประหาร ๗ ชั่วโคตร ดังพระเจ้าทีฆีติและพระมเหสีทั้งสองพระองค์นี้.

ด้วยเสียงประกาศนั้น กับเสียงฆ้องกลองประสานกัน ได้เร้าใจให้ผู้คนวิ่งไปดูนักโทษที่เพชฌฆาตนำมาอย่างยัดเยียดทีฆาวุกุมารตลึงในเสียงนั้น อำนาจของเสียงนั้นทำให้ชาไปทั้งกายและสั่นสะท้านไปทั้งร่าง โดยไม่ทรงได้นึกว่าจะทรงได้ยินเสียงนั้นในพระชนม์ชีพของพระองค์ ประทับยืนนิ่งงงงันเหมือนถูกสะกดด้วยมนต์ จนกองเพชฌฆาตใกล้เข้ามาจึงรู้สึกพระองค์ และจนพระทัยไม่ทราบว่าจะทำอย่างไรดี เมื่อยังไม่เห็นในทางใด ๆ พระองค์ทรงแหวกคนเข้าไป เข้าไป ! ให้ใกล้ที่สุดที่จะใกล้ได้ เพื่อให้รู้แน่แก่ใจว่า นักโทษทั้งสองนั้นเป็นพระชนกชนนีของพระองค์แน่.

เมื่อทีฆาวุกุมารได้พยายามเข้าใกล้ก็ได้ประจักษ์แก่พระองค์อย่างแน่ชัดแล้วว่า "พระชนกพระชนนีถูกจับไปปลงพระชนม์" ทีฆาวุกุมารตกพระทัยแทบชีวิตจะออกจากร่าง หากแต่มีพระสติยับยั้งอยู่ ไม่ถลาเข้าไปกอดพระบาทพระชนกพระชนนี และก็ประจวบกับ พระเจ้าทีฆีติ

พระเนตรไว ถลึงพระเนตรห้ามพระโอรสไว้มิให้เข้าไปใกล้ เกรงราชภัยจะตกแก่พระโอรสอีกด้วย พร้อมกับตะโกนรับสั่งเป็นพระโอวาทเตือนพระโอรสเป็นครั้งสุดท้ายว่า.

"ทีฆาวุ พ่ออย่าเห็นยาวดีกว่าสั้นเลย ทีฆาวุพ่ออย่าเห็นสั้นดีกว่ายาวหนา ทีฆาวุ เวรนะ เวรย่อมไม่ระงับด้วยเวร ทีฆาวุ แต่เวรย่อมระงับได้ด้วยไม่ผูกเวร"

เวลานั้นบรรดาประชาชนที่ติดตามห้อมล้อมดูพระเจ้าทีฆีติรวมทั้งเพชฌฆาต แม้จะได้ยินกระแสรับสั่งพระเจ้าทีฆีติก็หาเข้าใจความไม่ พากันคิดไปต่าง ๆ แต่แล้วก็เอ่ยว่า พระเจ้าทีฆีติเสียพระทัยถึงกับบ้าแน่จึงได้ตะโกนลั่นอย่างนั้นฟังดูไม่รู้เรื่อง ดูซิใคร! ใครเป็นทีฆาวุ อะไรยาว! อะไรสั้น! ไม่ได้เรื่องใครระงับเวรกับใครที่ไหน ? ไม่ได้ความ ถ้าบ้าแน่ น่าสงสารท้าวเธอนัก.

พระเจ้าทีฆีติรับสั่งเตือนพระโอรสเช่นนั้นถึง ๓ ครั้ง ต่อนั้นก็ถูกเหล่าเพชฌฆาตนำไปทางประตูด้านทักษิณ ทำการปลงพระชนม์ชีพเสียที่จตุรัสของพระนครด้านทักษิณทิศ และเอาพระศพทิ้งไว้ในช่องเก็บศพ พร้อมกับตั้งยามรักษาไว้กองหนึ่งแล้วก็พากันกลับเข้าพระนคร

ทีฆาวุกุมารแทบจะล้มในขณะที่เพชฌฆาตปลงพระชนม์พระชนกพระชนนี ทรงเสียพระทัยเป็นที่สุดในชีวิตของพระองค์ และสุดที่จะให้พระสรีระพระชนกพระชนนีถูกทิ้งไว้ให้น่าทุเรศเช่นนั้น ด้วยความเคารพในพระชนกพระชนนีผู้บังเกิดเกล้า ฯ ประกอบด้วย พระวิสัยที่หนักในความกตัญญู พร้อมด้วยพระปรีชาสามารถ ทีฆาวุขุมารก็ข่มความน้อยใจนั้นเสีย วางอุบายเข้าสนิทสนมกับยามเฝ้าศพจ่ายเหล้าและอาหารเลี้ยงดูอย่างบริบูรณ์ ครั้นยามเหล่านั้นมึนเมาล้มลงหลับไหลไปตาม ๆ กันแล้ว ก็ทรงพอพระทัยรีบจัดหาฟืนมากองขึ้นเป็นจิตกาธาร สำหรับกษัตริย์ผู้เคราะห์ร้ายบานนั้น แล้วทีฆาวุกระทำความเคารพอภิวาทด้วยเบญจางประดิษฐ์ จัดการถวายพระเพลิงมิได้ชักช้า เพราะจำกัดเวลา ซึ่ง

ราชภัยคุกคามอยู่รอบ ๆ ด้วย ขณะเพลิงขึ้นเผาพระศพอยู่นั้น พระราชกุมารประนมพระหัตถ์ เสด็จดำเนินประทักษิณจิตกาธาร ๓ รอบ ด้วยความคารวะอย่างสูง ครั้นทรงจัดการแก่พระสรีระศพพระชนกและพระชนนีเรียบร้อยแล้ว ก็รีบเสด็จหนีไปจากที่นั้น.

ขณะที่พระราชกุมารทรงกระทำประทักษิณจิตกาธารอยู่ บังเอิญพรหมทัตต์เสด็จขึ้นประทับ ณ ปราสาทชั้นบน เปิดพระแกลทอดพระเนตรไปทางทักษิณ ก็ได้เห็นทีฆาวุกุมารอยู่ในพระอาการเช่นนั้น ก็ทรงแน่พระทัย มานพหนุ่มน้อยจะต้องเป็นญาติใกล้ชิด หรือสายโลหิตที่สนิทกับพระเจ้าทีฆีติโกศลเป็นแม่นมั่น บุรุษผู้นี้แหละจะทำความพินาฏให้แก่เรา และก็ช่างกระไรเลยจะหาใครสักคนบอกเราสักหน่อยก็ไม่ได้.

พระเจ้าพรหมทัตต์ทรงพิโรธ รับสั่งให้เรียกราชบุรุษเข้ามาเฝ้า แล้วทรงคาดโทษราชบุรุษเหล่านั้น พร้อมกับรับสั่งให้ติดตามพระกุมาร กับให้สืบเรื่องทั้งหมดมาให้พระองค์ทราบ.

กว่าราชบุรุษจะเข้ามา และกว่าจะรับพระราชโองการที่ทรงตรัสพ้อจบเรื่อง ทั้งกว่าจะเรียกประชุมให้พร้อมกันออกติดตามจับพระกุมาร ซึ่งทำประทักษิณจิตกาธารอยู่ก็เท่ากับเปิดโอกาสอันงามให้พระกุมารหลบหนีไปโดยสวัสดี.

เมื่อราชบุรุษติดตามพระกุมารไม่ได้ ก็แยกออกค้นคว้า สืบหาบุคคลที่สนิทสนมกับพระเจ้าทีฆีติ คงได้ความชัดจากบ้านช่างหม้อว่า พระเจ้าทีฆีติมีพระราชโอรสเป็นชายพระองค์หนึ่ง ประมาณอายุก็เป็นหนุ่มแล้ว และหลบหนีไปอยู่นอกพระนคร และแน่ใจว่าบุรุษผู้อัญเชิญพระสรีระศพของพระเจ้าทีฆีติโกศลกับพระมเหสี ไปถวายพระเพลิงศพนั้นต้องเป็นราชโอรสของพระองค์โดยไม่ต้องสงสัย ครั้นได้ความแน่นอนเช่นนั้นแล้ว ก็นำความขึ้นไปกราบทูลแก่พระเจ้าพรหมทัตต์ให้ทรงทราบ.

ครั้นพระเจ้าพรหมทัตต์ทรงทราบดังนั้นแล้ว ก็รับสั่งให้ประกาศจับ มานพผู้เป็นพระโอรสของพระเจ้าทีฆีติทันทีจะจับเป็นหรือจับตายก็แล้วแต่ความสามารถ และโอกาสจะอำนวยให้ผู้จับได้ จะได้รับพระราชทานบำเหน็จรางวัลอย่างสูง.

แม้ข่าวประกาศจับ พระโอรสของพระเจ้าทีฆีติ จะแพร่สะพัดไปเท่าใด ๆ ที่สุดเรื่องก็ละลายหายไปตามอากาศไม่มีคนสนใจ เพราะพระโอรสของพระเจ้าทีฆีติไม่มีใครรู้จักไม่มีใครเคยเห็น แม้แต่เพียงชื่อทางราชการก็บอกไม่ได้ด้วยในเวลาที่พระราชกุมารเสด็จไปศึกษาอยู่นั้น ก็เสด็จอยู่อย่างไปรเวทพระนามแท้ก็หาได้ทรงบอกแก่ใครไม่แม้แต่ครูผู้สอนก็ไม่รู้ความจริง ดังนั้นข่าวประกาศจับ ทีฆาวุกุมารจึงเป็นข่าวเหลวไหลเหมือนคว้าน้ำในลำธาร ส่วนพระราชกุมารเมื่อเสด็จหนีเข้าไปป่าแล้ว ก็ทรงพระกันแสงร่ำไรมากมายในฐานะเป็นกำพร้าพระชนกพระชนนีโดยเหตุร้ายในเวลาเฉพาะหน้า ซึ่งพระองค์ไม่สามารถช่วยได้ เฝ้าแต่รำพันอาลัยอาวรณ์แสนสาหัส ครั้นสร่างโศกแล้ว ก็ทรงคุมแค้นพระเจ้าพรหมทัตต์อย่างยิ่ง ที่ทรงแย่งราชบัลลังก์ของตน แล้วซ้ำยังปลงพระชนม์ชีพพระชนกพระชนนีอีก เมื่อนึกเหตุนี้แล้วทำให้พระกุมารฮึกฮัดมากด้วยความอาฆาต ทรงแหงนพระพักตร์ขึ้นสู่ท้องฟ้าสลัดความเศร้าโศกเสียแล้ว อุทานออกมาด้วยความแค้นว่า

"ดีละ พระเจ้าพรหมทัตต์ วันนี้เป็นวันของท่าน แต่วันหนึ่งข้างหน้าจะต้องเป็นวันของเราพรหมทัตต์เราจะต้องทำความพินาศให้แก่ท่าน ให้สาสมกับที่ท่านใจร้ายล้างผลาญเราจนสิ้นเนื้อประดาตัว"

ธรรมดาปัญญามิได้มีไว้สำหรับหุงต้มเท่านั้น ความจริงปัญญาย่อมมีไว้เพื่อความเจริญของมนุษย์ และปัญญาเท่านั้นที่เป็นรัตนะอันมีค่าอันสูงของคน

ความจริงมนุษย์ที่ได้รับยกย่อง ว่าเป็น ผู้สูงกว่าสัตว์ ทั้งหลาย ก็เพราะปัญญา หากเว้น ปัญหาเสียแล้ว ราคาของมนุษย์ก็จะตกต่ำกว่าวัวควายเสียอีก.

เพราะฉะนั้นเราจักอาศัยปัญญาของเรา พร้อมกับความบากบั่น ซึ่งปราชญ์กล่าวว่าเป็นคุณทำให้บรรลุถึงความปรารถนา ดำเนินขึ้นสู่บัลลังก์ของเราในวันข้างหน้า หากไม่สำเร็จแล้ว ทีฆาวุเจ้าจงตายเสียเถอะ ตายไปอยู่กับพระชนกพระชนนีของเจ้า ซึ่งผู้บังเกิด

เกล้าของเจ้าจะพอพระทัยยิ่งไปกว่าให้อยู่ในโลกนี้ ในเมื่อจะไม่สามารถกู้เกียรติและแก้แค้นแทนท่านได้.

เมื่อพระกุมารแน่พระทัยในอุบายที่ทรงดำริห์แล้ว ก็เสวยพระกระยาหาร แล้วเดินทางเข้าสู่นครพาราณสี ตรงไปที่โรงช้างต้น ซึ่งอยู่ใกล้พระราชมณเฑียรของพระเจ้าพรหมทัตต์ ครั้นเข้าไปพบนายหัตถาจารย์ทำความคราวะเป็นอันดีแล้วกล่าวว่า

"ท่านอาจารย์ ถ้ากรุณารับข้าพเจ้าไว้เป็นศิษย์เพื่ออยู่ศึกษาวิชาการแผนกนี้สักคนหนึ่งก็จะเป็นพระคุณอันสูงแก่ข้าพเจ้าผู้รักวิชาแผนกนี้อย่างยิ่ง"

"พ่อหนุ่มน้อยเอ๋ย ข้าพเจ้าพอใจในความปรารถนาของท่าน" นายหัตถาจารย์กล่าวว่า "หากท่านรักวิชาอย่างนี้ ก็จงอยู่ศึกษาในที่นี้อย่างดีเถิด"

แต่นั้นมา ทีฆาวุ ก็ทำตนให้เป็นที่รักของนายหัตถาจารย์ ด้วยจริยานุวัตต์ ๕ ประการคือ

๑. *เคารพ อ่อนน้อมเป็นอันดี*

๒. *พยายามรับใช้สรอยอยู่เสมอ*

๓. *เชื่อฟัง ตั้งอยู่ในโอวาท*

๔. *ปฏิบัติบำรุงท่านตามเวลาและสามารถ*

๕. *ตั้งใจศึกษาศิลปวิทยาโดยเคารพ*

อันจริยาวัตต์ ๕ ประการนี้ ย่อมเป็นประหนึ่งมนต์มหาเสน่ห์ของศิษย์ ที่จะบริกรรมผูกน้ำใจครูอาจารย์ให้เสน่หาอาลัยรักใคร่ไม่จืดจาง ที่สุดจะช่วยเหลือเกื้อกูลทุก ๆ กรณีที่ท่านจะสามารถช่วยได้ก็ได้

เพราะฉนั้น ท่านจึงบอกอานิสงส์บทนี้ไว้ว่า เป็นเสน่ห์ทำให้ครูอาจารย์รักใคร่เอ็นดู ๕ ประการดังนี้คือ

๑. ตั้งใจแนะนำสั่งสอนไม่หลีกเลี่ยง
๒. ใส่ใจในการเรียนของศิษย์ ไม่ดูดาย
๓. บอกศิษย์ให้สิ้นเชิง ไม่ปิดบังอำพราง
๔. ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง
๕. ช่วยป้องกันทุกขภัยให้ทุกทิศทุกทาง.

เมื่อเป็นดังนี้ ความเบาใจในการงานก็ดีในการอยู่ร่วมกันก็ดี ระหว่างศิษย์กับอาจารย์เกิดขึ้นโดยเวลาไม่นาน และเป็นความเบาใจที่ศิษย์กับอาจารย์ทั่ว ๆ ไปประสงค์ ทั้งเป็นคุณที่หาไม่ได้ง่ายนักจึงเป็นคุณที่มีค่าและยิ่งสำหรับที่ฆาวาวุซึ่งอยู่ในสภาพเช่นนั้น ในเวลานั้นด้วยแล้ว ที่ฆาวาวุกุมารก็รู้สึกเป็นที่พึงพอใจเป็นอย่างยิ่ง.

ความจริงขึ้นชื่อว่าวิทยาการทุกอย่างที่บุคคลมีความพอใจได้สละเวลา สละกำลังกาย และกำลังทรัพย์ศึกษาดีแล้ววิทยาการนั้น ๆ จะเปล่าไปจากประโยชน์ไม่ได้ จะต้องให้ผลสนองในวันหนึ่งข้างหน้า คือในวันที่มีเหตุจำเป็นต้องใช้วิชานั้นขึ้น และในวันที่บุคคลประสงค์วิชานั้น วันนั้นแหละ วันนั้นแหละ เป็นวันและเวลาที่เจ้าของจะได้ผลสนอง.

เรื่องเช่นนี้ บางครั้งก็เป็นโดยบังเอิญที่เจ้าตัวผู้ทำมุ่งผลไปอย่างหนึ่ง แต่วิชานั้นปรากฏขึ้นเป็นที่พอใจของผู้อื่น กลับเป็นผลอำนวยแก่ผู้ทำอย่างคาดไม่ถึงก็มี ผลที่เกิดขึ้นเช่นนี้ คนที่ถือโชคก็ชวนให้คิดไปในทางโชค.

ส่วนผู้ที่มีความรู้ดีในความปรากฏการณ์ของวิทยาแล้วก็เห็นว่าเป็นเรื่องของ "จังหวะ" หรือ "เวลา" โดยแท้ สำหรับวิทยานั้นจะต้องดีอยู่เสมอ จะต้องไม่คลายและไม่ตายไปจากดีตลอดชีวิตของมัน แต่เมื่อไปทำในที่ไม่ควร หรือเวลาไม่ควร ซึ่งหมายถึงความผิดจังหวะก็ยังไม่เกิดผล แม้ผู้ทำจะต้องตั้งใจอย่างก็ตาม เพราะเหตุนี้แหละแม้แต่การไหว้ อันเป็นความดีที่นิยมมาแต่ไหน แต่ไรแล้วท่านก็สอนให้ไหว้ข้างหน้า อย่าไหว้ข้างหลัง ถ้าไม่เชื่อขืนทำ ก็ผิดจังหวะ และผลที่ได้รับก็เหมือนปิดทองหลังพระ.

ผู้ที่ประสบผลเช่นนี้ ก็มักจะน้อยใจในโชคชตาของตน บางครั้งก็เสียใจในวิชาที่ตนเรียนว่าตนไม่ควรจะเรียนวิชานี้ ความจริงเป็นความผิดของตัวเองที่ใช้วิชาไม่ถูกแก่เวลาหรือแก่จังหวะดังกล่าวมาแล้ว สมมุติว่าเราไปไหว้เขาไม่เห็น ครั้นเขาจะตำหนิเราว่าเป็นคนจองหองอวดดี จะไหว้สักทีก็กลัวจะเสียมือแล้วคราวนี้ เราจะโทษว่าการไหว้ไม่ดีหรือ

ความจริงแล้ว เราก็จะเห็นว่า เป็นเพราะไหว้ไม่ถูกเวลา การไหว้นั้นดีแน่ แต่เวลาไหว้นั้นแหละไม่ได้จังหวะกันเมื่อได้วิจารณ์ให้เห็นว่าอะไรผิด อะไรถูก เราก็จะไม่เสียใจ ทั้งจะเป็นเยี่ยงอย่างอันดีสำหรับเราต่อไป และในเมื่อไปประสบผลดีเข้าภายหลัง เราจะได้ผลดีเป็นทวีคุณค่า ๑ วิชาของเราก็ดี ๒. เวลาเราทำก็ดี ได้จังหวะจึงเกิดผลดีดังที่มุ่งหมาย ขอให้อุดมคติในข้อนี้บทหนึ่งว่า

ขึ้นชื่อว่าวิชา *ควรศึกษาทุกคนอย่างไป*
ศึกษาให้เข้าใจ *เป็นคุณเครื่องเรืองปัญญา*
แต่ว่าอย่าพึงใช้ *ทุกอย่างไปที่ปรึกษา*
ชีวิตและเวลา *เป็นปัญหาให้จำนน*
จะใช้วิชาใด *จงใส่ใจในเหตุผล*
ทำใดต้องใจคน *นั่นเป็นผลของวิชา*

ที่ฆาวุกุมารนี้ก็โดยทำนองนี้เหมือนกัน ประการแรกดีใจในโชคของตน ที่ได้รับความเอ็นดูรักใคร่จากนายหัตถาจารย์มีความสุข และแล้วก็เลยเสียใจว่า วิชาที่ตนอุตส่าห์เรียนเช่น วิชาหนังสือ วิชาขี่ม้า วิชารบตลอดจนวิชาดนตรีอย่างนี้ เป็นวิชาเลวทราม พึ่งไม่ได้ เดชะไม่หนักเหมือนเข้าเหมือนของ ถ้าไม่เช่นนั้นแล้วจะเป็นคนเคราะห์ร้ายที่สุด ที่ต้องแบกวิชาแย่อยู่ตลอดชีพเพราะโทษของเราเรียนมากรู้มาก.

ต่อมาค่ำวันหนึ่ง ทีฆาวุเสร็จจากธุระเรียบร้อยแล้ว อยากจะร้องเพลงเล่น แต่ถ้าจะร้องอย่างเดียวก็รู้สึกว่าจะแก้เหงาไม่ได้ อาศัยที่ตนศึกษาวิชาดนตรีมาแต่ครั้งอยู่โรงเรียน ดังนั้นจึงไปหยิบพิณคู่มือ ซึ่งเอาติดมาด้วยนำมาเช็ดฝุ่นละอองที่จับให้สะอาด ตรวจดูสายพิณยังเห็นบริบูรณ์ก็ดีใจ ลุกออกไปนั่งบนตั่งที่หน้าโรง ช้างต้น แล้วก็ขับเพลงพรรณาถึงความสุขของมนุษย์ที่มีบุญซึ่งเป็นอยู่อย่างสดชื่น เสมือนเทพยเจ้าในสรวงสวรรค์ ต่างกันมนุษย์ที่มิได้ทำบุญไว้ในปางก่อน ย่อมอาภัพอับโชคเหมือนสัตว์นรกที่มากด้วยความเดือดร้อนในอบาย ตะเกียตะกายชะเง้อแหงนดูคนมีบุญมีความสุข เหมือนกระต่ายจ้องมองดูพระจันทร์ฉนั้น.

พร้อมกับขณะที่ขับนั้น มือซ้ายก็ทำหน้าที่ถือพิณให้กระชับอยู่กับตัว มือขวาก็ดีดสายให้ส่งเสียงอันไพเราะ คลอไปกับเสียงเพลงขับ เมื่อเสียงพิณและเสียงเพลงกลมกลืนกันล่องลอยไปตามสายลม ลอยไกลออกไปตามกำลังเสียงและกำลังพิณจะส่งไปได้ ใช่แต่เท่านั้นเท้าข้างหนึ่งขยับเสียงได้จังหวะผสมกับเสียงเพลง เสียงพิณอีกด้วย ผู้ขับผู้ร้องขับร้องตามอารมณ์ที่พอใจ เป็นสุข มิได้คำนึงถึงผู้ฟังว่าจะต้องขับร้องให้ต้องใจเขา ฝืนใจตน ดังนั้นเสียงเพลงที่ขับร้องจึงไพเราะยิ่งนัก.

เพลงที่ทีฆาวุขับร้องในคืนวันนั้นใคร ๆ ก็คาดไม่ถึงทั้งผู้ขับด้วยว่า เสียงเพลงที่ไพเราะนั้นได้ล่องลอยไปถึงในพระราชมณเฑียรสถานที่ประทับตากลมของพระเจ้าพรหมทัตต์ ซึ่งกำลังทรงสำราญอยู่กับพระมเหสีและสนมนางในยังพระแท่นที่ ถึงกับพระองค์เอียงพระศอให้พระโสตได้ระยะกับกระแสเสียงเพลงที่ล่องลอยมาจากสายลม พร้อมกับทรงพระดำริห์ว่าเสียงใครขับเพราะนักทั้งพิณและเพลง และกำหนดพระทัยไว้ว่าจะต้องพบนักร้องผู้นี้ให้จงได้.

รุ่งขึ้นทรงรับสั่งถามราชเสวกคนสนิทว่า "เมื่อคืนนี้แกได้ยินเสียงดนตรีที่คลอไปกับเสียงเพลงขับของใครคนหนึ่ง ที่ล่องลอยมาตามสายลมด้านทิวแถวหลังตำหนักน้อยโน้นหรือเปล่า.

"ได้ยินพระเจ้าข้า" ราชเสวกทูล

"ของเขาพอใช้นะ" ทรงรับสั่งติดไป "แกรู้ไหมว่าคนที่ร้องนั้นคือใคร"

"ศิษย์นายหัตถาจารย์ พระเจ้าข้า" ราชเสวกทูลความ "เขามาเรียนวิชาคล้องช้างกับนายหัตถาจารย์ และได้พำนักอยู่ที่โรงช้างต้นนั้นด้วย พระเจ้าข้า"

"ฉันอยากรู้จักเขา" ทรงรับสั่ง "แกไปบอกนายหัตถาจารย์ให้นักร้องคนนั้นมาพบกับฉันที่นี่เดี๋ยวนี้"

ครู่เดียวเท่านั้น ด้วยพระราชานุภาพ ราชเสวกก็พาทีฆาวุผู้มีใบหน้ายิ้มแย้มแจ่มใสออกจากโรงช้างเข้าเฝ้าพระเจ้าพรหมทัตต์ทันที.

เนื่องจากทีฆาวุเกิดในขัตติยราช พูดสั้น ๆ ก็คือเป็นเลือดกษัตริย์ทั้งเนื้อทั้งตัว ทั้งอยู่ในวัยรุ่น และประกอบด้วยรูปลักษณะของชายงาม คือมีรูปเป็นเสน่ห์ อยู่ในตัว ยิ่งทีฆาวุได้รับการศึกษาดีมาจากสำนักครู และอบรมขัตติยประเพณีเป็นอันดีมากจากพระชนกพระชนนี้ด้วยแล้วอย่างไรทีฆาวุกุมารจะสะดุ้ง ไม่กล้าเผชิญพระพักตร์พระเจ้าพรหมทัตต์เล่า และยิ่งการเฝ้านั้นเป็นกายไมตรีตามกระแสพระราชโองการ ก็ยิ่งทำให้ทีฆาวุกุมารดีพระทัย เพราะเข้าอยู่ในแนวทางของปณิธานที่ตั้งไว้ด้วย.

พระเจ้าพรหมทัตต์ทอดพระเนตรเห็นทีฆาวุแต่ไกล ก็ทรงพอพระทัยในรูปร่างของเขาทันที ครั้นได้ทอดพระเนตรเห็นท่วงทีมารยาทที่เข้าเฝ้า ก็ทำให้ทรงเอ็นดูเพิ่มขึ้น เมื่อทีฆาวุกุมารนั่งเรียบร้อยแล้วจึงรับสั่งถามขึ้นว่า.

"ทีฆาวุแกร้องเพลงเป็นหรือ ?"

"เป็นพะยะค่ะ" ทีฆาวุกราบทูล

"พิณล่ะ ดีดเป็นไหม ?"

"เป็นพะยะค่ะ"

"ฉันอยากจะฟังเพลงและพิณของแก" ทรงรับสั่งต่อ

"ได้พะยะค่ะ ถ้าต้องพระประสงค์" เขาทูล เมื่อกราบทูลแล้วทีฆาวุก็หยิบพิณคู่มือของเขามาขึ้นสาย เมื่อเห็นว่าสายตึงตามความต้องการแล้ว ก็ขับเพลงสรรเสริญพระบารมีถวายด้วยเสียงอันไพเราะ พร้อมกับคลอเสียงพิณคู่ไปด้วย.

เสียงพิณ และเสียงเพลงของทีฆาวุกุมาร มีอำนาจประหนึ่งมนต์มหาจินดา ได้กล่อมพระทัยพระเจ้าพรหมทัตต์ พร้อมข้าทาสบริวารฝ่ายหน้าและฝ่ายใน บรรดาที่มาประชุมเฝ้าแหนพลอยฟังอยู่ ณ ที่นั้นทั้งหมดให้เคลิบเคลิ้มปลื้มอกปลื้มใจทั่วกันหมด

เมื่อสุดเสียงเพลงและพิณแล้ว ทีฆาวุก็วางพิณลงข้างกายแล้วถวายบังคม คอยสดับกระแสพระราชโองการต่อไป

"ดีมาก ทีฆาวุดีมาก เพลงของแกก็เพราะ เสียงพิณเสนาะกลมกลืนไปกับเสียงเพลง แกควรอยู่วังมากกว่าทีฆาวุ"

"สุดแต่จะทรงพระกรุณาโปรดพะยะค่ะ"

"บิดามารดาของแกเล่า ? ถ้าแกจะมีภาระเลี้ยงดูก็จะเป็นความลำบากสักหน่อย ทีฆาวุ" "พระพุทธเจ้าข้า หาบิดามารดาไม่แล้ว" ทีฆาวุทูล "ถ้าฝ่าพระบาทจะทรงพระกรุณาชุบเลี้ยง ก็จะขอพึ่งพระบารมีคุ้มเกล้า ฯ ไปจนตลอดชีวิต"

"ถ้าอย่างนั้นก็เหมาะมาก" ทรงรับสั่ง "น่าสงสารแกจริงกำพร้าบิดามารดาตั้งแต่ยังไม่เป็นฝาเป็นฝั่ง แต่ไม่เป็นไร ฉันจะเลี้ยงอยู่ในวังนี่แหละ"

ทีฆาวุถวายบังคม แสดงความซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณต่อพระเจ้าพรหมทัตต์ ด้วยอาการที่น่าเอ็นดู อากัปกิริยาของทีฆาวุ ได้เพิ่มความเมตตาของพระเจ้าพรหมทัตต์ขึ้นเป็นลำดับ

ทันใดนั้น พระเจ้าพรหมทัตต์ก็หันพระพักตร์มาทางขุนวังพลางรับสั่งว่า "ฉันฝากนักดนตรีกำพร้าคนนี้ให้อยู่ในความอนุเคราะห์ของท่านด้วย และให้มารับราชการในกองสังคีตยังพระราชวังสถานทุกวัน"

"อนึ่ง ถ้าเห็นว่าทีฆาวุมีวิชาสามารถจะรับราชกิจอันใดในส่วนตัวฉันอีก ก็จงบรรจุเข้าประจำได้ทันที"

สีหะ ขุนวัง ถวายบังคมรับสนองพระบรมราชโองการแล้วพาทีฆาวุกุมารออกไปจากที่เฝ้า และจัดสถานที่ให้ทีฆาวุพำนักตามกระแสพระราชโองการ และแนะนำให้เข้าใจการปฏิบัติราชการในพระราชการในพระราชมณเฑียร ตลอดถึงพระนิสัยอันราชเสวกที่ปฏิบัติใกล้ชิดจะพึงรู้เป็นทุน ด้วยความรักใคร่อีกด้วย.

ทีฆาวุ รู้สึกขอบพระคุณท่านขุนวังเป็นอย่างมาก ทำความเคารพแล้ว เรียนท่านว่า "ข้าพเจ้าจะพยายามรับราชการให้ถูกต้องพระราชประสงค์ และให้เป็นไปตามระเบียบของราชสำนัก กับอนุวัตรตามโอวาทของท่านเสนาบดีจนสุดความสามารถ

เนื่องจากที่ทีฆาวุมั่นอยู่ในคุณสมบัติของราชเสวก ๕ ประการคือ :–

๑. ปุพพุฏฐายี ตื่นก่อน อธิบายว่าไม่นอนนาน ไม่นอนสาย ลุกก่อนผู้บังคับบัญชา ไม่ต้องถูกผู้ใหญ่ปลุก นอนไวไม่นอนซบเซา แม้ตื่นแล้วก็รีบลุกกระวีกระวาดจับงานไม่งัวเงีย

๒. ปจฺฉานิปาติ นอนทีหลัง อธิบายว่า ไม่นอนก่อนผู้บังคับบัญชา เมื่อท่านนอนแล้ว ตนจึงนอนทุกครั้งที่ท่านอยู่กับงานยังไม่หลับ ท่านจะไม่เห็นตนหลับ.

๓. ภีการปฏิสุสาวี คอยรับใช้ อธิบายว่า ไม่เถลไถลไปไหนหรือแม้แต่ส่งใจไปไหนหรือแม้แต่ส่งใจไปที่อื่น คอยดูคอยเงี่ยหูฟังว่าท่านจะต้องการอะไรหรือท่านจะให้ทำอะไร ก็ปฏิบัติงานสนองตามประสงค์.

๔. มนาปทายี ทำถูกใจ อธิบายว่า รู้จักน้ำใจท่านแล้วอนุวัตรตามใจท่าน พยายามเกียดกันอารมณ์ทุกอย่างที่จะทำให้ขัดใจ หรือไม่สบายใจ และนัยตรงกันข้ามก็พยายามทุกวิถีทาง ที่จะให้ท่านได้รับแต่อารมณ์ที่เจริญตา เจริญหู เจริญใจ ให้ท่านเป็นสุข

๕. ปิยวาที พูดเพราะ อธิบายว่า พูดถูกหูทุกประโยค ถ้อยคำที่จะหลุดออกจากปากจะต้องใคร่ครวญ เลือกเฟ้นดีแล้วว่าชอบด้วยเหตุผล ควรด้วยเวลาและไพเราะด้วยเสียงและสำนวนตนจึงจะพูด.

ทีฆาวุมั่นอยู่ในคุณสมบัติ ๕ นี้ รับราชการอยู่ไม่นานก็เป็นที่โปรดปรานเจ้าพรหมทัตและและขุนวังเป็นอันมาก ดังนั้นไม่ว่าราชการการตำแหน่งใด เมื่อทีฆาวุสามารถและมีเวลาพอจะเจียดทำได้ เช่นวิชาหนังสือ วิชารบ และวิชาขับรถรบ หรือรถพระที่นั่ง (รถม้า) ทีฆาวุก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นราชเสวกและราชสารถี เพิ่มตำแหน่งขึ้นอีก.

ทีฆาวุ รัชทายาทกำพร้า ผู้เริ่มจะแลเห็นโชคในอนาคตเป็นราง ๆ ปลื้มใจในอานุภาพของวิชาที่ทรงศึกษามาดีแล้ว สามารถนำพระองค์ผ่านยามรักษาพระนครผู้มีร่างกายกำยำเข้าพระราชวังได้สะดวกผ่านคนห้ามทุก ๆ แห่ง เข้าภายในพระราชมณเฑียรได้ ที่สุดก็ได้ถือดาบยืนข้างเคียงพระที่นั่งอันมีเกียรติอย่างที่คาดไม่ถึงว่าตนจะได้ในเวลาอันเล็กน้อย.

"อา เดชของวิชา ของความพยายาม" ทีฆาวุทำพึง "ความปรารถนาของเราจะต้องสำเร็จ" เมื่อครุ่นคิดต่อไปความน้อยใจในพระราบัลลังก์ของตนที่ถูกพระเจ้าพรหมทัตต์ช่วงชิงเอามาเกิดขึ้น ความแค้นใจที่ตนต้องกำพร้า โดยที่พระชนกและพระชนนี

ถูกปลงพระชนม์ชีพเพราะพระเจ้าพรหมทัตต์ก็รุนแรงขึ้น ความพยาบาทที่ตั้งพระทัยไว้ก็โหมหนักขึ้น ทีฆาวุครางออกมาด้วยความแค้นว่า "ต้องฆ่า ! ต้องฆ่า ! ฆ่าเพื่อล้างแค้น เราไม่ต้องการเกียรติยศเหล่านี้ เราจะเอาราชบัลลังก์อันเป็นสมบัติของพระชนกพระชนนีของเราคืนมา พระเจ้าพรหมทัตต์จะต้องเอาชีวิตของพระองค์ใช้หนี้ชีวิตของพระชนกพระชนนีในเร็ววันนี้"

ความพยาบาท

ความพยาบาทย่อมมีกำลังเหนืออารมณ์ร้ายทั้งหลาย ดังนั้นเมื่อทีฆาวุตกลงไปยังกระแสธารน้ำเดือดที่ไหลเชี่ยวเช่นนั้น ไฉนจะยั้งตัวอยู่ไม่ลอยไปตาม ทุกครั้งที่ไปยืนใกล้ราชบัลลังก์ ทีฆาวุก็ครุ่นคิดว่าแม้บัลลังก์เราก็ควรจะได้ เมื่อทีฆาวุวางอารมณ์เช่นนั้นไม่ได้ ความพยายามที่จะทำตามใจก็แรงขึ้นเป็นลำดับ ในอันที่จะให้ได้สมประสงค์

คติธรรม

ถ้าจะอ่อน ให้อ่อนเป็น ดังเส้นไหม
เอาไว้ใช้ ผูกเสือโคร่ง ขึ้นโยงเฆี่ยน
แม้จะแข็ง ก็ให้แกร่ง ดังวิเชียร
เอาไว้เจียน ตัดกระจก เจียระนัย ฯ

"ของเก่า"

ต่อมาไม่นาน โชคดีก็เข้าข้างทีฆาวุ คือวันหนึ่งพระเจ้าพรหมทัตต์ว่างราชกิจ จึงรับสั่งกับทีฆาวุว่า "ฉันอยากจะไปเที่ยวป่าล่าเนื้อหาความเพลิดเพลินสักวันหนึ่ง ทีฆาวุเตรียมรถเถอะ แล้วจัดทหารแม่นธนูและชำนาญทางพร้อมกับเชี่ยวในเชิงผีเท้าสัก ๕๐ ไปด้วยนะ" รับสั่งแล้วก็เสด็จขึ้นพระที่นั่งใน เตรียมพระองค์

เพียงครู่เดียว ทหารแม่นธนูที่ถูกคัดเลือกว่า มีผีเท้าเป็นเยี่ยมก็มารออยู่หน้าสนามใน พระเจ้าพรหมทัตต์เสด็จขึ้นรถพระที่นั่ง ทีฆาวุสารถีคนโปรดก็ชักบังเหียน ม้าตัวรู้ทั้งเลิศในเชิงผีเท้า ก็สะบัดย่างจากพระราชนิเวสน์เข้าสู่ไพร ตามพระราชประสงค์ ครั้นถึงกลางไพรแล้ว ทหารที่ตามเสด็จก็ถูกให้แยกย้ายออกเป็นหน่วยย่อย เที่ยวค้นคว้าหาเนื้อ ต้อนมาให้รับลูกธนูของพระเจ้าพรหมทัตต์ ซึ่งกำลังใคร่ประลองฝีพระหัตถ์ ขณะนั้นมีละมั่งผ่านมาแต่ยังไกล ไม่เหมาะที่จะน้าวธนูยิงได้ พระเจ้าพรหมทัตต์ก็ทรงรับสั่งว่าเร็ว ! ทีฆาวุ ขับละมั่งตัวโน้นเห็นไหม ?

ทีฆาวุคอยโอกาสเช่นนี้มานานแล้ว นับตั้งแต่ได้รับกระแสพระวาชโองการให้จัดกองทหารประพาสไพร ดังนั้นมิทันให้พระเจ้าพรหมทัตต์ต้องตรัสเป็นครั้งที่สอง ทีฆาวุ กระตุกบังเหียนให้สัญญาเร็วแก่ม้าแสนรู้ของพระองค์ ทันใดนั้นม้าก็ห้อเหยียบติดตามละมั่งตะบึงไปสุดแต่กำลังม้าจะให้ความเร็วเท่าใด ทีฆาวุก็เร่งเท่านั้น ประเดี๋ยวเดียวก็ทิ้งทหารคนสนิทหน่วยหนึ่งที่รักษาพระองค์ ไกลเกินกว่าจะรู้ว่า รถพระที่นั่งไปทางไหน ?

แม้ละมั่งจะหลีกหลบเข้าดงทึบแล้ว ทีฆาวุก็ยังพยายามขับไปในที่นั้น จนสุดกำลังของม้าเนื่องจากทางในป่าไม่เสมอ รถจึงวิ่งไม่เรียบ เป็นการลำบากพระกายแก่พระเจ้าพรหมทัตต์มาก เพราะรถซวนไปเซมาด้วยทางเอียง ซ้ำยังต้องกระดอนจากพระที่แทบจะพลัดตกก็หลายครั้ง เพราะล้อตกหลุมบ้าง สะดุดรากไม้ในไพรบ้าง ทำให้พระเจ้าพรหมทัตต์ทรงบอบช้ำพระกายเหน็ดเหนื่อย จึงรับสั่งว่า "ทีฆาวุหยุดพักสักทีเถอะ ฉันเพลียจะแย่แล้ว"

ครั้นเมื่อหยุดใต้ต้นไม้ที่หนาแน่นด้วยกิ่งใบ พอบังแสงพระอาทิตย์ได้แล้ว ท้าวเธอก็เสด็จลงจากรถพระที่นั่ง พลางรับสั่งว่า "แหม ! ม้าตัวนี้ฝีเท้ามันดีพอใช้ และเธอก็ใช้ได้ดีมาก แต่ทางในป่าสะเทือนเหลือเกินทีฆาวุ ฉันอยากจะเอนระงับกายเสียสักหน่อย เอาที่ร่มไม้นี่แหละ ยินดี"

ทีฆาวุ รีบลาดพระภูษาเป็นบัญจฐรณ์ ถวายพระเจ้าพรหมทัตต์ เพื่อรองพระองค์เอนระงับพระกาย แล้วตนเองนั่งขัดสมาธิถวายตักต่างพระเขนยทันที พระเจ้าพรหมทัตต์เอนองค์ลงกับพระภูษาที่ทีฆาวุลาดไว้ แล้วก็ทรงวางพระเศียรลงบนตักทีฆาวุกุมารอย่างพอพระทัย หาทราบไม่ว่า พระองค์กำลังวางพระเศียรลงที่คมดาบแห่งพระยามัจจุราช ผู้ติดตามล้างพระองค์ด้วยความอาฆาตเป็นเวลานานแล้ว อา ! มนุษย์ผู้ไม่รู้จักความตายที่จะมาถึงไฉนจะไม่สบายใจ ในเมื่อได้รับความสบายเช่นนั้น หลับพระเนตรเพื่อระงับความเหน็ดเหนื่อยครู่เดียวก็ทรงหลับสนิท

นับแต่เวลาแรกที่พระเจ้าพรหมทัตต์วางพระเศียรลงบนตัก และหลับพระเนตรพักพระกาย ทีฆาวุรำพึงในพระทัยว่า เอาละคราวนี้เป็นเวลาของท่านแล้วพระเจ้าพรหมทัตต์ เป็นเวลาที่ท่านจะต้องรับผลกรรมอันร้ายแรงที่ท่านทำไว้แก่เรามากหลาย ถึงกาละของท่านบ้างแล้วบัดนี้ และก็เป็นโอกาสอันดีของเราเหลือเกิน ที่เราคอยประสบโอกาสเช่นนี้อยู่ โอกาสเช่นนี้แต่กาลไหน ๆ มาก็ไม่เคยมี และแม้ในกาลต่อไปก็คงจะหาไม่ได้เป็นแน่ ด้วยเป็นโอกาสที่ให้เราล้างความแค้นที่คั่งค้างอยู่ในหัวใจของเรามาแรมปี และเป็นโอกาสที่เราจะสนองความเจ็บแค้นแทนพระชนกพระชนนีด้วย

ทีฆาวุจ้องพระเนตรจับพระพักตร์พระเจ้าพรหมทัตต์ไม่วาง พิษความแค้นที่ท่วมท้นขึ้นมาเป็นลำดับ.และก็รำพึงต่อไปด้วยความขึ้งเคียด ตามวิสัยของความแค้นที่ผูกใจเจ็บมาแต่แรกว่าตายเสียเถอะ พระเจ้าพรหมทัตต์ เราจะช่วยส่งวิญญาณท่าน ให้ไปสู่สำนักเจ้าพระยามัจจุราช

โดยเร็ว รำพึงพลางพระหัตถ์ก็จับด้ามพระแสงซึ่งวางข้างพระกาย ค่อย ๆ ดึงออกจากฝัก ด้วยมั่นพระทัยว่าจะตัดก้านศอพระเจ้าพรหมทัตต์ให้สมกับความแค้น แล้วรำพึงรำพันต่อไป พระเจ้าพรหมทัตต์ ท่านได้ปล้นราชบัลลังก์ของเราสิ้นเชิง จับพระชนกพระชนนีของเรา ซ้ำท่านยังได้ประหารพระชนม์ชีพของท่านทั้งสองเสียด้วย โธ่ ! พรหมทัตต์ท่านร้ายกาจมาก พระชนกพระชนนีของเราต้องตาย.พราะน้ำมือของท่าน เราเกือบไม่ได้เห็นพระพักตร์ของท่านทั้งสองในครั้งสุดท้าย บังเอิญวาสนาของเราให้พบท่าน จนได้รับพระโอวาทของทูลกระหม่อมเป็นอนุสรณ์

โอวาททูลกระหม่อม

เมื่อรำพึงมาถึงตรงนี้ ทีฆาวุก็รู้สึกพระองค์ว่า ทูลกระหม่อนได้ทรงพระกรุณาให้โอวาทแก่เราไว้ว่า

"ทีฆาวุ อย่าเห็นยาวดีกว่าสั้น
ทีฆาวุ อย่าเห็นสั้นดีกว่ายาว
และเวรย่อมไม่ระงับด้วยการผูกเวร
แต่เวรจะระงับได้ ด้วยไม่ผูกเวร"

ด้วยอานุภาพพระโอวาทของพระเจ้าทีฆีติ ซึ่งประทานแก่ทีฆาวุกุมาร คราวใกล้จะถูกประหารแต่ครั้งโน้น ได้รั้งหัวใจทีฆาวุกุมารซึ่งร้อนแรงด้วยความแค้น พระแสงถูกชักออกมาพ้นฝักอยู่แล้ว ให้หยุดชงักลงด้วยความเคารพอันแรงกล้าในพระชนกผู้บังเกิดเกล้า ทีฆาวุ

สงบพระทัยลงทันที และในทันใดนั้นก็ยกสายพระเนตรทอดเหม่อมองลงไปเบื้องหน้า เหมือนจะมองเห็นพระพักตร์พระเจ้าทีฆีติ ขณะที่ตรัสสอนปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า "ทีฆาวุ อย่าเห็นยาวดีกว่าสั้น" ทรงหยุดการรำพึงลงเพียงนั้นอย่างสนิท ประหนึ่งว่าถูกสะกดให้หยุดนิ่งด้วยมนตรา

และด้วยอานุภาพพระโอวาทของพระเจ้าทีฆีติ ทำให้ทีฆาวุลดความแค้นลง ลดความเข้มแข็งในการเด็ดพระชนม์ชีพของพระเจ้าพรหมทัตต์ลง และพร้อมกันนั้นพระหัตถ์ก็ดันพระแสงคืนเข้าฝักให้สนิทดังเดิม

ตามปกติวิสัยของสามัญชนอย่างทีฆาวุกุมาร ผู้ต้องประสบศัตรูผลาญอย่างย่อยยับ และศัตรูผู้นั้นก็ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าทั้งตนมีกำลังและโอกาสพอที่จะตอบแทนได้ด้วย อย่างไรจะไม่คิดไม่แค้น อย่างไรจะไม่มุ่งตอบแทน แม้ทีฆาวุจะข่มลงได้ด้วยความเคารพในพระโอวาทของพระชนกนาถ แต่ไม่ช้า เมื่อพระพักตร์ของพระเจ้าพรหมทัตต์ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเพียงนั้น พระเศียรก็พาดอยู่บนตักของทีฆาวุทำนองนั้น ไฉนทีฆาวุจะอดไม่ให้คิดได้ เหมือนไฟใกล้เชื้อ ก็ต้องลุกโพลงขึ้นในบัดดลโดยไม่ต้องสงสัย ดังนั้น แม้ทีฆาวุจะข่มพระทัยให้สงบลงได้ก็เพียงครู่เดียวเท่านั้น ไม่ช้าความพยาบาทก็ก่อความโกรธให้คุรุนแรงขึ้นอยู่ในลักษณะร้ายเช่นเดิมอีก แต่ด้วยอานุภาพพระโอวาทของพระเจ้าทีฆีติ และความเคารพในพระชนกพร้อมด้วยความข่มใจอันเป็นคุณสมบัติประจำพระองค์ทีฆาวุก็เก็บพระแสงเข้าฝักเป็นครั้งที่สอง ความเกิดดับย่อมเป็นปกติของพระองค์ที่เกิดกับจิตทั่วไป ดังนั้น แม้เจ้าชายทีฆาวุจะทรงข่มพระทัยให้สงบลงได้ด้วยอานุภาพแห่งพระโอวาทของพระชนก และความเคารพในพระชนกในฐานะที่ดำรงอยู่ในตำแหน่งบูรพาจารย์ แต่วิสัยของหนุ่มเยาว์วัยเช่นทีฆาวุกุมาร ก็ย่อมเลือดร้อน เท่าที่จะระงับได้ดังนั้นก็ดูจะหาได้ยากอยู่ ฉะนั้น พออารมณ์แห่งความใคร่ในความเป็นใหญ่ ต้องสูญเสียผ่านเข้ามาเตือนอีก พระทัยก็ฮึดฮัดขึ้นมาตามกำลังแห่งความ

พยาบาท ที่นึกน้อยพระทัยในความอาภัพของโชคชตา ทำให้ทรงเขม้นมองพระพักตร์พระเจ้าพรหมทัตต์อย่างถมึงทึงอีก พระกายสั่นรัวด้วยความโกรธ แล้วพระแสงก็ถูกชักออกจากฝักเป็นครั้งที่สาม

ช่างเป็นความจริงเหลือเกิน ที่กล่าวว่า "งานทุกอย่างเป็นแล้วไม่ยาก" ถึงความจริงสิ่งนั้นจะยาก แต่ก็ยากสำหรับผู้ไม่เป็น หรือไม่เคยทำ สำหรับผู้เคยทำและเป็นดีแล้ว ก็หายากไม่ ดังจะเห็นได้จากการข่มใจของทีฆาวุกุมาร โดยที่พระองค์หาโอกาสจะปลงพระชนม์ชีพของพระเจ้าพรหมทัตต์ ด้วยความอาฆาตเป็นเวลาช้านาน แล้วที่สุดก็สมพระประสงค์ แต่แล้วก็ทรงข่มพระทัยไว้เสียได้แต่ครั้งแรก ซึ่งยากแก่การระงับอย่างยิ่ง ถึงความอาฆาตจะคุขึ้นให้คุมแค้นอีก ก็หาแรงเหมือนครั้งแรกไม่ ด้วยมีเวลารุนแรงน้อย ที่สุดก็จำนนต่อการข่มของเจ้าชายอีก และเมื่อครั้งที่ ๑ ที่ ๒ ทรงข่มได้แล้ว ครั้งที่ ๓ ก็ทรงข่มได้อีก เพราะเคยข่มมาแล้ว จึงไม่เป็นการยาก เป็นอันว่าพระแสงที่ถูกชักออกแล้วก็ถูกเก็บเข้าฝักได้อีกเช่นเคย.

คติธรรม

อยู่คนเดียว ให้ระวัง ยั้งความคิด
อยู่ร่วมมิตร ให้ระวัง ยั้งคำขาน
อยู่ร่วมราช เคารพตั้ง ระวังการ
อยู่ร่วมพาล ให้ระวัง ทุกอย่างเอย ฯ

"ธรรมสารถ"

ความฝันที่เป็นจริง

ตลอดเวลาที่พระเจ้าพรหมทัตต์ ทรงบรรทมหลับสนิทโดยวางพระเศียรลงบนพระเพลาทีฆาวุกุมารผู้เป็นศัตรูของพระองค์ และกำลังจะเด็ดพระชนชีพของพระองค์อยู่นั้น เสมือนหนึ่งว่า พระองค์ทรงผทมอยู่ในปากเสือร้าย โดยมิได้รู้สึกพระองค์แม้แต่น้อย จนเจ้าชายทีฆาวุทรงเก็บดาบเป็นครั้งที่ ๓ ดูเถอะชีวิตของคนเราจะเข้าตาดีตาร้ายไม่มีอะไรบอกให้รู้เลย อย่างนี้ถ้าตายอย่างไม่รู้เรื่องเข้าหลักว่านอนหลับไม่รู้นอนคู้ไม่เห็น อนิจจา ! แต่ก็เป็นด้วยบุญของพระเจ้าพรหมทัตต์ ตลอดทีฆาวุกุมารด้วย ไม่เช่นนั้นเรื่องทีฆาวุกุมารก็คงเป็นรูปใหม่ ไม่ใช่รูปนี้.

ความจริงถ้าจะว่าเป็นบุญวาสนาของเจ้าชายทีฆาวุ ติดตามมาสนองก็น่าฟัง จะว่าเป็นความดีที่ทีฆาวุกุมารมากด้วยความเคารพรักในพระชนก ก็น่าคิด หรือจะว่าด้วยความข่มใจของเจ้าชายทีฆาวุที่ผจญต่อความอาฆาตและสามารถเอาชนะได้ ก็ชอบ ที่สุดก็บันดาลให้พระเจ้าพรหมทัตต์ทรงพระสุบินร้าย ขณะที่ทีฆาวุกุมารเริ่มชักพระแสงในวาระที่ ๓ ได้.

พระสุบินนั้นบอกให้พระองค์ทราบชัดว่า ทีฆาวุกุมารผู้เป็นมหาดเล็กคนสนิท ที่พระองค์ทรงหลับอยู่บนตักนี้แหละคือพระโอรสของพระเจ้าทีฆีติโกศล ปลอมตัวเข้ามารับใช้ลวงให้พระองค์มาหลับอยู่ในป่า กำลังจะตัดพระกายของพระองค์ให้ขาดเป็นสองท่อน ด้วยพระแสงอันคมกล้า ซึ่งกำลังเงือดเงื้ออยู่ในขณะนี้.

ใคร ๆ คงจะไม่ปฏิเสธว่า ร่างกายของคนที่กำลังโกรธและอาฆาตมุ่งประทุษร้ายพระเจ้าแผ่นดินของตนอย่างทีฆาวุกุมารเช่นนั้น จะไม่สั่งไม่สะท้าน จะไม่แข็งตึงด้วยเส้นเอ็นก็ผิดวิสัยไปเมื่อเป็นเช่นนี้ ไฉนพระเจ้าพรหมทัตต์ ถ้าไม่ทรงบอบช้ำเมื่อยล้าจริง ๆ แล้วจะทรงหลับสนิทได้ และยิ่งถูกพระกุมารเพ่งดูพระพักตร์ด้วยพระเนตรนั้งสองที่ลุกโพลง

ด้วยความอาฆาตอย่างสุดขีด ก็ยิ่งเป็นลางร้ายให้พระองค์ได้เห็นในยามหลับ ถึงกับให้พระองค์สะดุ้งพระทัยและพระกายจนสุดพระองค์ พอลืมพระเนตรก็ทรงเห็นพระพักตร์ของทีฆาวุกุมาร ซึ่งอยู่ในลักษณะมิใช่มิตรง พร้อมกับทรงเห็นพระหัตถ์ทีฆาวุกุมารกุมพระแสงดาบ ซึ่งเพิ่งสอดเข้าฝักในทันใดนั้น ก็ตกพระทัยสุดกำลัง มิทันจะบิดพระกายให้ได้แรง ในยามตื่นจากหลับ ก็ทรงรวบรวมกำลังรีบผลุดลุก และโลดขึ้นให้ห่างไปจากทีฆาวุกุมารทันที พร้อมกับทรงจ้องพระเนตรดูอากัปกิริยาของทีฆาวุกุมาร และค้นหาความจริงจากความฝันในพระกุมารสืบไป.

เมื่อพระจริยาของพระเจ้าอยู่หัวแปลกตาเช่นนั้น ทีฆาวุก็ประหลาดพระทัย รีบลุกขึ้นทูลถามถึงไปว่า "เพราะเหตุไรพระเจ้าข้า พระองค์จึงทรงผลุนผลันลุกโลดขึ้นเช่นนั้นประหนึ่งว่าพระองค์จะทรงหวาด หรือระแวงภัยอันใดหรือ"

"ฉันหวาดเธอ ทีฆาวุ ! ฉันระแวงเธอ ทีฆาวุ ! สะดุ้งไปว่าเธอเป็นศัตรูร้ายต่อฉัน" เสียงพระเจ้าพรหมทัตต์รับสั่งยังสั่นอยู่ด้วยความกลัว.

"สิ่งใดทำให้พระองค์ทรงหวาด และระแวงไปเช่นนั้นเล่าพระเจ้าข้า ?"

"ฝัน ! ทีฆาวุ ! ฉันฝันไป ฝันว่า เธอนี่แหละคือโอรสของพระเจ้าทีฆีติปลอมตัวเข้ามาเป็นมหาดเล็กและตามฉันมามุ่งจะฆ่าเพื่อแก้แค้น และเพื่อชิงราชสมบัติ และฝันว่าเธอกำลังเงือดเงื้อพระแสงจะสังหารฉันอยู่ด้วย"

สังเกตดูพระอาการ และพระสุรเสียงที่รับสั่งประกอบแสดงให้เห็นน้ำพระทัยว่า เป็นความจริงของความฝัน.

เทพเจ้าสังหรณ์ให้พระเจ้าอยู่หัวทรงทราบเสียแล้ว ทีฆาวุรำพึงในใจ เราปิดไว้ไม่อยู่เสียแล้วและยังไม่สายถ้าจะเปิดไหน ๆ ก็ทรงระแวงเราเป็นศัตรูเสียแล้ว เหตุการณ์ได้ล่วงเข้ามาถึงขั้นนี้แล้ว ขอให้เราได้เปิดความจริงให้ประจักษ์ โดยเฉพาะพระพักตร์

เสียแต่ขณะนี้เถิด เมื่อตัดสินพระทัยแล้วก็ไม่ปล่อยเวลาให้พระเจ้าพรหมทัตต์ขยับเขยื้อนพระกายหนีแม้แต่ก้าวเดียว เพราะทรงกำลัง และความเชี่ยวชาญในเชิงอาวุธเหนือพระเจ้าพรหมทัตต์อยู่แล้ว เพียงพริบตาเดียวก็กระโดดเข้าประชิดองค์พระเจ้าพรหมทัตต์ พระหัตถ์ซ้ายจิกพระเศียรพระหัตถ์ขวาชักพระแสงเงื้อขึ้นสุดพระพาหา พลางรับสั่งด้วยเสียอันดังว่า.

"พระเจ้าพรหมทัตต์ เป็นความจริงอย่างที่พระองค์ฝัน หม่อมฉันนี่แหละคือทีฆาวุ โอรสองค์เดียวของพระเจ้าทีฆีติโกศล และเป็นความจริงดังที่พระองค์ระแวงด้วยหม่อมฉันตั้งใจจะล้างพระชนม์ชีพของพระองค์เสีย เพื่อแก้แค้นที่พระองค์ปลงพระชนม์ชีพพระชนกพระชนนีของหม่อมฉันคืน พระองค์ได้ทรงร้ายกาจต่อหม่อมฉันมาก และคงไม่เกินควรมิใช่หรือ ? ถ้าหม่อมฉันจะตัดพระกายของพรงองค์ออกเป็นสองท่อนในขณะนี้.

พระเจ้าพรหมทัตต์ ตกพระทัยกลัวแทบพระชนม์จะออกจากพระกาย ทรงฟุบพระองค์ลงที่พระบาทของทีฆาวุกุมาร พร้อมกับทรงร้องขอชีวิตอย่างน่าสงสาร "ทีฆาวุพ่อจงให้ชีวิตแก่ฉันเถิด"

"ทีฆาวุทูลว่า "อย่างไรหม่อมฉันจะอาจถวายชีวิตแก่เจ้าชีวิตได้ พระองค์ผู้เป็นเจ้าชีวิตนั้นสิชอบที่จะทรงประทานชีวิตแก่หม่อมฉันด้วยพระเมตตา"

"พ่อทีฆาวุ ถ้าเป็นความประสงค์ของเธอ" ทรงรับสั่ง "ฉันก็ยินดีให้ชีวิตแก่เธอ และเธอจงให้ชีวิตแก่ฉันด้วย"

เมื่อทีฆาวุพอพระทัย ในกระแสรับสั่งของพระเจ้าพรหมทัตต์ พร้อมด้วยอากัปกิริยาที่ทรงแสดงประกอบเช่นนั้น ก็ลดพระหัตถ์วางพระแสงลงบนพื้น ย่อมพระกายลงถวายบังคมขอพระราชทานอภัยโทษที่ได้ทรงล่วงเกิน.

ครั้นพระเจ้าพรหมทัตต์ และทีฆาวุกุมารเข้าพระทัยกันดีแล้ว ก็ถวายชีวิตกันและกัน และเพื่อสมานความไมตรีในระหว่างกันให้แน่นแฟ้น พระเจ้าพรหมทัตต์ทรงยื่นพระหัตถ์ให้ทีฆาวุสัมผัสด้วยความรักใคร่หนักแน่น และยิ่งกว่านั้นทั้งสองพระองค์ยังทรงให้สัญญาในอันที่จะไม่รุกรานกันสืบไปอีกด้วย เป็นอันว่ากษัตริย์ทั้งสองพระองค์ ซึ่งเป็นศัตรูกันในกาลก่อน ได้กลับเป็นมิตรที่สนิทสนมยิ่งขึ้นอย่างน่าอัศจรรย์ เพราะเหตุไม่ทรงเห็นสั้นดีกว่ายาวเป็นปฐม.

ก่อนที่ทหารม้าแม่นธนู พร้อมทั้งนายทหารและพลห้าสิบนาย จะติดตามมาถึงที่ประทับ ทีฆาวุกุมารก็ทรงถือโอกาสเล่าชีวประวัติของพระชนนีจำเดิม แต่เสียพระนครตลอดจนเสียพระชนม์ชีพ พร้อมด้วยชีวประวัติของพระองค์ ต้องทรงผ่าอันตรายและความยากลำบากตลอดมา ถวายพระเจ้าพระหมทัตต์เป็นการฆ่าเวลาที่รอกองทหารติดตาม

เรื่องชีวประวัติที่ทีฆาวุกุมารเล่าถวายทั้งสองตอนนี้ ได้เรียกร้องเอาความเห็นใจและความสงสารจากพระเจ้าพรหมทัตต์ ซึ่งทรงนิ่งสดับอยู่ด้วยความสนพระทัย ถึงกับหลั่งน้ำพระเนตรด้วยความสงสาร พร้อมกับระลึกถึงความเห็นแก่พระองค์ ซึ่งได้ทำรุนแรงแก่พระราชวงศ์ทีฆีติในภายหลัง จนพระทัยอ่อนและทรงนึกเอ็นดูทีฆาวุกุมาร ทายาทโทนในราชวงศ์นี้ กับทรงรักใคร่ในคุณสมบัติของทีฆาวุกุมารอีกหลายประการ พลางเอื้อมพระหัตถ์ออกโอบพระอังษาเจ้าชายทีฆาวุ รั้งให้เข้ามาชิดพระองค์แล้วรับสั่งเบา ๆ ว่า "ทีฆาวุ! อาคิดว่า ตราบใดที่อายังไม่ได้สถาปนาเกียรติของหลาน และของเจ้าพี่ทีฆีติให้สมกับเกียรติของกษัตริย์ขัตติยราช อันควรจะได้แล้ว ตราบนั้นอาก็คงไม่สามารถจะล้างบาปข้อนี้ได้ และก็คงจะนอนไม่หลับตลอดชีวิต"

"เอาเถอะ หลานทีฆาวุ ไว้เป็นธุระของอาเอง" ทรงรับสั่งด้วยความเอ็นดูอย่างสนิทสนม "อาจะให้สถาปนาหลานขึ้นเถลิงราชสมบัติในโกศลรัฐเสียในเดือนหน้านี้แหละ

ด้วยโกศลรัฐยังเป็นพระนครที่ว่างกษัตริย์อยู่ เพียงแต่อาให้อำมาตย์ผู้ใหญ่อยู่รักษาเท่านั้น ต่อนั้นอากับหลานจึงค่อยหารือกัน จัดสร้างอนุสาวรีย์สำหรับพระเจ้าทีฆีติให้สง่างามเป็นเกียรติสำหรับราชวงค์สืบไป''

ทีฆาวุกุมารประณมพระหัตถ์ ถวายอภิวาทลงที่ยุคลบาทพระเจ้าพรหมทัตต์ด้วยความเคารพสำนึกในพระคุณที่ทรงพระกรุณา พลางทูลว่า ''จะเป็นพระคุณหาที่สุดมิได้ ถ้าจะทรงพระกรุณาแผ่ไปถึงพระชนนีของข้าพระองค์เพิ่งขึ้นอีกพระองค์หนึ่งด้วย.''

พระเจ้าพรหมทัตต์ ทรงเอื้อมพระหัตถ์ตบหลังเจ้าชายเบา ๆ พร้อมกับรับสั่งว่า ''ก็ด้วยกันนั่นแหละอาจะแยกท่านออกเสียอย่าง ดูหลานเป็นห่วงท่านมาก เสด็จแม่เห็นจะทรงรักใคร่อาลัยหลานมากนะ''

''ก็พอ ๆ กับพระชนกนั่นแหละ พระเจ้าข้า'' เจ้าชายทูล ''เพราะข้าพระองค์เติบโตอยู่ในอุ้งพระหัตถ์ของทูลกระหม่อมทั้งสองพระองค์เท่านั้นแท้ ๆ ด้วยกำลังอยู่ในสมัยตกยาก เคารพรักจึงหนักในพระคุณทั้งสองอยู่มิรู้วาย''

''ดีมาก'' พระเจ้าพรหมทัตต์ทรงรับสั่ง พลางลูบหลังเจ้าชายทีฆาวุ ''ความกตัญญูเป็นเครื่องหมายของคนดี และเป็นมงคลสำหรับคนที่รู้จักคุณคนทั่วไป''

ในทันใดนั้น เสียงฝีเท้าม้าของทหารแม่นธนูทั้ง ๕๐ ซึ่งออกเดินทางตามก็ใกล้เข้ามา พระเจ้าพรหมทัตต์ทรงรับสั่งกับทีฆาวุว่า ''ดูเหมือนเสียงทหารม้าของเราใช่ไหม ?''

''ใช่พระเจ้าข้า''

''ถ้าอย่างนั้นหลานต้องแสดงละครเป็นตัวสารถีไปพลาง ๆ ก่อนนะ'' ทรงรับสั่ง เจ้าชายทีฆาวุทรงยิ้มละไม พอพระทัยในกระแสรับสั่ง พลางถวายบังคมแล้วทูลว่า ''ข้าพระองค์จะแสดงถวายให้ดีที่สุดในฉากนี้''

''อาเชื่อเหลือเกิน ทีฆาวุ'' พร้อมกับทรงพระสรวล

พร้อมกับเสียงฝีเท้าม้าสิ้นสุดลงในที่ใกล้ร่มไม้ ซึ่งพระเจ้าพรหมทัตต์ประทับอยู่ ร่างของสราวุธผู้บังคับของทหารม้าแม่นธนูก็ปรากฏในท่าโค้ง ถวายคารวะพระเจ้าพรหมทัตต์อย่างเกรงขามราชภัย แล้วทูลว่า "เทวะ อาชญาไม่พ้นเกล้า ข้าพระพุทธเจ้าได้พาหน่วยทหารม้าที่ติดตามเสด็จมารับฝ่าพระบาทพร้อมแล้ว" แม้เงื่อกาฬแห่งความเหน็ดเหนื่อยจะโทรมหน้าโทรมตัวอยู่อย่างชุ่มโชก เขาก็หารู้สึกตัวไม่ เพราะเผชิญอยู่กับพระราชภัยเฉพาะหน้า เขาตั้งใจสดับพระบัญชาของเจ้าเหนือหัว จะทรงพระราชทานอภัยโทษอยู่อย่างเดียวตลอดเวลา

พระเจ้าพาราณสี ทรงพอพระทัยในงานติดตามของทหารม้า ที่พยายามค้นจนพบ จึงรับสั่ง "ขอบใจสราวุธ ขอบใจทหารทุกคน ที่พยายามติดตามฉันจนพบ ฉันปลอดภัยในความอารักขาของทีฆาวุทุกประการแล้ว"

"โน่นแน่ ! สราวุธ" พร้อมกับทรงยกพระหัตถ์ชี้ไปทางขาว "ธารน้ำตกใสสะอาดไหลรินไม่ขาดสาย พวก.จ้าเหนื่อยมาจงพากันไปดื่มน้ำดับกระหายเสียก่อนเถอะไป๊ถึงม้าเพื่อนยากของเจ้าก็เชื่อว่ามันคงต้องการน้ำดื่มดับร้อนเช่นกัน"

กระแสรับสั่งได้ยินทั่วกันหมด ทุกคนพากันชื่นอกชื่นใจในโชคดีของตัว ที่ได้รับมหากรุณาถึงสองชั้น ประการหนึ่งไม่ต้องรับโทษเพราะติดตามรักษาพระองค์ไม่ทัน ประการที่สองยังทรงขอบใจเห็นความพยายามติดตามของตน ๆ ที่ต้องเหน็ดเหนื่อยมาแทบจะดับจิต ซ้ำยังทรงกรุณาตรัสบอกธารน้ำให้ไปดื่มดับกระหาย พากันทราบซึ้งในพระมหากรุณาของเจ้าเหนือหัวของตนเป็นกำลัง.

มิทันที่สราวุธจะห่างออกมา พระเจ้าพรหมทัตต์เฉลียวถึงเวลาได้ จึงรับสั่งด้วยความปราณีว่า "สราวุธอย่าพากันเพลินพร่ำเวลาให้มากนักนะ เหลือไว้ให้แก่ระยะทางยามกลับของเราด้วย" แล้วทรงหันพระพักตร์มาทางทีฆาวุพร้อมกับรับสั่งว่า "ดูเหมือนระยะทางกลับของเราต้องใช้เวลามากมิใช่หรือ ?"

ทีฆาวุกราบทูลว่า "ถ้ากลับเวลานี้ ก็จะถึงพระราชวังราวพระอาทิตย์ตก เพราะทางไกลมาก" "ถ้าอย่างนั้นก็อย่าให้ช้านักซีนะ สราวุธ" ทรงรับสั่ง "รีบไปดื่มน้ำเสียเถอะ ทีฆาวุเขาว่าทางกลับของเรายังไกล ขอให้เราถึงวังก่อนย่ำค่ำจะดีมาก"

สราวุธ หน้าบานออกมาด้วยความชื่นใจ หายเหนื่อยพาทหารม้าออกไปยังธารน้ำ ไม่ยอมเสียเวลาไปในเรื่องอื่นพากันดื่มน้ำลูบหน้าดับร้อนดับกระหายทั้งคนทั้งม้า แล้วก็พากันรีบมาเฝ้าเจ้าเหนือหัวของตนซึ่งทรงพระกรุณารออยู่.

ทีฆาวุ สารถีคนโปรดของพระเจ้าพรหมทัตต์ นำม้าคู่ใจเทียบราชรถเข้าเทียบคอยท่าอยู่แล้ว ดังนั้นพอทหารมาพร้อมแล้ว ก็ทูลอัญเชิญให้เสด็จขึ้นประทับรถพระที่นั่ง ขับรถบ่ายหน้ามุ่งไปยังพระนครทันที อาศัยม้ามีฝีเท้าดี และประกอบด้วยความชำนาญในลู่ทาง ทั้งเชี่ยวในเชิงขับอยู่ด้วย จึงมิทันที่แสงสว่างของพระอาทิตย์จะถูกความมืดกลืนไปหมด ก็นำรถพระที่นั่งเข้าเทียบเชิงบันไดพระราชมณเฑียร สมดังเวลาที่ทูลไว้.

พระเจ้าพาราณสีทรงนึกชมเชยความพยายามและความสามารถ ตลอดความแกล้วกล้าของทีฆาวุมาตลอดทาง ดังนั้นพอพระองค์เสด็จลงจากรถพระที่นั่งแล้ว จึงรับสั่งด้วยความเอ็นดูว่า "ทีฆาวุ หลานนำรถเข้าเก็บแล้ว คืนวันนี้เข้าไปนอนในพระราชมณเฑียรกับอานะ"

"เป็นพระคุณหาที่สุดมิได้" ทีฆาวุทูล "ถ้าไม่เป็นการขัดพระราชประสงค์ ข้าพระองค์ใคร่จะให้จะงับพระกรุณาไว้ก่อน ด้วยเกรงว่าจะประสพเสียงซุบซิบซึ่งเกิดจากความสงสัย แล้วโจษจันกันให้มี่ฉาวให้รำคาญฝ่าพระบาท"

"ถ้าเป็นความต้องการของหลาน อาก็ไม่ขัด แต่พรุ่งนี้หลานจะต้องเข้าพบอาก่อนท้องออกพระโรง" รับสั่งแล้วก็เสด็จขึ้น

รุ่งขึ้นก่อนเสด็จออกขุนนางยังท้องโรง พระเจ้าพรหมทัตต์พาทีฆาวุกุมารไปพักไว้ยังห้องลับหลังพระแท่น รอเวลาจนกว่าจะรับสั่งเข้าเฝ้า เมื่อเสด็จออกขุนนางแล้ว ทรงรับสั่งราชการกับเสนาบดีและอำมาตย์พอสมควรแล้ว ก็ทรงรับสั่งปรารภถึงพระนครโกศล และ

รับสั่งเรื่อยไปถึงประกาศจับตัวพระโอรสของพระเจ้าทีฆีติ ซึ่งเป็นประกาศเก่ามากจนไม่มีใครระลึกถึง ถึงกับจำหน่ายเป็นคนสูญเสียแล้ว ที่สุดก็ทรงรับสั่งว่า "ถ้าโอรสของพระเจ้าทีฆีติปรากฏตัวขึ้นในขณะนี้ ท่านทั้งหลายจะทำอย่างไรกับเขา"

อำมาตย์บางท่านก็ทูลว่า ต้องจับไปประหาร บางท่านก็ทูลว่า ต้องจับพันธนาการตระเวณตัดมือ เท้า ปาก จมูก บางท่านที่เป็นเจ้าหน้าที่ทูลว่า จะมีตัวขึ้นไม่ได้ เพราะค้นคว้าสืบหาจนสิ้นทุกแห่งแล้ว ไม่มีโอรสของพระเจ้าทีฆีติแน่ ถ้ามีก็หนีไปเมืองไกลหรือล้มตายเสียแล้ว.

พระเจ้าพรหมทัตต์ ทรงฟังอำมาตย์ทั้งหลายแล้ว ก็ทรงพระสรวลน้อย ๆ แล้วรับสั่งให้เรียกทีฆาวุกุมารให้เข้ามาเฝ้า พลางตรัสแก่อำมาตย์ทั้งมวลว่า "ทีฆาวุ ท่านทั้งหลายรู้จักเพียงในเครื่องแบบสารถีบ้าง นักดนตรีบ้าง คนสนิทของฉันบ้าง หรือคนเลี้ยงช้างบ้าง เท่านั้นแต่คงไม่มีใครสักคนที่รู้จักทีฆาวุ ในฐานะเป็นเจ้าชายเลยมิใช่หรือ ?"

พอขาดคำสั่ง นัยน์ตาทั้งคู่ของอำมาตย์ราชเสวกทุกคนได้มุ่งตรงไปจับใบหน้าทีฆาวุกุมารหมดพร้อมกับรำพึงในใจว่า เจ้าชายทีฆาวุ เจ้าชายทีฆาวุ เป็นไปได้เจียวหรือ ? ไฉนเจ้าเหนือหัวจึงรับสั่งเช่นนั้น.

"ไม่น่าจะเป็นไปได้เลย พระเจ้าข้า" อำมาตย์ผู้หนึ่งทูล "อย่างไรเจ้าชายจึงต้องไปเลี้ยงช้างจะเป็นความอัศจรรย์ยิ่ง ถ้าเป็นได้ดังพระราชโองการ"

"ถ้าเป็นได้" พระเจ้าพรหมทัตต์ทรงทวนคำ "พวกท่านนึกว่า ทีฆาวุ เล่นตลกอย่างนั้นหรือ ต้องเป็นไปได้ดังฉันพูด เพราะเป็นความจริง แต่เพื่อให้ประจักษ์แก่ตาแก่หูพวกท่าน จะขอให้ทีฆาวุตอบคำถามยืนยันต่อไป.

"ทีฆาวุ เธอเป็นใคร ?"

"ข้าพระองค์เป็นเจ้าชาย"

“เป็นโอรสของใคร ?”

“เป็นโอรสองค์เดียวของพระเจ้าทีฆีติพระเจ้าข้า”

“กษัตริย์แคว้นอะไร ?”

“แคว้นโกศล พระเจ้าข้า”

“เกิดที่ไหน ?

ในพระนครพาราณสีนี้ ที่โรงช่างหม้อ อันเป็นที่อยู่ของพระบิดาพระมารดาคราวเมื่อเสียเมืองแก่พระองค์และปลอมพระองค์หลบมาอยู่ จนถูกสำเร็จโทษ”

“ใครเอาศพของพระเจ้าทีฆีติไปถวายพระเพลิงและเอาไปได้อย่างไร ในเมื่อมีเจ้าหน้าที่รักษาอยู่ ?”

“ข้าพระองค์เองเป็นผู้เอาไปถวายพระเพลิง ด้วยความสงสารพระศพ และด้วยความกตัญญูในทูลกระหม่อมทั้งสอง ข้าพระองค์มอมเหล้าเจ้าหน้าที่รักษาพระศพ ซึ่งล้วนเป็นผู้ชอบดื่มให้เขามึนเมาจนหลับแล้ว จึงเปิดเอาพระศพมาถวาย พระเพลิงได้สมประสงค์”

พระเจ้าพรหมทัตต์ชำเลืองพระเนตรเห็นภัทรมานเจ้าหน้าที่นครบาล ลดสายตาลงไม่กล้าสบสายตามองดูทีฆาวุกุมารสืบไป ก็ทรงไหวทัน จึงรับสั่งว่า “ยังไง ภัทรมานไฉนแกบอกฉันว่ายามหลับ ไม่รู้ว่าใครลอบเอาพระศพกษัตริย์ทั้งสองพระองค์ไปเผา โกหกสิ้นดี เห็นแก่กินจนเสียงานเช่นนี้ แล้วยังมาปั้นน้ำเป็นตัวหลอกให้หลงเชื่อได้ เอาเถอะ เอาไว้พิจารณาโทษกันภายหลัง”

พระเจ้าพรหมทัตต์รับสั่งถามทีฆาวุกุมารต่อไปว่า คณะที่เจ้าพนักงานไปล้อมจับพระชนกและพระชนนีของพ่อทีฆาวุอย่างไรเขาจึงไม่เห็นพ่อเล่า หรือพ่อเอาเงินยัดเจ้าพนักงานให้ปล่อยตัวหนีไป เรื่องมันชอบกลอยู่” พร้อมกับทรงพระสรวล “น่าสงสัยจริง”

"มิได้พระเจ้าข้า บังเอิญขณะนั้น ข้าพระองค์มิได้อยู่ร่วมกับทูลกระหม่อม เป็นเหตุด้วยทูลกระหม่อมเกรงภัยจะมีมาเช่นเดียวกัน จึงทรงแยกให้ข้าพระองค์ออกไปอยู่เสียนอกพระนคร ทั้งเพื่อให้ได้รับการศึกษาในที่นั้นด้วย"

"เออ ไหน ? เล่าให้อาฟังจนตลอดหน่อยที" พระเจ้าพรหมทัตต์ทรงรับสั่ง เมื่อพระเจ้าพรหมทัตต์ทรงพระราชทานโอกาสเช่นนั้น ทีฆาวุกุมารก็นำเอาชีวประวัติของตนซึ่งปิดเป็นความลับมาแต่เยาว์วัยออกมาบรรยาย ในท่ามกลางขุนนางซึ่งประชุมฟังอยู่ทั่วกัน และในชีวประวัตินั้นไม่เพียงจะปลูกความรักและความสงสารอย่างเดียว ยังชวนให้เกิดความนิยมชมเชยในความแกล้วกล้าสามารถมานะอดทน ตลอดศีลธรรมคือความเคารพ ความกตัญญูและความอ่อนน้อมแก่บรรดาขุนนางทั้งมวลในที่นั้นอีกด้วย

พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงรับสั่งขณะที่ทีฆาวุกุมารเล่าจบลง "ทีฆาวุ อามีความสงสัยด้วยไม่เข้าใจในโอวาทของเสด็จพระเจ้าพี่ซึ่งทรงรับสั่งกะหลานว่า

"อย่าเห็นยาวดีกว่าสั้น"

"อย่าเห็นสั้นดีกว่ายาว"

"เวรย่อมไม่ระงับด้วยเวร แต่เวรย่อมระงับได้ด้วยไม่ผูกเวร"

"ไหน ? หลานอธิบายความหมายของโอวาทนั้น ๆ ให้อาและขุนนางฟังหน่อยดี"

"เทวะ พระโอวาทของทูลกระหม่อมซึ่งรับสั่งนั้น มีความหมายจำกัดดังนี้" ทีฆาวุทูล

"ข้อแรก คำว่ายาวนั้น ทรงหมายถึงเวรด้วยการผูกเวร ด้วยความอาฆาตพยาบาทปองร้ายกันนั้นเป็นเรื่องยืดยาวไม่รู้จักจบสิ้น หลายกัปหลายกัลป์ มุ่งล้างผลาญกันไม่สิ้นสุด ทั้งนำมาแต่ความเดือดร้อน ผู้หวังความสงบสุขจึงไม่ควรเห็นดี ควรจะเห็นการ

ไม่จองเวรดีกว่า ด้วยเป็นเรื่องสั้นจบง่ายสบายดี ดังนั้นจึงรับสั่งเตือนข้าพระองค์มิให้จองเวร โดยรับสั่งแต่เพียงย่อ ๆ ว่า "อย่าเห็นยาวดีกว่าสั้น"

"เทวะ ข้อสองนั้นมีความหมายว่า การทำลายมิตรแตกร้าวกันเป็นเรื่องสั้น ๆ ส่วนการผูกมิตรโดยมีไมตรีต่อกันเป็นเรื่องยาว ด้วยว่ามิตรจะให้ความสุข ป้องกันความเดือดร้อน ดังที่ทรงรับสั่งไว้ว่า "อย่าเห็นสั้นดีกว่ายาว"

"ส่วนข้อที่สาม วรรคต้นนั้น มีความหมายว่าเรื่องของเวรนั้น ลงได้ผูกไว้แล้ว เวรจะไม่ระงับดับลงได้เลย ต่างว่าข้าพระองค์จะผูกเวรในฝ่าพระบาท แล้วปลงพระชนม์ชีพของฝ่าพระบาทในวันวาน ไฉนอำมาตย์หรือนายทหารผู้จงรักภักดีจะไม่คุมแค้น ก็จะพากันจองล้างข้าพระองค์ต่อไป แล้วในที่สุดข้าพระองค์ก็จะต้องสูญสิ้นชีพตามฝ่าพระบาทไปอีก เวรคงจะระงับลงไม่ได้เป็นแน่ นี้เป็นการก่อเวรสร้างเวรให้ยืดยาว หาใช่เป็นการระงับเวรไม่ แต่เวรจะระงับโดยที่ข้าพระองค์ไม่ผูกเวร ไม่จองเวร โดยเห็นเป็นโทษเป็นภัยอย่างยืดยาว คนอื่นอาจจะเห็นว่า ขี้ขลาด ขี้แพ้ อ่อนแอก็ได้ แต่การกล้าขยันขันสู้ต่อเวรเป็นผลละหรือ ? รังแต่จะเดือดร้อนและนำให้แตกร้าวป่นปี้ทั้งสองฝ่าย ดังนั้นทูลกระหม่อมจึงเอื้อนพระโอษฐ์ออกสั่งเป็นครั้งสุดท้ายว่า "เวรจะระงับได้ด้วยการไม่ผูกเวร"

ถ้อยแถลงของเจ้าชายทีฆาวุ ได้ปลุกใจบรรดาขุนนางทั้งมวล ที่มาประชุมอยู่ให้สดชื่นรื่นเริงในธรรมทั้งสาม เป็นอย่างดีนึกชมเชยเจ้าชายกันทุกคน ดังนั้นพอกระแสเสียงเจ้าชายสิ้นลงพระเจ้าพรหมทัตต์ผู้ทรงพอพระทัยมาแต่แรงแล้ว ก็รับสั่งชมเชยว่า "ไพเราะจริง พ่อทีฆาวุ ไพเราะนัก อา ! เพิ่งได้ความ หลานบรรยายเสียแจ่มแจ้ง เหมือนเปิดภาชนะคว่ำให้หลั่นหงาย ทีฆาวุ หลานไม่เป็นเพียงดนตรี ขับรถและเชิงอาวุธเท่านั้น แม้ในเชิงนักปราชญ์หลานก็เป็นและเป็นอย่างดีด้วย เพราะทั้งรู้ดีและปฏิบัติตาม น่าสรรเสริญ" ครั้นทรงรั่งสั่งแล้วก็ทรงพระราทานเครื่องอิสสริยาภรณ์ สำหรับมงกุฎราชกุมาร แก่เจ้าชายทีฆาวุให้ทรงในขณะนั้น และโปรดให้ประทับอยู่ร่วมในราชนิเวศน์ด้วย.

ครั้นแล้วก็ทรงปรึกษากับบรรดาเสนาบดี และอำมาตย์ทั้งหลายว่า "ทีฆาวุกุมารเป็นเจ้าชายองค์เดียวของโกศลรัฐ ผู้ซึ่งสมควรจะสืบราชสันติวงศ์พระเจ้าทีฆีติสืบไป ฉันเห็นว่าด้วยความรู้ความสามารถ ประกอบกับอัธยาศัยอันงามของเธอ เธอสามารถจะปกครองโกศลรัฐให้รุ่งเรืองต่อไปได้ ท่านทั้งปวงจะเห็นประการใด"

เสนาบดีและอำมาตย์ทั้งหลายก็ทูลสนองสอดคล้องต้องกับพระกระแสรับสั่งทุกประการ ทั้งทูกเสริมอีกว่า "แท้จริงราชสมบัติของโกศลรัฐทั้งมวลก็เป็นของเจ้าชายอยู่โดยชอบธรรมแล้ว ถ้าพระองค์จะทรงพระกรุณาสถาปนาให้สูงศักดิ์ขึ้นขณะนี้ เจ้าชายจะทรงซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้ อนึ่ง กอร์ปด้วยเจ้าชายมั่นอยู่ในกตัญญูกตเวทีตาธรรมเป็นมูลอยู่แล้ว ก็มีแต่จะถวายความจงรักภักดีในพระยุคลบาทไปตลอดกาล"
พระเจ้าพรหมทัตต์ทรงพอพระทัยในความเห็นชอบของบรรดาขุนนางทั้งหลาย ดังนั้นต่อมาก็ทรงเป็นธุระจัดงานอภิเษกเจ้าชายทีฆาวุ สืบราชสมบัติของพระเจ้าทีฆีติพระชนกนาถพร้อมกับพระราชทานเจ้าหญิงเรณุกา พระราชธิดาที่สุดสวาทของพระองค์ให้เป็นพระมเหสีด้วย

คำสั่งของพ่อในข้อว่า "**อย่าเห็นสั้นดีกว่ายาว ฯลฯ**" ซึ่งทรงคุณพิเศษ สามารถเสกสรรลูกที่เคารพพ่อ เชื่อฟังพ่อ และกตัญญูต่อพ่อ ให้สำเร็จวาสนาสูงสุดได้ ดังพระเจ้าทีฆาวุเป็นอุทาหรณ์ และคำสั่งนั้นก็ไม่เก่า ยังเหมาะแก่กุลบุตร ในขณะนี้และในกาลข้างหน้าจะพึงสำเหนียกเป็นแนวทางปฏิบัติสืบไป.

ทางสายเดียว

กับขวากหนาม ข้ามเหยียบ คมเสียบเสี่ยว
กับความเปลี่ยว ว่างเปล่า โศกเศร้าหมอง
เราดุ่มดั้น ขวัญคว้าง ค้นทางทอง
โรยและรอง กลีบกุหลาบ กำซาบชนม์
ตะลุยหนาม ข้ามขวาก วิบากทุกข์
ความเปลี่ยวรุก รอนจิต ชีวิตถนน
สัมผัสพื้น รื่นรส โรยสุคนธ์
โอ้! ท่วมท้น ทางชีวา มายาการ
แต่สุดท้าย สายเดียว ที่เกี่ยวข้อง
ดูเรืองรอง คอนลุ่ม ทั้งชุ้มฐาน
คอยต้อนรับ สรรพชีวิต มานิจนาน
ไม่เลือกท่าน– เธอ–ถึง– ฉัน–มึง–กู
ความเหน็ดเหนื่อย เมื่อยขบ ได้จบสิ้น
มิต้องดิ้น รนหา สิ่งหราหรู
กลีบกุหลาบ โรยรอง แผ่นทองปู
มารวมอยู่ เพื่อขยาย ทางสายเดียว

ล. สุนทรวิภาต
๔/๑ รางน้ำ พญาไท

บูชาคารวะ

คอกเอ๋ย ! เจ้าดอกมะเขือขื่น
หวานอมขมกลืน หลวงวารีรณชัย
ดอกเอ๋ย ! เจ้าดอกกระถิน
ใครอย่ามาดูหมิ่นหลวงวารีรณชัย

เนื้อร้องและทำนองเพลงครึ่งลำตัด–ยี่เกข้างบนนี้ เป็นของคุณตาท่าน หลวงวารีรณชัย เป็นความทรงจำรำลึก ที่ยากจะลบเลือนสำหรับลูกหลานและผู้ใกล้ชิด ในยามที่อารมณ์ครื้นเครง คุณตาจะร้องเพลงนี้ของท่านจนพวกเราดักคอท่านได้ว่า พอขึ้นต้น"ดอกเ–อ๋–ย" แล้วอะไรจะตามมาทีหลัง

ในลำนำพืชผักสวนหลังบ้านของคุณตาท่านนี้ มีความหมายกว้างเป็นคติให้คิดคำนึงได้อยู่เสมอ "หวานอมขมกลืน" เป็นสำนวนหรือคำพังเพยโบราณที่ไม่ตาย ตามสติปัญญาของดิฉัน "หวานอมขมกลืน" หมายถึงให้เราสามารถที่จะรับสภาพความผันแปรของโลกและชีวิตทั้งในด้านดีและร้าย ไม่ยินดีเมื่อได้ คือหวานก็อม ไม่ยินร้ายเมื่อเสีย ขมก็กลืน จะทึกทักเอาว่ามื้อนี้ได้ลิ้มรสอันแสนหวาน มื้อหน้า มื้อโน้น มื้อนู้น มันจะต้องหวานตลอดไปซีน่ะ ! ไม่ได้

"ใครอย่ามาดูหมิ่นหลวงวารีรณชัย"

คำร้องอันนี้ ดิฉันเชื่อเหลือเกินว่า คุณตาท่านร้องอย่างทะนงและภาคภูมิ ประหนึ่ง "เกียรติศักดิ์รักของข้ามอบไว้แก่ตัว" นั่นคือ "เกียรติศักดิ์ของความเป็นผู้ซื่อสัตย์" ซึ่งท่านพึงมีพึงบำเพ็ญมาชั่วชีวิต ต่อชาติ–ต่อศาสน์–และพระมหากษัตริย์

เรา–ลูกหลาน ตลอดไปถึงผู้สนิทชิดชอบอื่น ๆ จะไม่ได้พบท่านอีก จะพบได้เพียงในมโนภาพและความทรงจำ

ธรรมชาติสร้างกฎตายตัวอย่างหนึ่งให้แก่ชีวิต คือ "ความตาย"

ในชั่วชีวิตหนึ่งอาจจะมีไม่น้อยครั้ง ที่เราเรียกร้องหาความ "ยุติธรรม" ต่อสู้ไป ดิ้นรนไป เพื่อคำ ๆ เดียวที่มีความหมายสูงส่ง มีความสำคัญแก่การดำรงอยู่ บางที–เราอาจจะหามันไม่พบ–ความยุติธรรม

แต่เราจะพบมันที่นี่ใน "ความตาย" ทุกชีวิตได้ความยุติธรรมอันนี้เสมอเหมือนกันหมด พรุ่งนี้–มะรืนนี้–วันต่อไป–เดือนต่อไป–อาจจะเป็นปี–ช้าไป–บ้าง เร็วไปบ้าง วันหนึ่ง–หนังสืออนุสรณ์แห่งความทรงจำรำลึกอย่างนี้ จะเป็นของตัวเราเอง จากน้ำใจและน้ำมือของผู้อยู่หลัง อบอวลไปด้วยกลิ่นหมึกและแผ่นกระดาษที่สลักความรันทด แปลกออกไปอีกทั้งรูปเล่ม–เรื่องราว–ข้อคิด–คำเขียน และ–อมตรสธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหมดนี้ ดิฉันขอถือเสมือนเป็นเครื่องบูชาคารวะ ความซื่อสัตย์สุจริตของคุณตาท่าน

ล. สุนทรวิภาต
๔/๑ รางน้ำ พญาไท

เมื่อบุญหนัก ศักดิล้อม พร้อมสะพรั่ง
คนประนัง นอบน้อม ยอมนับถือ
เข้ากราบกราน คลานคล้อย คอยอออือ
ประณมมือ สิบนิ้ว เป็นทิวไป
ครั้นยามยาก พรากชื่อ บันลือเกียรติ
ถึงเดินเฉียด ทำไม่รู้ อยู่ที่ไหน
มือที่เห็น เป็นผักถั่ว อยู่ทั่วไป
ไม่กลายใกล้ มาให้เห็น เหมือนเช่นเคย

“เพียงผกา”

(จาก “ศรีสัปดาห์” ใน ข้อคิดควรคำนึง)

ตำรานรลักษณ์ของพระพุทธเจ้า

เย็นวันหนึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จออกจากพระวินัยในบุพผารามซึ่งนางวิสาขาสร้างถวาย เสด็จไปประทับที่ซุ้มประตู พระเจ้าปัสเสนทิโกศลเสด็จเข้าไปเฝ้า ขณะเดียวกันนั่นเอง พวกนักบวชนอกพุทธศาสนาหลายจำพวกเดินผ่านที่ประทับไป แท้จริงแล้วพวกนักบวชเหล่านั้นเป็นจารบุรุษของพระเจ้าปัสเสนทิโกศกนั้นเอง ซึ่งพระองค์ทรงจัดส่งไปเพื่อสอดแนมดูความเป็นเป็นไปของบ้านน้อยเมืองใหญ่ในเขตรัฐสีมา

พระเจ้าปัสเสนทิโกศลทรงปรารถนาจะพิสูจน์ดูว่า พระสมณโคดมทรงเป็นพระอรหันต์ผู้สัพพัญญูเพียงไร ขณะเสด็จเข้าไปเฝ้าถวายบังคมพระพุทธองค์แล้ว ทรงหันพักตร์ไปทำอาการถวายบังคมพวกนักบวชเหล่านั้นด้วย แล้วตรัสกับพุทธองค์ว่า "พวกนักบวชเหล่านั้นทรงเป็นพระอรหันต์จำพวกหนึ่งในโลกนะพระเจ้าข้า"

พระองค์ไม่ทรงยอมรับและไม่ทรงปฏิเสธ แต่ตรัสเป็นคำกลาง ๆ ว่า มหาบพิตรทรงเป็นฆราวาสผู้บริโภคกาม ยากนักที่จะรู้ว่าใครดีชั่วแค่ไหน เพราะว่า :–

ถ้าเราอยากจะรู้คนมีศีลธรรมก็ด้วยอยู่ร่วมกันนาน ๆ
อยากจะรู้คนกล้าหาญก็เมื่อภัยการเฉพาะหน้า
อยากจะรู้ใจภรรยาและเพื่อนรักเมื่อตกทุกข์ได้ยาก
อยากจะรู้คนมีปัญญาก็ด้วยการสนทนกันนาน ๆ
อยากจะรู้คนสะอาดก็ด้วยการงานของเขา ฯ

มะนาวกลมใครกลึงคอยคลึงเคล้า
ปลายหนามแหลมใครเหลาเล่าจนหมด
เอาน้ำตาลไปฝากกับปากมด
คดต่อคดเข้าคู่รู้กลกัน

สุโกศลภิกขุ ป.ธ. ๖ (รวบรวม)

อีกไม่นานหนังสือเล่มนี้ก็จะผุพังลงไปตามกาลเวลา แต่น้ำใจของท่านที่มีต่อผู้ล่วงลับจะไม่มีวันเลย

ดวงวิญญาณของคุณหลวงวารีรณชัย จะปลาบปลื้มแจ่มแจ้วนิรันดร์

พิมพ์ที่ ร.พ. เลี่ยงเชียงจงเจริญ ๒๕๓ ถนนบำรุงเมือง พระนคร นายเกียวจุ๊ย แซ่เกียว ผู้พิมพ์โฆษณา ๒๕๐๙

พึ่งธรรม

โดย น.ต. อ่อน บุญญพันธ์ ร.น.

บทนำ (ต่อ)*

สวัสดี ท่านผู้ฟังที่เคารพ

เมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ที่แล้วมานี้ กองอนุศาสนาจารย์ทหารเรือ ได้เสนอบทความเรื่อง พึ่งธรรม ค้างไว้ยังไม่จบ วันนี้จะขอเสนอต่อจากตอนที่แล้ว เพื่อให้ท่านผู้ฟังได้ลำดับเนื้อความตอนที่แล้ว กับตอนนี้ติดต่อกัน จึงขอนำเนื้อความตอนที่แล้วย่อ ๆ มากล่าวอีกสักเล็กน้อย เพื่อให้ข้อความเชื่อมโยงกันกับตอนที่จะบรรยายต่อไปนี้

ตอนที่แล้วได้บรรยายถึงว่า มนุษย์มีความกลัวจึงต้องหาที่พึ่ง และการหาที่พึ่งนั้น มนุษย์ก็หาไปตามความรู้ความเข้าใจ พอจะแบ่งยุคการหาที่พึ่งได้ มีอยู่ ๕ ยุคด้วยกัน คือยุคที่ ๑ มนุษย์เอาธรรมชาติ เช่น ภูเขา และต้นไม้เป็นต้น เป็นที่พึ่ง ยุคที่ ๒ มนุษย์เอาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือผี เป็นที่พึ่ง ยุคที่ ๓ เอาโลกบาลคือผู้คุ้มครองโลกเป็นที่พึ่ง ยุคที่ ๔ เอาเทพเจ้าบนสรวงสวรรค์องค์เดียวบ้าง หลายองค์บ้าง เป็นที่พึ่ง ยุคนี้คือยุคศาสนาพราหมณ์ ยุคที่ ๕ ยุคพระพุทธศาสนา มนุษย์รับเอาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เป็นที่พึ่ง เมื่อตอนที่แล้วได้บรรยายค้างไว้เพียงเท่านี้

---

* บรรยายทางวิทยุ วันที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๐๘

วันนี้ จะขอบรรยายต่อไป การหาที่พึ่งเป็นสัญชาติญาณอย่างหนึ่งของมนุษย์ ซึ่งแตกต่างกับสัตว์เดียรัจฉานที่มีความพอใจอยู่เพียงที่พึ่งทางกายเท่านั้น เช่น มีรังดี ๆ มีรูอยู่ดี ๆ มีถ้ำอยู่ดี ๆ มันก็พอใจแล้ว แต่มนุษย์เรามีเพียงเท่านั้นหาเพียงพอไม่ เพราะมนุษย์ยังต้องหาที่พึ่งทางจิตใจอีก ต้องการความปลอดภัยให้แก่จิตใจ ไม่น้อยกว่าทางร่างกาย คนเราจึงต้องหาที่พึ่งทางใจ การแสดงออกของการหาที่พึ่งทางใจนั้น คือการนับถือลัทธิศาสนานั่นเอง เพราะฉะนั้น เราจึงพูดได้อย่างเต็มปากว่า ศาสนาเกิดจากความต้องการของประชาชนโดยเฉพาะพระพุทธศาสนา เป็นศาสนาของประชาชนจริง ๆ มีประชาชนนับถือมากอยู่ในอันดับหนึ่งของโลก มีจำนวนศาสนิกทั่วโลกถึง ๕๒๐ ล้านคน ศาสนาคริสต์ มีผู้นับถือ ๕๐๐ ล้านคน ลัทธิขงจื๊อ มีผู้นับถือ ๔๐๐ ล้านคน ศาสนาฮินดู มีผู้นับถือ ๓๐๐ ล้านคน ศาสนาชินโต มีผู้นับถือ ๑๗ ล้านคน ศาสนายูดา มีผู้นับถือ ๑๖ ล้านคน ศาสนาซิกซ์ มีผู้นับถือ ๕ ล้านคน ตัวเลขนี้ได้มาจากผลการสำรวจของนักสำรวจแห่งศาสนาคริสต์ แต่ผู้ที่นับถือลัทธิขงจื๊อนั้น ส่วนมากคือพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ผู้สำรวจอาจแยกยอดจากผู้นับถือพระพุทธศาสนาก็ได้ แต่ก็น่าขอบใจท่านผู้ที่พยายามสำรวจและนำออกเผยแพร่ ซึ่งเป็นประโยชน์มาก

ท่านผู้ฟังที่เคารพ จากตัวเลขนี้พอจะเป็นเครื่องประกันได้ไหมว่า พระพุทธศาสนาเป็นเพชรน้ำหนึ่งของโลก เมื่อประจักษ์พยานมีอยู่อย่างนี้ เราชาวไทยซึ่งเป็นพุทธศาสนิกจงพากันมาขุดค้นถากถาง และเพาะปลูกพืช คือ ศรัทธาลงในนา คือพระพุทธศาสนา ซึ่งได้อุปมาเสมือนนาดีอันดับหนึ่งของโลกอีกครั้ง ว่ามีเนื้อแท้เป็นอย่างไร เราชาวโลกซึ่งมีจำนวนมากมาย พากันมาตกลงปลงใจยอมรับนับถือเอาเป็นที่พึ่ง อันนี้เห็นจะไม่ใช่เป็นเพราะความดีอันเป็นเนื้อแท้ของพระพุทธศาสนานั่นเอง ฉายแสงสว่างให้ผู้ที่นับถือเห็นคุณประโยชน์และเป็นที่พึ่งได้จริง เพราะพระธรรมคำสอนที่พระพุทธองค์ได้ตรัสสอนนั้น ทรงตรัสสอนตามความจริง อันการสั่งสอนตามความจริงนี้ ผู้ยอมรับนับถือได้ประพฤติปฏิบัติ

มาแล้ว มีผลจริงตามที่คนเข้าใจ ถึงกับได้พรรณนาคุณพระธรรมคำสอนไว้ว่า เป็นสวากขาโต ซึ่งแปลว่า ธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้ว อันนี้ผู้กล่าวมิได้กล่าวอย่างเลื่อนลอย หาก แต่ได้กล่าวตามความจริง ได้โปรดพิจารณาดูก็ได้ ที่ว่าตรัสดีแล้วนั้น คืออย่างไร เป็นที่พึ่ง ได้อย่างไร ที่ว่าดีนั้น คือตรัสด้วยความรู้จริง ไม่ใช่จำคำของใครมาตรัสสอน หรือทรง คาดคะเนเอา ตรึกเอา แล้วนำเอามาตรัสสอน ตรัสสอนไปตามความจริง ทรงเอาความ จริงเป็นหลัก ที่ว่าทรงเอาความจริงเป็นหลักนั้น จะพึงเห็นได้ เช่น สิ่งใดดีก็ตรัสว่าดี ควร ประพฤติปฏิบัติ สิ่งใดชั่วก็สอนว่า ไม่ควรประพฤติปฏิบัติ คำสอนของพระองค์ซึ่งหลุดออก จากพระโอษฐ์แต่ละคำ หลุดออกมาได้ด้วยอำนาจพระโพธิญาณ คือ ญาณอันเป็นเครื่องตรัสรู้ รู้จริง ๆ รู้ตามความจริง ซึ่งผิดกับคำกล่าวของบุคคลบางคน ซึ่งไม่มีพระโพธิญาณ กล่าว ออกมาหรือตรัสออกมา จึงไม่คงทนต่อคำพิสูจน์ได้ ไม่เป็นสวากขาโต ตัวอย่างเช่น พระ พุทธดำรัสที่ว่า **วิริเยน ทุกฺขมจฺเจติ** ซึ่งแปลว่า **คนจะล่วงทุกข์ได้เพราะความเพียร** อัน นี้เป็นความจริง แต่ก่อนนี้คนพ้นทุกข์ได้ด้วยความเพียร ปัจจุบันนี้คนก็พ้นทุกข์ได้เพราะ ความเพียร ต่อไปในอนาคต คนก็ต้องพ้นทุกข์ได้เพราะความเพียรเหมือนกัน ตัวอย่างที่นำ มากล่าวนี้ เพียงตัวอย่างเดียว ยังมีตัวอย่างเกี่ยวกับธรรมะข้ออื่น ๆ อีกมากมาย แต่ไม่ได้ ยกมากล่าว ขอได้โปรดทราบว่า แม้ธรรมะข้ออื่น ๆ ก็มีนัยเช่นเดียวกัน ตรงกันข้ามกับคำ สอนของผู้อื่น ที่ขาดพระโพธิญาณ มักสอนไปตามความรู้และความเข้าใจของตน คาดคะเน เอาบ้าง เดาเอาบ้าง คิดว่ามันเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ซึ่งตัวเองไม่รู้จริงแล้ว ก็สอนไปบ้าง คำสอนของเขาจึงไม่เป็นสวากขาตธรรม ตัวอย่าง คำสอนของครูทั้งหก ในสมัยพุทธกาล จะขอนำประวัติย่อ ๆ ของครูทั้งหก ท่านหนึ่ง ซึ่งมีชื่อว่า อาจารย์บูรณะกัสสป อาจารย์ผู้ นี้ มีปกติสอนว่า ทำดีไม่ได้ดี ทำชั่วไม่ได้ชั่ว เพราะคนเราจะดีก็ดีเอง จะชั่วก็ชั่วเอง และปกติของท่านไม่นุ่งผ้า ถือลัทธิทิฆัมพร คือนุ่งลมห่มฟ้า ทำไมท่านอาจารย์บูรณะจึง สอนอย่างนี้ ขอได้โปรดฟังเรื่องของท่านโดยย่อ ๆ ดังต่อไปนี้

ในครั้งโบราณ ในประเทศอินเดีย คนที่เป็นใหญ่เป็นโต หรือเป็นเศรษฐีมหาศาล เขามักจะมีทาสกันไว้ใช้เป็นร้อย ๆ ทาสคนที่ครบร้อยพอดี จะมีชื่อว่าปูรณะ ซึ่งแปลว่า เต็มทาสคนที่ครบร้อย ซึ่งมีชื่อว่า ปูรณะ นี้ ถือกันว่าเป็นทาสมงคล มีอภิสิทธิ์กว่าทาสอื่น ๆ งานการเบาหน่อย ท่านอาจารย์ปูรณะเจ้าของลัทธิว่า ทำดีไม่ได้ดี ทำชั่วไม่ได้ชั่ว จะดีก็ดีเอง จะชั่วก็ชั่วเอง เคยเป็นทาสมงคลอยู่ในบ้านเศรษฐีแห่งหนึ่ง จึงมีชื่อว่าปูรณะ ภายหลังท่านหนีออกจากบ้านนั้นได้ ก็เที่ยวไปหลบ ๆ ซ่อน ๆ อยู่ในป่า อดข้าวแทบตาย มิหนำซ้ำถูกพวกโจรปล้นเอาเสื้อผ้าไปหมด เหลือแต่ตัวล่อนจ้อนจริง ๆ อย่างที่เรามักจะชอบพูดกันในสมัยนี้ว่า **ชุดวันเกิด** โจรในอินเดียในสมัยนั้น ทารุณไม่ใช่เล่น ปล้นกันขนาดหมดเนื้อหมดตัวจริง ๆ เมื่อเหตุการณ์เป็นเช่นนี้ ท่านจะออกจากป่าเข้าบ้านเข้าเมืองก็ออกมาไม่ได้ เพราะอายเขา จึงต้องหลบ ๆ ซ่อน ๆ อยู่ในป่าอย่างนั้น มันเป็นคราวเคราะห์ดีของท่านอยู่บ้างเหมือนกัน คือเมื่อเป็นทาสก็ได้เป็นทาสมงคล เมื่อคราวขัดสนก็เผอิญประจวบเหมาะกับเหตุการณ์ในสมัยนั้น คือคนอินเดียกำลังตื่นคนวิเศษ เห็นต้นไม้แปลก ๆ คนแปลก ๆ ก็มักจะทึกทักเอาว่าเป็นคนวิเศษ ซึ่งก็ไม่แตกต่างอะไรกับคนในเมืองไทยสมัยนี้ มักจะแตกตื่นต้นไม้แปลก ๆ คนแปลก ๆ อยู่บ่อย ๆ เมื่อมีผู้ไปพบท่านเข้า เห็นอาการหลบ ๆ ซ่อน ๆ งก ๆ เงิ่น ๆ ตาหูกลับกลอกประหลับประเหลือก เพราะฤทธิ์ที่อดข้าวพานจะเป็นลมของท่าน เกิดความสนใจ จึงเข้าไปหา แสดงความเคารพนับถือ เอาข้าวเอาน้ำมาให้ และบอกกล่าวกันต่อ ๆ ไป มีผู้คนไปหาและเคารพนับถือมากขึ้นทั้ง ๆ ที่ท่านเองก็ไม่ได้ทำอะไร เพียงแต่นั่งแก้ผ้าอยู่เฉย ๆ เมื่อมีคนนับถือเช่นนั้น อาศัยที่ตัวท่านเป็นคนมีเชาว์อยู่บ้าง จึงสถาปนาตัวเองเป็นอาจารย์ แล้วก็เริ่มสอนลัทธิความเชื่อถือของตนต่อไป ลัทธิที่สอนก็ไม่มีอะไรมาก สอนไปตามประสพการณ์ที่ท่านได้ประสบมา คือท่านคิดว่า การที่ท่านได้มาเป็นอาจารย์นี้ ก็มิใช่ผลของความดีความชั่วอะไร มันเป็นขึ้นมาเอง เพราะเหตุการที่แล้ว ๆ มานั่นแหละ มันเป็นพยานให้แก่ท่านได้อย่างดี คือสมัยเป็น

ทาสทำความดีแทบตายก็ไม่ได้ดี ผลที่ทำได้เป็นของนายหมด ทำชั่วก็ไม่ได้ชั่ว เพราะการที่ท่านหนีออกจากบ้าน ผลที่ได้รับน่าจะเป็นความชั่ว คือถูกจับกุมไปลงโทษ แต่กลับได้ดีเป็นอาจารย์ มีข้าวปลาอาหารบริบูรณ์ และอีกประการหนึ่ง เสื้อผ้าที่เราเคยนุ่งห่มมานั้นนุ่งห่มมาก็ช้านานแล้ว ไม่เห็นได้ดิบได้ดีอะไร สู้ตอนที่ไม่มีผ้านุ่งนี้ไม่ได้ มีคนนับถือเยอะแยะ ท่านเลยสอนศิษย์ของท่าน ไม่ให้นุ่งผ้ากันต่อไป และตัวท่านเองก็ไม่นุ่งผ้าตลอดชีวิต เรื่องราวดังที่ได้นำมาเล่านี้ ท่านผู้ฟังโปรดพิจารณาดูก็แล้วกันว่าท่านปูรณะกัสสป ท่านสอนลัทธิของท่านแบบไหนกัน สอนด้วยความรู้จริง สอนตามความจริง ซึ่งควรจะนับว่าเป็นสวากขาตธรรมได้หรือไม่ ถ้าท่านผู้ใดยังไม่แน่ใจว่า อาจจะเป็นสวากขาตธรรมได้ ก็ทดลองดูก็ได้ ผลมันจะเป็นอย่างไร คำสอนที่จะยืนยันว่า อะไรเป็นสวากขาตธรรมนั้น ขึ้นอยู่กับเหตุผล คือความจริง อย่างเรื่องของท่านปูรณะกัสสปนี้ก็เหมือนกัน ถ้าคำสอนของท่านเป็นสวากขาตธรรมแล้ว ใครแก้ผ้านั่งอดข้าว ก็ต้องเป็นอาจารย์กันหมด แต่ความจริงหาเป็นอย่างนั้นไม่ ใครขืนไปทำเข้า โดยเฉพาะถ้าอย่างในบ้านเมืองเรา เห็นจะต้องย้ายสำมะโนครัวเข้าไปอยู่ในโรงพยาบาลบ้านสมเด็จเป็นแน่ แม้ในลัทธิอื่น ๆ ก็เหมือนกัน ถ้าเจ้าลัทธิไม่ได้เป็นสัพพัญญุตญาณแล้ว ถึงแม้จะสอนไว้อย่างไร ก็ถือเอาเป็นสวากขาตธรรมไม่ได้ เพราะปราศจากความจริง ผู้รู้ใคร่ครวญด้วยเหตุผลแล้วเชื่อไม่ได้ เพราะความจริงมันไม่ใช่อย่างนั้น อันความจริงทุกอย่างมันจะหนีความจริงไปไม่ได้ ดังที่มีคำพังเพยพูดไว้ว่า "**อันจริงหนีจริงสิ่งนี้ยาก กินปูนมากร้อนท้องไม่ต้องแหนง สีดำหรือจะทำเป็นสีแดง พระอินทร์แปลงก็ยังรู้ว่าพระอินทร์ปลอม**" แต่พระพุทธศาสนามิใช่เป็นเช่นนั้น สอนไว้อย่างไรเรียกให้มาดู หรือท้าทายให้มาพิสูจน์ได้ ที่เป็นดังนี้ ก็เพราะพระองค์ทรงสั่งสอนให้ผู้ฟังรู้ยิ่งเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น ทรงสั่งสอนมีเหตุผล ที่ผู้ฟังอาจตรองตามให้เห็นจริงได้ และทรงสั่งสอนเป็นอัศจรรย์ คือผู้ปฏิบัติตามย่อมได้ประโยชน์สมควรแก่ความปฏิบัติ ไม่ได้เอาเรื่องลึกลับนอกฟ้าป่าหิมพานต์ หรือเรื่องบนท้องฟ้าเวหาศที่ไหนมาสอน ทรง

เอาเรื่องของมนุษย์สอนมนุษย์ เช่น พระองค์ทรงทราบว่า มนุษย์มีความกลัว ต้องหาที่พึ่ง พระองค์ก็ทรงสั่งสอนให้มนุษย์หาที่พึ่งอย่างตรงไปตรงมา ที่พึ่งที่ให้หานั้น ก็ไม่ได้ทรงสั่งสอนให้ไปอ้อนวอนบนบานศาลกล่าวเอาจากใคร ทรงสั่งสอนให้เอาตัวของตัวเป็นที่พึ่งของตัว ฟังพระพุทธภาษิตที่ว่า อตฺตาหิ อตฺตโน นาโถ ตนแลเป็นที่พึ่งของตน โกหินาโถ ปโรสิยา คนอื่นใครเล่าจะเป็นที่พึ่งได้ ทรงสั่งสอนตรงกันข้ามกับลัทธิอื่น ซึ่งสอนให้ไปพึ่งคนนั้น พึ่งคนนี้ พึ่งสิ่งนั้นพึ่งสิ่งนี้ พึ่งได้จริงหรือไม่นั้น เจ้าตัวของท่านรู้เอง แต่ส่วนมากเหลว ไม่ได้รับผลอะไรเลย คงได้รับผลคือความดีความชั่วของตัวเองไปตามเคย อันการคิดพึ่งคนอื่นนั้น ในทางพระพุทธศาสนา ไม่เคยสั่งสอนไว้ เห็นจะเป็นเพราะเหตุนี้เอง ผู้เฒ่าผู้แก่ในสมัยโบราณ ท่านจึงผูกเป็นโคลงคติเตือนใจสอนลูกสอนหลานไว้ว่า

จมูกคัดคิดหยิบยืม ยืมเขา
ขัดไม่ได้ให้เรา หนึ่งข้าง
ข้างดีเล่าเขาเอา ไว้สูด เองเฮย
ข้างขัดจึงแบ่งบ้าง เยียงนี้ธรรมดา

ถ้าจะว่ากันอย่างรวบรัด แบบรวบหัวรวบท้ายแล้ว คำสอนของลัทธิอื่นสอนแบบให้ยืมจมูกเขาหายใจ ดังโคลงคติที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น แต่พระพุทธศาสนาสอนให้เอาตนของตนเป็นที่พึ่ง แต่การที่จะเอาตนของตนเป็นที่พึ่งได้ตามหลักพระพุทธศาสนานั้น ก็ต้องตั้งตนประพฤติตน อยู่ในธรรมะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ความจริงคำของพระพุทธเจ้านี้ ขอได้โปรดทำความเข้าใจให้ดีเสียก่อน ถ้าไม่ทำความเข้าใจให้ดีเสียก่อนแล้ว ประเดี๋ยวจะกลายเป็นว่าสอนให้พึ่งพระพุทธเจ้า เอาพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งไป ที่ว่าควรทำความเข้าใจนั้น คือ *ให้เราเข้าใจว่า ธรรมคำสอนในทางพรรพุทธศาสนาทั้งหมด ไม่ใช่เป็นของใคร ไม่ใช่เป็นขององค์พระพุทธเจ้า ไม่ใช่เป็นของคนนั้น ไม่ใช่เป็นของคนนี้ หากแต่เป็น*

ความจริงที่ทรงตัวอยู่อย่างนั้น ตัวอย่างเช่น คนรู้จักคุณของพ่อแม่ รู้จักคุณของผู้มีพระคุณ เป็นคนดี ธรรมข้อนี้ พระพุทธเจ้าจะสอนหรือไม่สอน ถ้าใครประพฤติปฏิบัติ ก็เป็นคนดี พระพุทธเจ้าเป็นแต่ความทรงรู้ความจริงข้อนี้ แล้วทรงเอามาสั่งสอน เพราะฉะนั้น เราจึงได้กล่าวกันว่า พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้พระธรรม ไม่ใช่เป็นเจ้าของพระธรรม หรือบัญญัติพระธรรมขึ้น ในส่วนความชั่วก็เช่นเดียวกัน ใครไม่รู้จักคุณของพ่อแม่ เนรคุณคุณของพ่อแม่ หรือผู้มีพระคุณอื่น ๆ ก็เป็นคนเลว ผู้ที่ประพฤติชั่วนั้นจะรู้หรือไม่รู้ ก็เป็นคนชั่ว ความชั่วร้ายที่เกิดแก่ผู้กระทำชั่วนี้ ไม่ใช่พระพุทธเจ้าทรงบันดาลให้เขาประสบผลเช่นนั้น หากแต่เป็นผลซึ่งเกิดจากการกระทำชั่วของเขาเอง ดังนั้นการที่ทางพระพุทธศาสนาสอนให้คนพึ่งธรรมะ ก็คือสอนให้พึ่งตัวเองนั่นแหละ อันนี้พระองค์ได้ทรงตรัสกำชับไว้ว่า อกฺขาตาโร ตถาคตา พระตถาคตเป็นแต่เพียงผู้บอก หรือชี้ทางให้เท่านั้น อันการประพฤติปฏิบัติเป็นหน้าที่ของบุคคลแต่ละคนไป คำสอนในพระพุทธศาสนาทั้งหมด จึงเป็นคำสอนที่สอนให้พึ่งตนเองทั้งนั้น โดยตรงบ้าง โดยอ้อมบ้าง ในโอกาสนี้จะขอนำเอาคำสอนที่สอนไว้ชัด ๆ เกี่ยวกับที่พึ่งโดยตรง มีอยู่หมวดหนึ่ง ธรรมะหมวดนี้มีอยู่ ๑๐ หัวข้อด้วยกัน จะขอนำมาเสนอตามลำดับดังนี้

๑. สีล รักษากายวาจาให้เรียบร้อย ๒. **พาหุสัจจะ** ความเป็นผู้ได้สดับตรับฟังมาก ๓. **กัลยาณมิตตตา** ความเป็นผู้มีเพื่อนดีงาม ๔. **โสวจัสสตา** ความเป็นผู้ว่าง่าย สอนง่าย ๕. **กิกรณีเยสุ ทักขตา** ความขยันช่วยเอาใจใส่ในกิจธุระของเพื่อนกัน ๖. **ธัมมกามตา** ความเป็นผู้ใคร่ในธรรมที่ชอบ ๗. วิริยะ ความเพียรเพื่อจะละความชั่ว ประพฤติความดี ๘. **สันโดษ** ยินดีด้วยผ้านุ่งห่ม อาหาร ที่นอน ที่นั่ง และยาตามมีตามได้ ๙. **สติ** จำการที่ได้ทำและคำที่พูดแล้วแม้นานได้ ๑๐. **ปัญญา** รอบรู้ในกองสังขารเป็นจริงอย่างไร.

ท่านผู้ฟังที่เคารพ เรื่องพึ่งธรรมยังไม่จบ โปรดฟังใหม่ในโอกาสหน้า

สวัสดี

พึ่งธรรมตอนที่ ๑ ศีล*

(**ศีล** รักษากายวาจาให้เรียบร้อย ปราศจากโทษสำรวมระวังตามข้อห้าม การกระทำคำพูดละมุนละไม มีปกติเห็นภัยในสิ่งอันเป็นโทษ แม้เล็กน้อย ไม่ล่วงละเมิดข้อห้ามตามที่สมาทานไว้ บุคคลผู้มีศีล งดเว้นจากการกระทำคำพูดที่มีโทษ สำรวมระวังอยู่เป็นนิจ ย่อมเป็นผู้ไม่มีความผิดติดตัว ไม่ต้องขลาดกลัวต่อเวรภัย ศีลเป็นที่พึ่งพาอาศัยให้อยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากเวรภัยสมด้วยเทศนานัยพุทธภาษิตว่า ! สญฺญมโต น จีรติ เมื่อคอยสำรวมระวังอยู่ เวรย่อมไม่ก่อขึ้น ดังนี้)

สวัสดี ท่านผู้ฟังที่เคารพ

โอกาสนี้ กองอนุศาสนาจารย์ กรมยุทธศึกษาทหารเรือขอเสนอบทความเรื่องพึ่งธรรมต่อ คราวที่แล้วได้เสนอให้ท่านผู้ฟังทราบว่า คำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาทั้งหมด ล้วนเป็นที่พึ่งของศาสนิกทั้งนั้น ไม่ได้โดยตรงก็โดยอ้อม โดยเฉพาะคราวนี้จะนำหลักธรรมที่ตรัสสอนไว้สำหรับเป็นที่พึ่งโดยตรง ซึ่งมีชื่อเรียกว่า นาถกรณธรรม มีอยู่ ๑๐ ประการคือ :–

๑. **ศีล** รักษากายวาจาให้เรียบร้อย

๒. **พาหุสัจจะ** ความเป็นผู้ได้สดับตรับฟังมาก

๓. **กัลยาณมิตตตา** ความเป็นผู้มีเพื่อนดีงาม

๔. **โสวจัสสตา** ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย

๕. **กิงกรณีเยสุ ทักขตา** ความขยันช่วยเอาใจใส่ในกิจธุระของเพื่อนกัน

---

* บรรยายทางวิทยุ วันที่ ๑ กันยายน ๒๕๐๗

๖. **ธัมมกามตา** ความใคร่ในความที่ชอบ

๗. **วิริยะ** เพียรเพื่อจะละความชั่ว ประพฤติความดี

๘. **สันโดษ** ยินดีด้วยผ้านุ่งผ้าห่ม อาหารที่นอนที่นั่งและยาตามมีตามได้

๙. **สติ** จำการที่ได้ทำและคำที่พูดแล้ว แม้นานได้

๑๐. **ปัญญา** รอบรู้ในกองสังขาร ตามความเป็นจริงอย่างไร

ศีลเป็นธรรมะข้อแรก ที่เป็นธรรมะทำที่พึ่งให้แก่มนุษย์ศีลหมายถึงอะไร รักษาศีลรักษาอย่างไรและเป็นที่พึ่งแก่ใครบ้าง และเป็นที่พึ่งได้อย่างไร ขอไว้โปรดพิจารณาต่อไป ศีลคือข้อห้ามไม่ให้ประพฤติชั่วทางกายและทางวาจา ตามรูปศัพท์แปลว่าปรกติ ที่ว่ารักษาศีล ก็คือตั้งใจรักษาปรกติของตนนั่นเอง โปรดพิจารณาข้อห้ามในองค์ของศีล เช่น ศีล ๕ เป็นต้น การฆ่ากับการไม่ฆ่าอย่างไหนเป็นปรกติของคน แน่นอนการไม่ฆ่ากันเป็นปรกติของคน การฆ่ากันไม่ใช่ปรกติของคน การขโมยกับการไม่ขโมย อย่างไหนเป็นปรกติของคน อันนี้ก็ตอบได้ทันทีว่าการไม่ขโมยเป็นปรกติของคน เกี่ยวกับประเวณี ปรกติของคนย่อมหวงประเวณีและเห็นอกเห็นใจคนอื่นในเรื่องนี้ ไม่เหมือนพวกเดียรัจฉาน ที่ส้องเสพสำส่อนเพราะปรกติของมันเป็นอย่างนั้น เราเป็นคน ก็ต้องอยู่ในปรกติของคน คือไม่ล่วงประเวณี เกี่ยวกับการพูดตามปรกติ คนเราพูดความจริงกันเป็นพื้นไม่ใช่โกหกกันเรื่อย เพราะฉะนั้น การไม่พูดโกหกกัน ที่แท้ก็คือรักษาปรกติเดิมของตนนั่นเอง เกี่ยวกับการดื่มสุราคนเราไม่ใช่จะดื่มสุราอยู่เรื่อย แม้แต่คนที่ติดสุราขนาดไหนก็ตาม คงไม่ดื่มเรื่อย ถ้าดื่มเรื่อยไปไม่หยุดเลยก็ตาย ปรกติคนเราดื่มน้ำบริสุทธิ์ ฉะนั้นการงดเว้นจากการดื่มสุราก็คือรักษาปรกติเดิมของตนนั่นเอง

เมื่อทราบว่าศีลคือปรกติแล้ว อันดับต่อไปที่ควรทราบก็คือ การรักษาศีลนั้นก็ได้แก่การตั้งเจตนางดเว้นจากความผิดนั้น ๆ มีอยู่ ๓ วิธีด้วยกัน คือ

๑. **สมาทานวิรัติ** เจตนางดเว้นด้วยการสมาทานศีลไว้ล่วงหน้า

๒. **สัมปัตตวิรัติ** เจตนางดเว้นเมื่อเผชิญกับเหตุที่จะทำให้ผิดศีล

๓. **สมุจเฉทวิรัติ** เจตนางดเว้นเด็ดขาดของท่านผู้สิ้นกิเลสแล้ว

ความมุ่งหมายในการรักษาศีล สิกขาบทที่ ๑ คือ ท่านบัญญัติศีลข้อนี้ไว้โดยมุ่งให้มนุษย์อบรมจิตของตนให้คลายความเหี้ยมโหด มีเมตตา กรุณาต่อกัน และเผื่อแผ่แก่สัตว์ทั้งปวงด้วยเหตุผลของผู้รักษาศีลข้อ ๑ ก็คือ ชีวิตเป็นสมบัติชิ้นเดียวที่สัตว์มีอยู่ และเป็นสิ่งที่มนุษย์และสัตว์ทุกรูปทุกนามหวงแหนที่สุด ดังนั้นการกระทำผิดต่อสัตว์ไม่มีสิ่งใดร้ายแรงยิ่งกว่าการทำลายชีวิตของเขา เพียงแต่เรางดฆ่าเสียอย่างเดียว เป็นการให้ความปลอดภัยในชีวิตแก่สัตว์ทั้งโลก และเป็นการให้ความปลอดภัยแก่บุตรหลานบริวารของสัตว์นั้นด้วยการประพฤติตนเป็นคนโหดร้ายละเมิดศีลข้อนี้ ย่อมเป็นการทำลายมนุษย์ธรรมในตัวเราเอง ทั้งเป็นการทำลายสังคม และประเทศชาติของตนด้วย

ความมุ่งหมายในการรักษาศีล สิกขาบทที่ ๒ เพื่อให้ทุกคนงดเว้นจากการทำมาหากินในทางทุจริต ประกอบอาชีพในทางสุจริต และเคารพสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น เหตุผลของผู้รักษาศีลข้อนี้ คือสัตว์ทุกชนิดย่อมมีปากมีท้องและมีภาระในการหาเลี้ยงปากเลี้ยงท้องด้วยกัน ธรรมชาติได้สร้างอวัยวะไว้ให้เป็นเครื่องมือหากินพอเหมาะพอสมกับตัวสามารถหากินอิ่มท้องได้ ภายในตั้งแต่พระอาทิตย์ตก และยังเหลือเวลาพักผ่อนอีกด้วย คนเราเป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่ง มีปากมีท้องและมีอวัยวะหากินเหมือนกัน มีสมองและปัญญาดีกว่าสัตว์ สามารถทำมาหากินได้จนพอที่จะเผื่อแผ่แก่คนอื่นได้อีกด้วย คนที่ลักขโมยฉ้อโกงเขากิน จึงเป็นคนทำลายศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของตนเอง คนที่ใช้ความรู้โกงทรัพย์คนอื่นนั้น ไม่ใช่ความดีวิเศษอย่างไร เพราะการโกงคนอื่น แม้แต่สุนัขมันก็โกงกันกินได้ ร้ายยิ่งไปกว่านั้นการลักขโมยฉ้อโกงเอาทรัพย์ผู้อื่นนั้น เราเองได้ทรัพย์ภายนอกมา แต่ต้องเสียทรัพย์ภายใน คือศีลธรรม เกียรติยศของตนเอง ซึ่งเทียบราคากันไม่ได้เลย

ความมุ่งหมายในการรักษาศีลข้อที่ ๓ เพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่น ปลูกสามัคคีและป้องกันการแตกร้าวในหมู่มนุษย์ เหตุผลในการรักษาศีลข้อนี้ ก็คือ สัตว์โลกที่เกิดอยู่ในกามภพพากันเสพกามติดอยู่ในกาม แบ่งเป็น ๓ พวกคือ คือ พวกชั้นต่ำตกเป็นทาสของอารมณ์ประพฤติตามความใคร่ไม่มีข้อใดที่จะต้องสังวรในเรื่องนี้ ได้แก่พวกที่ต่ำกว่ามนุษย์ลงไปซึ่งไม่มีความละอาย ไม่มีข้อควรเว้น พวกชั้นกลาง รู้จักสังวรในกาม คือ มีการควบคุมจิต แม้จะมีความใคร่ในกาม ก็รู้จักเว้นสิ่งที่ควรเว้น ไม่ปล่อยตามอารมณ์ ได้แก่พวกมนุษย์สามัญพวกชั้นสูงได้แก่พวกประพฤติพรหมจรรย์ งดเว้นการเสพกาม การผิดกามนั้นอาจเกิดขึ้นในพวกชั้นกลางกับชั้นสูงเท่านั้น ส่วนพวกชั้นต่ำคือพวกเดียรัจฉาน ไม่มีข้อใดที่ถือว่าเป็นความผิดในกาม เพราะต่ำที่สุดอยู่แล้ว พวกชั้นกลางนั้นจะผิดในกามก็ต่อเมื่อไปประพฤติอย่างพวกชั้นต่ำเข้า คือกระทำโดยไม่เว้นกาละเทศะ และบุคคลอันตนจะพึงเว้น

ความมุ่งหมายในการรักษาศีลข้อที่ ๔ เพื่อป้องกันการทำลายประโยชน์ของตนและผู้อื่น ด้วยการพูดเท็จ และให้รู้จักฝึกอบรมจิตใจของตนให้เป็นคนมั่นคงในความดี เหตุผลเพื่อป้องกันความเสียหายระหว่างคนทั้งสอง คือผู้พูดกับผู้ฟัง ผู้ฟังไม่ได้ประโยชน์โดยเฉพาะผู้พูดโกหกยิ่งเสียหายร้ายแรงกว่า เพราะการโกหกแต่ละครั้ง สัจจธาตุในจิตของเขาได้ถูกทำลายลงไป จะกลายเป็นคนเหลาะแหละ เหลวไหล และเหลวแหลก ในที่สุดฝ่ายคนฟังโกหก ก็ถูกทำลายความรู้สึกบางอย่างของจิตไป คนคิดทำลายผู้อื่นด้วยการโกหกก็ไม่ผิดอะไรกับคนที่กรีดเลือดออกเขียนด่าคนอื่น

ความมุ่งหมายในการรักษาศีลข้อ ๕ เพื่อให้คนรู้จักรักษาสติของตนให้สมบูรณ์ เหตุผลของผู้รักษาศีลข้อนี้ คือ เพื่อประกันคุณค่าชีวิตของตน สมรรถภาพของคนมีอยู่ ๒ ทางคือ ทางกายกับจิต ในการใช้สมรรถภาพทางจิตนั้น จิตจำเป็นต้องมีคุณภาพอย่างหนึ่ง ประกอบความคิดด้วย คือ สติร่างกายถ้าชักจิตออกเสียแล้วก็หมดความสำคัญ

จิตนั้นถ้าขาดสติก็สิ้นความหมาย สติของคนเรามิใช่จะเป็นของแตกหักเสียหายง่ายดายนัก หามิได้ อดข้าวทั้งวันสติก็ไม่เสีย ป่วยทั้งปีสติก็ยังดี แต่มีสิ่งหนึ่งในโลกนี้มีพิษร้ายกาจสามารถฆ่าสติของคนได้ง่ายที่สุด คือ เหล้า เหล้านอกจากทำให้สติเสียแล้ว ยังมีโทษอีกถึง ๖ ประการ คือ

๑. **เหล้าทำให้เสียทรัพย์** เพราะเหล้าเป็นน้ำเมา เสพติดผู้ดื่มมักจะเพิ่มปริมาณการดื่มขึ้นไปทุกที และใฝ่ฝันที่จะหาเพื่อนฝูงร่วมวงดื่มให้เกิดรส ผู้ติดเหล้าจำเป็นต้องเสียทรัพย์ในการดื่มเองด้วยซื้อเลี้ยงคนอื่นด้วย และนั่นก็หมายถึงการเฉือนความสุขจากบุตรภรรยาของตนมาละลายทิ้งอย่างน่าเสียดาย (ให้ผลไม่คุ้มค่า)

๒. **เหล้าเป็นเหตุก่อวิวาท** ความเหล้าเป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งของคน แต่ความกล้านั้นจะบังเกิดประโยชน์และไม่เป็นภัยต้องมีคุณธรรม คือ "สติ" ควบคุมด้วย ไม่เช่นนั้นก็จะกลายเป็นคนบ้าบิ่น ทำอะไรแผลง ๆ เลยขีดสามัญชน ไม่มีผลดีอันใดเลย พูดก็กวนโทสะคนอื่น ลวนลามไม่ว่าลูกใครเมียใคร ผลที่สุดก็เกิดทะเลาะวิวาทกัน จนถึงฆ่ากันตายเป็นที่สุด

๓. **เหล้านำโรคมาให้** ข้อนี้วงการแพทย์ ทั้งแพทย์แผนปัจจุบันยืนยันตรงกันว่า เหล้าเป็นอันตรายต่ออวัยวะทางเดินอาหาร ระบบประสาททางเดินของโลหิตและทำลายระบบการหายใจ คนที่เป็นโรคพิษสุราเรื้อรังถูกพบว่าสามารถถ่ายทอดความพิการไปสู่ลูกหลานของตนได้ด้วย เช่นทำให้เด็กที่เกิดมาเป็นโรคลมชัก เป็นเด็กปัญญาอ่อน เป็นเด็กแคระแกร็น เป็นเด็กหูหนวก เป็นใบ้ เป็นโรคชักกระตุก มีนายแพทย์ไทยท่านหนึ่ง ได้เปรียบเทียบครอบครัวที่ดื่มสุรากับไม่ดื่มสุราเลย อย่างละ ๑๐ ครอบครัว พบว่า ๑๐ ครอบครัวที่ดื่มสุรามีบุตร ๕๗ คน พิการและตายเสีย ๔๘ คน เหลือปรกติ ๙ คนเท่านั้น ส่วนอีก ๑๐ ครอบครัว ที่ไม่ดื่มสุรามีบุตร ๑๖ คน เป็นปรกติถึง ๕๐ คน มีอยู่อีกตระกูลหนึ่ง มีสมาชิกของครอบครัวทั้งหมด ๗๐๙ คน ต้นตระกูลติดสุราอย่างเรื้อรังใน ๗๐๙ คน พบว่า เป็นเด็กนอกกฎหมายเสีย ๑๐๖ คน เป็นขอทานเสีย ๑๔๒ คน

อยู่ในสถานสงเคราะห์เด็ก ๖๕ คน เป็นโสเภณี ๑๘๑ คน เป็นอาชญากร ๗๖ คน รวม ๕๖๕ คน เหลือเป็นปรกติชนเพียง ๑๔๔ คน เท่านั้น

๔. **เหล้าให้เสียชื่อเสียง** คนที่สติฟั่นเฟือน ย่อมทำความผิดได้ทุกประตู เสียชื่อเสียงได้ทุกกรณีและทุกเวลาสิ่งที่ทำให้สติฟั่นเฟือนก็คือเหล้า

๕. เหล้าทำให้ความอดสู วิญญูชน ย่อมสงวนศักดิ์รักเกียรติของตนเอง จึงไม่กระทำสิ่งที่น่าอดสู ให้คนทั้งหลายดูหมิ่น แต่สุราทำให้คนที่ดื่มจนเมาแล้วลืมเกียรติยศ เกียรติศักดิ์ อันตนพึงหวงแหนนั้นเสีย แสดงกิริยาอันน่าอดสูได้ทุกอย่าง นอนกลางถนนก็ได้ ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะต่อหน้าสาธารณชนก็ได้ เปิดเผยอวัยวะอันพึงปกปิดโดยไม่กระดากอายก็ได้

๖. เหล้าบั่นทอนกำลังปัญญา เหล้าทำลายระบบประสาท ทำลายระบบประสาท ทำลายสติ และทำลายสุขภาพดังกล่าวแล้ว จึงมีผลปรากฏว่า คนติดสุราแล้วมีสติปัญญาทึบ บางคนต้องคอยดื่มเหล้ากระตุ้นไว้จึงใช้ความคิดได้ มิฉะนั้นจะซึมเซาคิดอะไรไม่ปลอดโปร่ง

ความมุ่งหมาย และเหตุผลแห่งการรักษาศีลแต่ละข้อนั้น ก็เพื่อผลคือความสุขทั้งที่เป็นโลกียะและโลกุตตระ ผลอันเป็นโลกีย์ ได้แก่ความสุขอันเกิดจากลาภยศสรรเสริญ ผลอันเป็นโลกุตตระคือสุขสงบ ก็อะไรเล่า ที่จะทำให้บุคคลบรรลุถึงผล คือความสุขตามความมุ่งหมาย คำตอบก็คือ "ศีล" ศีลเป็นเครื่องบันดาลให้บรรลุถึงผลสำเร็จดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสรับรองความข้อนี้ไว้ว่า สีลํ ยาว ชราสาธุ ศีลให้สำเร็จประโยชน์ตราบเท่าชรา สุขํ ยาว ชราสีลํ ศีล นำความสุขมาตราบเท่า สีเลน สุคตึ ยนฺติ บุคคลจะถึงความสุขได้ด้วยศีล สีเลน โภคสมฺปทา บุคคลจะเพียบพร้อมด้วยสมบัติได้ด้วยศีล สีเลน นิพฺพุตึ ยนฺติ บุคคลจะถึงสุขสงบ คือพระนิพพานได้ด้วยศีล ศีลจึงเป็นนาถกรณธรรม คือ ธรรมทำเป็นที่พึ่ง ศีลมีผลถึง ๓ ทาง คือ ๑. ผลทางส่วนตัว ๒. ผลทางสังคม และ ๓. ผลทางประเทศชาติ

ผลในทางส่วนตัว ศีลช่วยให้ผู้ที่จะเกิดได้เกิดเป็นมนุษย์เพราะศีล ๕ เป็นมนุษย์ธรรม แปลว่า ธรรมของคน หรือธรรมะเป็นเครื่องทำผู้ประพฤติปฏิบัติให้เป็นคน เป็นที่พึ่ง ช่วยสร้างฐานะความเป็นคนให้ เราได้พึ่งตั้งแต่ยังไม่ได้เกิดเป็นคนจนกระทั่งได้เกิดเป็นคน หรือพูดได้อย่างเต็มปากว่า ศีลทำคนให้เป็นคน

ผลทางสังคม เมื่อแต่ละคนมีศีลแล้ว การอยู่ร่วมกันเป็นหมู่เป็นคณะ ซึ่งเรียกว่าสังคม ก็สงบ ความสงบนี้แหละเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความสุข **นตฺถิ สนฺติ ปรํ สุขํ** สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี ความสงบนั้นย่อมมาจากคนในสังคมแต่ละคนนั่นเองเป็นผู้สงบ ถ้าคนในสังคมไม่สงบแล้ว ความสงบของสังคมจะไม่ได้เลย คนรักษาศีล เป็นคนทำความสงบแต่ตนเอง คือทำตนเองให้สงบ การทำตนเองให้สงบก็เท่ากับสร้างความสงบให้แก่สังคมโดยตรง คนอื่นนอกจากตัวของเราจะเป็นพ่อเป็นแม่ เป็นพี่เป็นน้อง หรือเกี่ยวข้องกับเราในฐานะอะไรก็ตาม ที่เราพึ่งได้เพราะเขามีศีลต่างหาก ถ้าภายในจิตใจของเขาไร้ศีลแล้ว เราจะพึ่งไม่ได้โปรดพิจารณาดูก็แล้วกันจะเห็นเอง พ่อแม่ที่ลูกพึ่งได้ต้องเป็นพ่อแม่ที่มีศีล ถ้าพ่อแม่ไม่มีศีล ลูกก็พึ่งไม่ได้ ตัวอย่างที่เห็นได้ง่าย ๆ คือเรื่องที่ถูกพ่อแม่เอาไปทิ้งตามริมถนนหนทาง หรือตามกองขยะกองมูลฝอย ซึ่งเคยมีอยู่บ่อย ๆ ดังนั้นจึงเป็นอันเชื่อแน่ได้ว่าสังคมเราปราศจากศีลธรรม ไม่มีปรกติสุข มีแต่เรื่องเดือดร้อน พ่อแม่จะทิ้งลูก ๆ จะฆ่าพ่อแม่ พี่จะฆ่าน้อง น้องจะฆ่าพี่ ผัวจะฆ่าเมีย เมียจะฆ่าผัว เพื่อนจะฆ่าเพื่อน ดังที่ปรากฏเป็นข่าวครึกโครมอยู่ตามหน้าหนังสือพิมพ์ หรือทางวิทยุกระจายเสียงแทบจะไม่เว้นแต่ละวัน ที่สังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุขนั้น เป็นผลซึ่งเกิดมาจากแต่ละคนในสังคมมีศีล ทุกคนที่เราพึ่งได้ เราพึ่งศีลที่มีอยู่ในใจของเขาต่างหากดังนั้นการพึ่งคนก็คือ การพึ่งศีลที่มีอยู่ในใจของคนนั้นเองตัวบุคคลจริง ๆ เป็นเพียงสื่อหรือตัวแทนของศีลที่ให้เราพึ่งเท่านั้น

ผลทางประเทศชาติ คำว่าประเทศได้แก่ดินแดนส่วนหนึ่งของโลก ชาติหมายถึงพลเมืองทุกคนที่อยู่ร่วมกัน ในดินแดนส่วนหนึ่งส่วนใดของโลก มีภาษาพูด มีขนบธรรมเนียมประเพณีเหมือนกัน อย่างประเทศไทยเรา ก็เป็นดินแดนส่วนหนึ่งของโลก ประชาชนทั้งหมดที่อยู่ในดินแดนส่วนนี้ พูดภาษาไทย มีขนบธรรมเนียมเป็นอย่างเดียวกัน เรียกว่าชาติไทย ชาติไทยเป็นชาติที่มีศีล รักสงบไม่รุกราน อานิสงส์ที่ชาติเรามีศีลรักสงบนี้แหละ จึงมีประเทศชาติเป็นของตนอยู่ได้ ชาติไทยเรามีพระพุทธศาสนา เป็นที่พึ่ง ตัวพุทธศาสนาคือ ศีลธรรม ดังนั้นจึงกล่าวได้อย่างเต็มปากได้ว่า ศีลธรรม คือที่พึ่งของประเทศชาติ ชาติใดไร้ศีลธรรมชอบรุกราน ในที่สุด ชาตินั้นจะไม่มีประเทศและสูญชาติ ท่านผู้ฟังที่เคารพเรื่องพึ่งธรรมยังไม่จบ โปรดรับฟังใหม่ในโอกาสหน้า

สวัสดี

พึ่งธรรมตอนที่ ๒ พาหุสัจจะ*

(**พาหุสัจจะ** ความเป็นผู้ได้สดับตรับฟังมาก ทรงจำได้แม่นยำ ไม่เลือนหาย คล่องปาก ขึ้นใจ ทราบชัดด้วยดี บุคคลผู้ได้สดับตรับฟังมาก ย่อมเป็นคนฉลาด ในการประกอบกิจ สามารถทำตนให้เจริญรุ่งเรือง หลีกหลบจากความขุ่นข้องขัดเคือง เป็นผู้มีเกียรติขจรไปในที่ทั้งปวง ซึ่งมีบุคคลผู้คงแก่เรียนดีเป็นตัวอย่างอยู่ในปัจจุบันเป็นอันมาก)

สวัสดี ท่านผู้ฟังที่เคารพ

กองอนุศาสนาจารย์ กรมยุทธศึกษาทหารเรือ ขอเสนอบทความเรื่องพึ่งธรรม ต่อจากคราวก่อน คราวก่อนได้เสนอให้ท่านผู้ฟังทราบถึงการพึ่งธรรมะคือศีล คราวนี้จะเสนอท่านผู้ฟังถึงการพึ่งธรรมะ คือ **พาหุสัจจะ** ต่อไป

พาหุสัจจะ หมายความว่าอะไร และเป็นที่พึ่งได้อย่างไร ขอได้โปรดพิจารณากันต่อไป พาหุสัจจะได้แก่ความเป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก ปัญหาที่ควรจะทราบต่อไปก็คือ ได้ยิน ได้ฟังอะไรมาก จึงจะเป็นพาหุสัจจะ เรื่องที่ได้ยิน ได้ฟังมาก ๆ ถ้าจะว่ากันตามจำนวนเรื่องที่ได้ยินได้ฟังก็มากมายเหลือเกินตรงนี้ถ้าไม่ทำความเข้าใจให้ดีแล้วประเดี๋ยวจะไม่ทราบความหมายของคำว่ามาก หมายถึงเรื่องที่ได้ฟังมากหรือหมายเอาการฟังมากกันแน่ การตีความหมายของธรรมะผิด ทำให้ได้ความรู้ผิด การตีความหมายถูก ทำให้เราได้รับความรู้ที่ถูกต้อง และปฏิบัติถูก ดังนั้นความจำเป็นอันสำคัญที่สุดในเบื้องต้นของการศึกษาธรรมะ เราจะต้องพิจารณาความหมายของธรรมะให้ละเอียดละออ ตามความ

---

๑. บรรยายทางวิทยุ วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๐๗

จริงเสียก่อนแล้วจึงค่อยลงมือปฏิบัติ มิฉะนั้นจะกลายเป็นทำตาม ๆ กันไป ผิดก็ไม่รู้ ถูกก็ไม่รู้ ถ้าการกระทำนั้นเผอิญถูกก็ดีไป ถ้าเผอิญการกระทำนั้นผิด ก็จะกลายเป็นผลร้ายยิ่งขึ้น เสียเวลาและเสียแรงเปล่า ดังลัทธิเถรส่องบาตร ที่เราท่านได้เคยฟังจากผู้หลักผู้ใหญ่พูดให้ฟังมาแล้ว เรื่องมีอยู่ว่านานมาแล้วมีพระเถระรูปหนึ่ง เป็นสมภารวัดปกครองพระเณรมาก เป็นผู้เคร่งครัดในพระวินัย ตามปกติพระคุณเจ้ารูปนี้ ถือการบิณฑบาตเป็นวัตร จะเป็นด้วยเหตุใดก็ไม่ทราบ บาตรที่ท่านอุ้มออกบิณฑบาตเป็นประจำทุกวันเกิดร้าวขึ้น ท่านมีความประสงค์จะเปลี่ยนบาตรใหม่ แต่ก็ยังเปลี่ยนไม่ได้ เพราะบาตรในสมัยนั้นแพงมาก ซื้อเปลี่ยนเอาเองไม่ได้ เพราะไม่มีวัตถุแลกเปลี่ยน ญาติและปวารณาก็ไม่มี ครั้นจะขอบาตรใหม่จากคฤหัสถ์ก็ยังขอไม่ได้ เพราะในพระวินัยสิกขาบทที่สองแห่งปัตต-วรรคมีบัญญัติไว้ว่า ภิกษุมีบาตรร้าวยังไม่ถึงสิบนิ้วขอบาตรใหม่แต่คฤหัสถ์ที่ไม่ใช่ญาติไม่ใช่ปวารณา ได้มาต้องนิสสัคคิยปาจิตตีย์ ดังนั้นหลังจากบิณฑบาต และฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว ท่านจึงยกบาตรขึ้นส่องดูรอยร้าวทุกวันเพื่อจะได้รู้ว่ามันร้าวไปกี่นิ้วแล้ว ครบสิบนิ้วหรือยังจะได้ขอบาตรเขาใหม่ พระลูกวัดไม่ทราบเหตุผลต้นปลาย พากันคิดเอาเองเป็นว่า พระฉันเสร็จแล้วต้องส่องบาตร เลยพากันส่องบาตรทั้งวัด วัดอื่นไม่รู้เหนือรู้ใต้ เห็นวัดหนึ่งส่องบาตรวัดของเราก็ต้องส่องบาตรบ้าง เลยส่องกันใหญ่ ไม่เลือกว่าวัดเหนือหรือวัดใต้ ลัทธิผู้น้อยเอาอย่างผู้ใหญ่ หรือลูกปูเดินเหมือนแม่ปูนี้ถือเป็นเรื่องธรรมดา หรือเป็นกฎธรรมดาทีเดียว คติอันเป็นสาระที่ได้จากเรื่องนี้ ก็คือ การทำอะไรโดยไม่สอบถามให้รู้จริงหรือกระทำไปโดยเข้าใจผิด ย่อมเสียเวลาและเสียแรงเปล่า ไม่บังเกิดผลดีอะไรขึ้นมาเลย เหมือนพระส่องบาตรตาม ๆ กันไปในเรื่องนี้ อาศัยคติเรื่องเถรส่องบาตรนี้เป็นหลักใจ จึงได้ข้อคิดขึ้นมาใหม่ว่า การจะทำหรือจะพูดอะไรแต่ละครั้งนั้น ต้องพิจารณาและสอบสวนให้ทราบข้อเท็จจริงอย่างละเอียดละออเสียก่อนทุกครั้งไป จึงค่อยลงมือกระทำและพูดออกไป สำหรับคราวนี้ ก่อนที่จะเสนอท่านผู้ฟังถึงเรื่องการ

พึ่งธรรม คือพาหุสัจจะมาแปลความหมาย การแปลก็แปลตามตำราที่สมเด็จพระมหาสมณะเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้ทรงแปลไว้ว่า *ความเป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก* เมื่อได้คำแปลแล้ว จึงมาพิจารณาหาความหมายอีกทีหนึ่ง คำว่าพาหุสัจจะ ที่แปลว่าได้ยินได้ฟังมากนั้น หมายเอาอะไรมากกันแน่ หมายเอาการที่ได้ฟังมากกันแน่ เมื่อเกิดปัญหาขึ้นแก่ตัวเองเช่นนี้แล้วจึงไปหาคัมภีร์มงคลสูตรมาอ่านทบทวนดู ก็พบคำอธิบายซึ่งพระอรรถ–กถาจารย์ได้อธิบายไว้ว่า

พาหุสจฺจํ นาม พหุสฺสุตภาโว อตฺถโต พุทฺธวจนํ วา พาหิรสิปฺป วา อุคฺคณฺหิตฺวา วา สุตฺวา วา อุปฺปนฺนํ ตตฺถ ตตฺต โสสลํฯ

แปลว่า ธรรมะข้อพาหุสัจจะนั้น ได้แก่ความเป็นผู้คงแก่เรียน ๆ หมายความว่าความรู้ในงานแขนงนั้น ๆ อันเกิดจากการเรียน หรือการฟังพระพุทธวจนะ หรือวิชาภายนอก

เมื่อพิจารณาตามคำอธิบาย ของพระอรรถกถาจารย์แล้วจึงแน่ใจได้ว่า พาหุ–สัจจะนั้น ท่านถือเอาอาการที่ฟังมากหรือฟังบ่อย ๆ ไม่ได้ถือเอาความมากของเรื่องหรือวิชาที่เราไปฟังเพราะคำอธิบายของพระอรรถกถาจารย์ที่ยกมาอ้างเมื่อตะกี้นี้เป็นหลักยืนยันอยู่ในตัวแล้วคือในคำอธิบายนั้น ท่านระบุสิ่งที่ได้ยินได้ฟังไว้เพียงสองเรื่องเท่านั้น คือฟังพระพุทธวจนะกับฟังเรื่องภายนอกเท่านั้น การฟังเรื่องเพียงสองเรื่องเท่านั้นจะถือว่าเรื่องที่ได้ฟังมากเป็นไม่ใช่แน่ ดังนั้นความหมายของคำว่าพาหุสัจจะ ต้องหมายถึงอาการฟังบ่อย ๆ คือฟังมากครั้งนั่นเอง คงไม่หมายเอาการฟังหรือการเรียนมากเรื่องมากราวเป็นแน่ การเรียนหรือการฟังมากเรื่องมากราวนั้น ไม่แน่ว่าจะเป็นผลดีเสมอไป อาจจะกลายเป็นผลร้ายแก่ผู้เรียนผู้ฟังก็ได้ เข้าตำราที่ว่า งู ๆ ปลา ๆ หรือมีความรู้เหมือนเป็ดกินก็ไม่ได้ใช้ก็ไม่ได้ จะกินก็เห็นเป็นงูเลยกินไม่ได้ครั้นจะทิ้งเสียก็ดูเหมือนปลา ทิ้งไม่ได้

เป็ดมันไข่ได้ แต่ไม่เพราะเหมือนไก่ มันบินได้ แต่ไปไม่ได้ไกลเหมือนนก รวมความว่าเอาดีอะไรไม่ได้สักอย่างเดียว เหมือนคนที่รู้เรื่องราวอะไรต่าง ๆ มากมาย แต่ไม่ได้รู้เรื่องอะไรจริง ๆ จัง ๆ สักเรื่องเดียว ผลสุดท้ายความรู้นั้นกลายเป็นพิษตรงกับคำราที่ว่าความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด

เมื่อได้เสนอท่านผู้ฟังมาถึงตอนนี้แล้ว เชื่อว่าท่านผู้ฟังคงจะแน่ใจได้แล้วว่าพาหุสัจจะ คือความเป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก เรื่องที่ควรได้ยินได้ฟังให้มากที่สุด ก็มีเพียงสองเรื่องเท่านั้น คือ เรื่องวิชาภายนอก ได้แก่วิชาทางโลก ซึ่งเป็นวิชาเลี้ยงชีพ กับวิชาพระพุทธวจนะ คือวิชาศีลธรรมซึ่งเป็นวิชาประคองชีพอีกทีหนึ่ง

จริงอยู่ถึงแม้ว่าวิชาที่เรา จะต้องเรียน หรือต้องศึกษามีเพียง สองอย่าง เท่านั้นก็จริง แต่ว่าวิชาแต่ละอย่างนั้นมันมีเงื่อนงำสลับซับซ้อน มีเรื่องที่จะต้องศึกษาหลายแง่หลายมุมเหลือเกิน ความเป็นพาหุสัจจะบุคคลเท่านั้นจึงจะเอาวิชาทั้งสองนี้มา เป็นที่พึ่งได้ต้องศึกษาและปฏิบัติควบคู่กันไปจึงจะสำเร็จผล ขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ผล ตัวอย่างวิชาเลี้ยงชีพ ที่ชาวโลกกำลังปฏิบัติและใช้กันอยู่ ว่าโดยสรุปแล้ว มีอยู่ ๕ อย่าง คือ ๑. กสิกรรม ได้แก่การทำนา ทำสวน และทำไร่ ๒. อุตสาหกรรม ได้แก่การผลิตวัตถุให้เป็นเครื่องกินและเครื่องใช้ ๓. พานิชกรรม ได้แก่การซื้อขายแลกเปลี่ยน ๔. กรรมกร ได้แก่การรับจ้าง ๕. ข้าราชการ

วิชาชีพทั้ง ๕ อย่างนี้ ถ้าตั้งคำถามว่าอะไรดีให้คนทั่ว ๆ ไป ซึ่งมิใช่พาหุ-สัจจะบุคคลตอบแล้ว ก็จะได้รับคำตอบไปคนละอย่าง สองอย่าง ถ้าให้พาหุสัจจะบุคคลตอบแล้ว ก็จะได้คำตอบเป็นอย่างเดียวกันว่า งานทุกอย่างยกเว้นมิจฉาชีพแล้ว มีความดีเหมือนกันทั้งนั้น เหมือนตากับหูของเรานี่แหละมันดีเหมือนกันทั้งคู่ แต่มันดีกันไปคนละทาง ตามันก็ดีในทางดู หูมันก็ดีในทางฟัง ถ้าเราใช้สับกันมันก็ใช้ไม่ได้ เพราะไม่ตรงกับที่ดีของมันแล้วจะไปโทษใคร ต้องโทษเราเอง ดังนั้นงานอาชีพทุกอย่างเราต้องเรียนและฟังให้มาก จึงจะรู้หัวใจของ

งาน จะได้ไม่เป็นคนเลือกงาน เพราะงานทุกอย่างดีทั้งนั้น งานทำนาเป็นเศรษฐีได้ เป็นกษัตริย์ก็ได้ อย่างกษัตริย์วงศ์ศากยะเชื้อพระวงศ์ของพระพุทธเจ้า เป็นเจ้าเพราะทำนา มีพระนามต่อท้ายด้วยข้าวสุกทั้งนั้น แม้คำว่ากษัตริย์เขาก็แปลว่าเจ้าของนา ชาวสวนเป็นเศรษฐีก็มี เป็นเจ้าก็มี พ่อค้าเป็นเศรษฐีก็มี เป็นเจ้าเป็นนายก็มี ที่สุดแม้แต่กรรมกร กลายเป็นเศรษฐีและเจ้าบ้านผ่านเมืองก็มี ข้าราชการร่ำรวยเป็นเศรษฐีเป็นใหญ่เป็นโต จนกระทั่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินก็มี ดังนั้นปัญหาสำคัญและควรใส่ใจเป็นอย่างยิ่ง ก็คือหน้าที่การงานอันเป็นหน้าที่โดยตรงที่ตนกำลังทำอยู่ คิดให้มาก ๆ และคิดให้เห็นความดีของงานที่ตนกำลังทำอยู่ ได้ทำมาแล้ว และกำลังจะทำต่อไป สิ่งไหนดีแล้วทำดีต่อไป สิ่งไหนยังไม่ดีดัดแปลงแก้ไขเสียใหม่ พยายามทำให้ดีต่อไป หลักสูตรในการทำงานที่จะให้งานสำเร็จเป็นผลดี จนกระทั่งเป็นที่พึ่งของผู้กระทำนั้น มีอยู่ ๔ ประการด้วยกัน คือ ๑. พอใจหรือชอบใจในงานนั้น ๒. ความเพียรพยายามในการกระทำงานนั้น ๓. เอาใจฝักใฝ่ในงานนั้น ๔. พิจารณาเหตุในงานนั้น

ความพอใจเป็นหัวใจสำคัญประการแรกของการทำงาน ถ้าพอใจเป็นเบื้องแรกแล้วทำให้เป็นคนรักงาน ไม่ทิ้งงานแต่ถ้าไม่พอใจในงานที่ทำแล้ว แม้ว่างานนั้นจะดีวิเศษวิโสอย่างไรก็ตาม ย่อมทอดทิ้งงานนั้นได้ ความพอใจส่งผลให้เกิดความพยายาม ในการที่จะกระทำต่อไป เมื่อความพอใจและความพยายามมีอยู่แล้ว ทำให้เกิดความเอาใจใส่เป็นผลติดตามมา เมื่อมีการเอาใจใส่แล้ว ถ้างานนั้นมีเหตุขัดข้องขึ้น จิตใจของผู้กระทำก็จะเกิดวิจารณญาณหาความขจัดความขัดข้องนั้น ๆ ให้หมดไปในตัว เพราะธรรม ๔ ประการนี้ เป็นปัจจัยของกันและกันอยู่ในตัวแล้ว เท่าที่กล่าวมานี้พอจะชี้ให้เห็นได้แล้วว่า พาหุสัจจะ เท่านั้นที่จะทำให้บุคคลเรารู้ความจริงของการงานว่าอะไรเป็นอะไร อะไรดี อะไรเสีย คนที่ทำอะไรไม่สำเร็จและมักทอดทิ้งการงาน พึ่งตนเองไม่ได้ต้องคอยพึ่งคนอื่นอยู่ร่ำไป เป็นเพราะเขาขาดธรรมะ คือพาหุสัจจะนี่เอง ได้กล่าวมาแต่ต้นแล้วว่า ธรรมะคือพาหุสัจจะ

นี้มีสองเรื่องเท่านั้นที่จะต้องศึกษา คือ *พาหุสัจจะภายนอก* ได้แก่วิชาทางโลก ซึ่งได้แก่วิชาครองชีพ *และพาหุสัจจะภายใน* ได้แก่การฟังพระพุทธพจน์ คือวิชาศีลธรรม ซึ่งเป็นวิชาประคองชีพอีกต่อหนึ่ง เราจะเริ่มประกอบอาชีพอะไรก็ตามซึ่งเป็นวิชาการทางโลก แต่พร้อมกันนี้ก็อย่าลืม ต้องใช้วิชาศีลธรรมซึ่งเป็นวิชาประคองอาชีพไปพร้อม ๆ กันด้วย ขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ ผู้ที่ประสบความสำเร็จในการครองชีพนั้นพึงทราบว่า เขาต้องเป็นคนมีพาหุสัจจะทั้งสองอย่างบริบูรณ์ คนที่ล้มเหลวในการครองชีพ ค้นดูให้ดีเถิดจะพบว่า ขาดพาหุสัจจะอย่างใดอย่างหนึ่งอย่างแน่นอน

มีชาวไทยภาคกลางสองครอบครัว ครอบครัวแรกยากจน ครอบครัวที่สองมีฐานะดี ครอบครัวแรกที่ว่ายากจนนั้น ได้ทราบข่าวจากเพื่อนของตนซึ่งเคยผ่านไปเที่ยวทางจังหวัดภาคเหนือของประเทศไทยบอกว่า ทางภาคเหนือนั้นมีที่ดินว่างเปล่าไม่มีใครจับจองเป็นเจ้าของอีกมากมาย และถึงแม้ว่าที่ดินที่มีคนจับจองเป็นเจ้าของอยู่แล้วมีราคาถูกมาก ครอบครัวนี้ได้ฟังแล้วเกิดความเลื่อมใสอยากจะไปอยู่ภาคเหนือทันที สามี ภรรยาซึ่งเป็นหัวหน้าครอบครัวนี้จึงปรึกษากันว่าควรจะไปอยู่หรือไม่ ในที่สุดครอบครัวนี้ก็มีความเห็นร่วมกันว่าควรจะไป แต่ไปโดยวิธีใดนั้นให้ช้า ๆ ไว้ก่อน แต่ตกลงกันว่าควรจะไปดูลาดเลาเสียก่อนว่าเท็จจริงอย่างไร สามีเดินทางไปดูก่อน เมื่อพบที่ทางตามคำบอกเล่า จึงอพยพครอบครัวไปทีหลัง เมื่อไปถึงแล้วก็พบที่ดินแปลงหนึ่งเนื้อที่ประมาณยี่สิบกว่าไร่ ว่างเปล่าอยู่ก็ลงมือหักล้างถางพง หว่านพืชไร่ลงไปก่อน ในปีแรกได้พืชผลพอสมควร ปีที่สองสามได้ผลทวีขึ้นโดยลำดับ ที่ดินว่างเปล่ายังมีอยู่อีกมาก ครอบครัวนี้ได้พยายามถากถางเพิ่มขึ้นอีก พืชผลก็ได้เพิ่มขึ้นตามเนื้อที่ที่เพิ่มขึ้นอีก พืชผลก็ได้เพิ่มขึ้นตามเนื้อที่ที่เพิ่มขึ้นตามลำดับ เมื่อแน่ใจว่าที่ที่ตนไปอยู่ใหม่นี้ทำมาค้าขึ้นแน่แล้ว หัวหน้าครอบครัวก็เดินทางมาที่บ้านเดิมของตน บอกขายที่ดินเก่าซึ่งมีอยู่เพียงสิบไร่ ขายได้ไร่ละสองพันบาท รวมเป็นเงินสองหมื่นบาท เอาไปซื้อที่ดินทางภาคเหนือได้ถึงสองร้อยไร่ เงินที่

ได้จากการขายพืชผลซึ่งเกิดจากที่ ๆ ตนหักล้างถางพงและจากที่ ๆ ซื้อขึ้นใหม่ปีหนึ่ง ๆ รวมกันเข้าแล้ว เป็นจำนวนเงินปีหนึ่งมิใช่น้อย จึงเอาไปซื้อที่เพิ่มขึ้นอีก ไม่ทราบว่าครอบครัวนี้มีฐานะดีมาก มีรายได้ปีละหลายแสนบาท ครอบครัวที่สองได้ทราบข่าวว่าครอบครัวที่หนึ่งร่ำรวย อพยพครอบครัวไปบ้าง ขายที่ดินเก่าซึ่งมีอยู่หลายสิบไร่ ไปซื้อที่ใหม่ในจังหวัดภาคเหนือทันที ได้ที่หลายร้อยไร่ โดยไม่ยอมหักล้างถางพงที่ ๆ ซื้อใหม่ ส่วนมากเป็นที่รกร้างจึงทำไม่ค่อยได้ผล มีทุนรอนเท่าไรครอบครัวนี้จ้างคนถางไร่หมด การทำมาหากินโดยไม่ยอมออกแรง จ้างเขาตะพึดตะพือนี้ เท่ากับยืมจมูกเขามาหายใจ เวลาพืชผลได้หาคนรับจ้างไม่ได้ พืชผลที่จะพึงได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยก็บกพร่อง ต้องขาดทุนทุกปีครอบครัวที่สองนี้ ซึ่งเป็นครอบครัวที่มีฐานะดีมาก่อน กลับยากจนลงบัดนี้มีหลายร้อยไร่ซึ่งเขาได้ขายที่นาเก่ามาซื้อไว้ใหม่ ขายไปหมดแล้ว หนี้สินรุงรัง ต้องอพยพจากภาคเหนือกับมาสู่ภาคกลาง พร้อมด้วยทายาทตาดำ ๆ อีก ๖–๗ คนตามเดิม

ชีวิตของสองครอบครัวนี้ เป็นพยานและอุทาหรณ์ของธรรมะว่าพาหุสัจจะได้เป็นอย่างดี ครอบครัวแรกเป็นเครื่องชี้ให้เราเห็นพาหุสัจจะภายนอก และพาหุสัจจะภายในของเขาอย่างครบถ้วน คือ เขาศึกษาวิชาการทำนาและทำไร่ทุกแง่ทุกมุม พร้อมกันนั้นเขาก็ศึกษาพาหุสัจจะในทางธรรม คือวิธีการทำงานอย่างรอบคอบว่าทำอย่างไรจึงจะดี ทำอย่างไรจึงจะสำเร็จ จะพึงเห็นความรอบคอบของเขา ตอนที่เขาอพยพไปอยู่ภาคเหนือแล้ว ยังไม่ขายที่นาเดิม กลับมาขายเอาต่อเมื่อเห็นผลจากที่ดินใหม่แล้ว เป็นคนที่ทำอะไรมีแผนการณ์ความรู้ในวิชาชีพทุกอย่างถือว่าเป็นวิชาทางโลก การใช้ความรู้ที่มีอยู่นั้นนำผลสำเร็จมาให้ตนถือว่าเป็นวิชาการทางศาสนา หรือที่เรียกว่า วิชาทางธรรม

ชีวิตของครอบครัวที่สองที่ประสบความล้มเหลว เป็นเพราะขาดพาหุสัจจะสองสถาน คือพาหุสัจจะในทางโลก และพาหุสัจจะในทางธรรม ที่ว่าขาดพาหุสัจจะในทาง

โลกนั้น จะพึงเห็นจากการทำงานของเขา พอลูกจ้างไม่ทำเขาก็ทำเองไม่ได้ แสดงว่าไม่เคยศึกษางานอย่างนี้มาก่อน ที่ว่าขาดพาหุสัจจะทางธรรมนั้น จะเห็นได้ตอนผลีผลามขายไร่ขายนาพร้อมกับอพยพไปอยู่ภาคเหนือทันทีทันใด คนขาดพาหุสัจจะภายในคือธรรมะนี้ หาตัวอย่างดูง่าย มีอยู่ทั่วบ้านทั่วเมือง อาการแสดงออกของคนขาดพาหุสัจจะภายในนี้ มีที่ดูอยู่สองที่ คือที่คำพูดและที่การกระทำ ดูที่คำพูดนั้นให้สังเกตอย่างนี้ คือชอบคุยโอ่ หรือที่เรียกว่าคุยโม้ โน่นฉันก็ทำได้ นี่ฉันก็ทำได้ โน่นฉันก็รู้ นี่ฉันก็รู้ สังเกตการกระทำ ทำอะไรจับจดไม่จริงจัง ทำอะไรเสียบ่อย ๆ มีตัวอย่างเท่าที่นึกได้ในขณะนี้อยู่เรื่องหนึ่ง คือเรื่องเด็กเห็นช่างขุดเรือชล่าเมื่อตอนกลับจากโรงเรียนคิดมาตลอดทางว่า เรามีซุงอยู่ที่บ้านต้นหนึ่ง ไปถึงบ้านแล้ว เราจะขุดเรือชล่าบ้าง ครั้นถึงบ้านแล้ว ก็คว้าขวานตรงไปถากซุงทันทีตั้งใจจะถากเนื้อไม้แหว่งเข้าไปทุกที จนกระทั่งทำเรือไม่ได้ เขาจึงเปลี่ยนความตั้งใจใหม่คิดทำเป็นแจว ถากไปถากมาแจวก็ทำไม่ได้ ตกลงคิด ๆ จะทำเป็นพาย เป็นพายก็ทำไม่ได้ คิดทำไม้ควักปูนก็ทำไม่ได้ ผลสุดท้ายเป็นไม้ขว้างทิ้ง ซุงทั้งต้น ยังกลายเป็นไม้ขว้างทิ้งไปได้โปรดพิจารณาดูก็แล้วกันว่ามันเสียหายอย่างไร ถ้าซุงที่ว่านั้นเป็นซุงไม้สักในขณะนี้ เจ้าของจะต้องเสียเงินเสียทองขนาดไหน

อันเรื่องของคนขาดพาหุสัจจะนี้ มีแต่เสียหายถ่ายเดียวต้องเสียใจ เสียทรัพย์บางรายถึงกับต้องเสียชีวิต ดังนั้นพาหุสัจจะจึงเป็นที่พึ่งอันสำคัญ จะเว้นเสียมิได้เพื่อจำง่ายคนที่เอาตัวเป็นที่พึ่งของตัวไม่ได้ ต้องคอยพึ่งคนอื่นอยู่ตลอดเวลา พึงรู้ว่าเขาเป็นคนขาดพาหุสัจจะ คนที่พึ่งตนเองได้โดยไม่ต้องพึ่งผู้อื่นหรือเป็นเงาของผู้อื่น นั่นคือคนมีพาหุสัจจะ เป็นความสมหวังในชีวิต และเป็นคนมีชีวิตแจ่มใส ทุกคนไม่อยากมีความทุกข์ ดังนั้น ทุกคนจงควรพึ่งธรรมะ คือพาหุสัจจะ ซึ่งแปลว่า ความเป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก ธรรมะข้อนี้ เป็นนาถกรณธรรม ซึ่งแปลว่า ธรรมทำที่พึ่งของคนกันเถิด

สวัสดี

พึงธรรมตอนที่ ๓ กัลยาณมิตตตา*

(กัลยาณมิตตตา ความเป็นผู้มีเพื่อนดีงาม คบหาสมาคมกับกัลยาณชนคบสัตบุรุษ เลือกคบแต่คนผู้แนะนำในทางหลีกเลี่ยง จากความเสื่อม ชักนำในอุบายอันดำเนินไปในทางรุ่งเรืองเจริญ)

สวัสดี ท่านผู้ฟังที่เคารพ

กองอนุศาสนาจารย์ กรมยุทธศึกษาทหารเรือ ขอเสนอบทความ เรื่องพึงธรรม กัลยาณมิตตตา ซึ่งแปลว่าความเป็นผู้มีเพื่อนดีงาม

มนุษย์ที่เกิดขึ้นมาในโลก จะไม่เกี่ยวข้องกับใครเลยนั้นไม่ได้อย่างเด็ดขาด จำเป็นต้องคบหาสมาคมกับบุคคลทั้งภายในและภายนอก ไมตรีหรือมิตรภาพ ความเป็นมิตรสนิทสนมในบุคคลนั้น ๆ เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง ที่สุดแม้แต่จะไม่ได้ไปคบหาสมาคมกับบุคคลภายนอก ก็ต้องคบหาสมาคมกับบุคคลภายใน คือบุคคลที่อยู่ภายในครอบครัวเดียวกัน เช่นมารดา หรือ ภริยา เป็นต้น ดังภาษิตในสคาถวรรคสังยุตนิกายว่า **มาตา มิตฺตํ สเกฆเร** มารดาเป็นมิตรในเรือนของตน **ภริยา ปรมา สขา** ภริยาเป็นยอดมิตร อันภาวะแห่งความเป็นมิตรนี้ที่แท้ก็คือ หัวใจ ดวงเดียวกันที่แยกไปครองร่างต่าง ๆ ไว้เท่านั้นเอง ภาวะแห่งความเป็นมิตรหรือสหายที่ว่า จำเป็นอย่างยิ่งนั้น เพราะเป็นสิ่งที่ช่วยอำนวยความสะดวก และแบ่งเบาภาระให้เบาภาระให้เบาบางลงได้ ดังบาลีว่า **สหายโย อตฺถชาตสฺส โหติ มิตฺตํ ปุนปฺปุนํ** สหายเป็นมิตรของคนมีธุระเกิดขึ้นเนือง ๆ บ้านที่ไม่มี

---

* บรรยายทางวิทยุ วันที่ ๑๒ ธันวาคม ๒๕๐๗

เพื่อนท่านกล่าวว่าเหมือนกับป่า อันการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันฉันเพื่อนนั้น อย่าว่าแต่คนเลยแม้แต่วัตถุอันหาชีวิตจิตใจไม่ได้ ก็ยังต้องอาศัยวัตถุด้วยกันประคองอยู่จึงจะตั้งอยู่ได้ ตัวอย่างเช่นบ้านเรือนที่อยู่อาศัยกันทุกวันนี้ ก็ต้องอาศัย ทัพสัมภาระหลาย ๆ ส่วนเข้าคุมกัน จึงเป็นบ้านเรือนอยู่ได้ สมด้วยนัยธรรมภาษิตแห่งอุทานธรรม "อันบ้านเรือนใหญ่โตระโหฐาน ก็มีเสาทานหลายต้นจึงทนไหว เกิดเป็นคนอยู่เดียวกันเปลี่ยวใจต้องอาศัยพวกพ้องพี่น้องนา" ด้วยเหตุผลและความจำเป็นดังกล่าว ปัญหาที่ควรจะวินิจฉัยต่อไป ก็คือ การคบกับบุคคลที่เราจะต้องคบอาการอย่างไรเรียกว่าการคบ บุคคลที่เราจะคบ คือบุคคลเช่นไร และเมื่อคบแล้วจะเกิดผลอย่างไร สำหรับในปัญหานี้เราได้คำตอบคำรวม ๆ ไว้แล้ว คือ คบคนดีเป็นเพื่อน ตรงกับภาษาบาลีว่า กัลยาณ–มิตตตา แปลความว่า ความเป็นผู้มีเพื่อนดีงาม เมื่อได้คำตอบรวม ๆ แล้ว ทีนี้เราก็เอาคำรวม ๆ นั้นมาขยายดูความหมายอีกทีหนึ่ง ขยายให้ทราบว่ากัลยาณมิตตตานั้น มีอรรถาธิบายอย่างไร เป็นหลักธรรมดาอยู่เองว่า ทุกสิ่งทุกอย่างต้องใคร่ครวญและพิจารณาโดยรอบคอบเสียก่อนแล้วจึงจะทราบความจริง ถ้าไม่ใคร่ครวญและพิจารณาโดยรอบคอบก็จะเกิดผลตรงกันข้าม สำหรับธรรมข้อที่ว่า กัลยาณมิตตตานี้ เมื่อพิจารณาโดยละเอียดแล้ว มีอรรถที่ควรจะทราบเป็น ๓ นัยด้วยกัน คือ

๑. **การคบ**

๒. **คนดี**

๓. **ผลที่ได้รับ**

ที่เรียกว่าการคบ มีอยู่ ๓ ลักษณะด้วยกัน คือ

๑. **การร่วมมือ** หมายถึง การตกลงใจร่วมกัน เช่น ร่วมกิน ร่วมนอน ร่วมงาน ร่วมพรรค ร่วมพวก ร่วมสุขร่วมทุกข์ และร่วมคิด เป็นต้น

๒. **การรับ** หมายถึง การรับเป็น รับเป็นนาย รับเป็นลูกน้อง รับเป็นผัว รับเป็นเมีย รับเป็นผู้อุดหนุน และรับเป็นอื่น ๆ

๓. การให้ หมายถึง ให้ความสนับสนุนทุกอย่าง เช่น ให้ยศ ให้ตำแหน่ง ให้บำเหน็จ ให้คำชมเชย ให้คะแนนเสียง ให้เกียรติ ที่สุดแม้แต่ การปรบมือให้

การร่วม การรับ และการให้ ทั้ง ๓ ลักษณะนี้ หมายถึงการคบ การคบเท่าที่เราเข้าใจกันเป็นส่วนมากนั้น มักจะเข้าใจแต่เพียงลักษณะแรก คือ ร่วมกินร่วมนอน ร่วมเที่ยวร่วมสุขร่วมทุกข์และร่วมจิตร่วมใจเท่านั้น ไม่ได้คิดถึงการรับ และการให้ว่าเป็นการคบ เหตุที่ไม่ได้คิดถึงการรับและการรับให้ว่าเป็นการคบ เราจึงคบคนโดยไม่รู้ตัว คือคบด้วยการรับ มีการรับเป็นนาย รับเป็นลูกน้อง และรับเป็นอื่น ๆ เป็นต้น คบด้วยการให้ เช่นให้คำชมเชย ให้คะแนนเสียง และให้เกียรติเป็นต้น การคบคนโดยไม่รู้ตัวนี้ มีทั้งผลดีและผลร้าย ถ้าเผอิญคนเราคบนั้นเป็นคนดี ผลดีก็จะเกิดแก่ตัวเรา ถ้าเผอิญผู้ที่เราคบนั้นเป็นคนร้าย ผลร้ายก็จะเกิดแก่ตัวเรา ดังพระบาลีว่า ยํ เวเสวติ ตาทิโส คบคนใดก็ย่อมเป็นเช่นนั้นและ ดังนั้นโบราณ จึงสอนว่า คบคนให้ดูหน้า จะซื้อผ้าให้ดูเนื้อ คำว่าให้ดูหน้า หมายถึง ให้ดูลักษณะหน้าตาว่าเป็นคนดีหรือคนชั่ว ถ้าเป็นคนดีก็จึงคบ ถ้าเป็นคนชั่วก็อย่าคบ ยังมีคำภาษิตโบราณสอนไว้อีกแห่งหนึ่งว่า คบพาลพาไปหาผิด คบบัณฑิต ๆ พาไปหาผล คบคนดีมีราศีแก่ตัว คบคนชั่ว อัปปราชัย ภาษิตโบราณทั้งสองข้อนี้ เป็นเครื่องมือสำหรับให้เราเลือกคบคนไว้ให้เราพิจารณาเป็นอย่างดี นอกจากนี้ ยังมีพระพุทธภาษิตสอนวิธีคบคนไว้ว่า

น ภเช ปาปเก มิตฺเต น ภเช ปุริสา ธเม
ภเชถมิตฺเต กลฺยาเณ ภเชถ ปุริสุตฺตเม

แปลว่า ไม่ควรคบคนอาธรรม์ ควรคบกัลยาณมิตร ควรคบคนชั้นดีดังนี้ จากภาษิตโบราณและพุทธภาษิตที่ยกมากล่าวนี้ ล้วนแต่สอนให้คบคนดีทั้งนั้น จึงเป็นอันแน่ใจได้ว่าคนดีเท่านั้นที่เราจะคบ ลักษณะการคบ เราได้ทราบแล้วว่าได้แก่การร่วม การรับ

และการให้ คราวนี้ก็มาถึงคำว่าคนดีนั้นได้แก่คนเช่นไร หมายเอารูปร่างหน้าตา กิริยาท่าทาง หรือหมายเอาอะไรกันแน่ เพื่อตอบปัญหานี้จะขอนำคำวินิจฉัยลักษณะคนดีของท่านธรรมสาธกมาตอบเสียเลย ท่านวินิจฉัย และชี้ขาดเป็นคำกลอนธรรมภาษิตดังนี้ **อันคนดีนี้มิใช่ดีด้วยที่ทรัพย์ มิใช่นับพงศ์พันธุ์ ชันษา คนดีนี้ดีด้วยการงานนานา อีกวิชาศีลธรรมนำให้ดี** ตามธรรมภาษิตนี้ท่านชี้แจงลักษณะคนดี ไว้ ๓ อย่าง คือ **ดีด้วยการงาน ดีด้วยวิชา ดีด้วยมีศีลธรรม** ดีด้วยการงานนั้นคืออย่างไร ตรงนี้ต้องทำความเข้าใจให้ดี เพราะคนทุกคนทั้งคนดีคนชั่วก็ทำงานด้วยกันทั้งนั้น ประเดี๋ยวจะกลายเป็นว่าทำงานแล้วก็เป็นคนดีทั้งนั้น โจรผู้ร้ายก็จะพลอยฟ้าพลอยฝนเป็นคนดีไปกับเขาด้วย เพราะเขาทำงานเหมือนกัน วันนี้ต้องอาศัยหลักฐานในคัมภีร์มงคลสูตรเป็นเครื่องตัดสิน เพราะในคัมภีร์มงคลสูตรท่านชี้แจ้งลักษณะของคนดีไว้อย่างชัดเจนว่า บุคคลที่จะนับว่าเป็นบัณฑิตว่าคนดีนั้น ต้องเป็นคนมีปรกติทำดี ๓ อย่าง คือ

๑. สุจินฺติต จินฺตี มีปรกติคิดดี

๒. สุภาสิต ภาสี มีปรกติพูดดี

๓. สุกตกมฺมการี มีปรกติทำดี

คำว่าปรกติหมายถึงทำเป็นอาจิณ ไม่ใช่นาน ๆ ทำครั้ง อย่างคนมีปรกติคิดดีก็คิดดีอยู่เรื่อย ๆ ไม่ใช่นาน ๆ จึงจะคิดดีสักทีหนึ่ง คนมีปรกติคิดดีนั้น แม้จะอยากได้สักเท่าใด หรืออับจนสักปานใด ก็คิดในทางดีอยู่เสมอ จนยากจนใจจะขาดก็ไม่คิดฉ้อโกงหรือคิดปล้นเอาทรัพย์ผู้อื่น ถูกด่าว่าจนสาดเสียเทเสีย ก็ไม่คิดจะล้างผลาญ หรืออาฆาตพยาบาทเขา แม้ตกอยู่ในสิ่งยั่วยุ มีช่องทางที่จะกอบโกยและหลงใหลเห็นผิดเป็นชอบก็มีความคิดความเห็นถูกต้องคงเส้นคงอยู่เสมอ **คนมีปรกติพูดดี** เหมือนกัน คือพูดจาสุภาพเรียบร้อยเสมอ ไม่ใช่อ่อนหวาน หรือปรกติเป็นคนกระด้างกางแข็งพูดจาโอหังโฮกฮากมา

แต่ไหนแต่ไร ครั้นคิดอยากจะเป็นผู้แทน จึงดัดจริตพูดจาอ่อนน้อม เพื่อให้เขารักและสงสาร อย่างนี้ไม่เรียกว่าคนมีปรกติพูดดี คนมีปรกติทำดี ก็เหมือนกัน ทำดีเป็นปรกติไม่ใช่ทำพอเอาหน้า ไม่เป็นคนต่อหน้ามะพลับลับหลังตะโก อันปรกติของคนดีนั้น เมื่อเป็นอะไรกับใคร ก็ดีทั้งนั้น เป็นพ่อก็เป็นพ่อดี เป็นแม่ก็เป็นแม่ดี เป็นญาติดี เป็นเพื่อนดี โดยเฉพาะในโอกาสนี้จะขอกล่าวแต่เฉพาะการเป็นเพื่อนดี อันคนที่จะเป็นเพื่อนที่ดีนั้นก็ต้องเป็นคนดีมาก่อน ถ้าไม่เป็นคนดีมาก่อนจามาเป็นเพื่อนที่ดีได้อย่างไร ฉะนั้น การที่จะหากัลยาณมิตรนั้น จึงต้องจำเป็นหาคนดี คบคนดี เพราะคนดีเป็นคนอุปการะร่วมสุขร่วมทุกข์แนะนำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ มีความรักใคร่ปรารถนาแต่จะให้เราเป็นสุข

ที่ว่ามีผู้อุปการะนั้น คือ ป้องกันในเวลา ที่เรา ประมาทช่วย คุ้มครองดูแลทรัพย์สมบัติในขณะที่เราประมาท เมื่อมีภัยเฉพาะหน้าเอาเป็นที่พึ่งได้ มีธุระจำเป็นด้วยทรัพย์ ออกปากขอร้องก็ช่วยเกินกว่าที่จะออกปาก

ที่ว่าร่วมสุขร่วมทุกข์นั้น ก็คือ บอกความลับตนลึกหนาบางให้ และพร้อมกันนั้นก็ปกปิดความลับของเราไม่ให้แพร่งพราย ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ แม้ชีวิตก็อาจสละแทนกันได้

ที่ว่าแนะนำประโยชน์นั้น คือคอยห้ามไม่ให้ทำความชั่ว คอยบอกให้ทำแต่ความดี ให้ได้ฟังสิ่งยังไม่เคยฟัง ให้ได้รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้ บอกทางสวรรค์คือบอกทางแห่งความสุขความเจริญให้

ที่ว่ามีความรักใคร่และสงสารนั้น คือทุกข์ก็ทุกข์ด้วย สุขก็สุขด้วย คอยคัดค้านคนที่ติเตียนเรา รับรองคนที่สรรเสริญเรา

มิตรหรือสหายทั้ง ๔ พวกนี้ เป็นกัลยาณมิตรแท้ควรคบ การคบกับกัลยาณมิตรจะได้นามว่า กัลยาณมิตตตา คือความเป็นผู้มีเพื่อนดีงาม คนที่มีกัลยาณมิตร มีผลมองเห็นง่าย ถึง ๔ ทาง คือ ๑. ได้ความอุปการะ ๒. ได้ความอบอุ่นใจในคราวที่ทุกข์ร้อนเกิดขึ้น ๓. เมื่อมีความจำเป็นด้วยทรัพย์ก็ได้รับความช่วยเหลือ ๔. ได้ความรักใคร่ ตรงกันข้าม

คนที่ขาดกัลยาณมิตร มีแต่ความเดือดร้อน ตัวอย่างเช่น พระเจ้าอชาตศัตรูคบกับพระเทวทัตซึ่งเป็นปาปมิตร เป็นเหตุให้ปลงพระชนม์ชีวิตของพระเจ้าพิมพิสารผู้เป็นพระราชบิดา ภายหลังต้องเดือดร้อนอย่างแสนสาหัส จากบาปกรรมที่พระองค์ได้ทรงกระทำไว้ เรื่องการคบกับปาปมิตรเท่าที่ยกเรื่องพระเจ้าอชาตศัตรูมาเสนอท่านผู้ฟังนี้ เป็นเพียงเรื่องในอดีตฟังแล้วรู้สึกว่าออกจะห่างไป เพราะเป็นเรื่องปรำปรายืนยาวนานไปสักหน่อย แต่ก็มีเรื่องปัจจุบันสด ๆ ร้อน ๆ อีกะยอะแยะที่ชี้ให้เห็นการคบคนชั่วเป็นมิตรแล้วเดือดร้อน เช่น ทำให้ติดสุราเรื้อรัง ทำให้มีหนี้สินท่วมท้นแก้ไม่ไหวถึงกับฆ่าตัวตายทำให้ติดคุก ติดตะราง เพราะลักขโมย ทำให้ติดคุกเพราะปล้น ทำให้ติดคุกเพราะอยากเป็นใหญ่เป็นโต ทำให้ยากจนเพราะเล่นการพนัน และอื่น ๆ อีกมากมาย โปรดพิจารณาดูโทษภัยต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ สาเหตุมาจากไหน คำตอบก็คือ มีสาเหตุมาจากคบคนชั่วเป็นมิตร โดยร่วมกระทำชั่วบ้าง รับเอาพวกปาปมิตรมาเป็นสมัครพรรคพวกบ้าง หรือมีใจยินดีรับเอาพฤติการณ์ของปาปมิตรมาปฏิบัติโดยความสมัครใจของตนเองบ้าง ดังนั้นในเรื่องการคบนี้สาธุชนจึงควรสังวรให้มาก เพราะการคบกับปาปมิตรนั้นง่ายเหลือเกิน อยู่ไกลกันคนละขอบฟ้าเพียงแต่ไปชอบปฏิปทาของใครเข้าก็เท่ากับคบเขาโดยไม่รู้ตัวแล้ว ผู้ที่มีความรู้มีการศึกษาดีก็พอทำเนา แต่เยาวชนของเราที่ยังไม่เป็นตัวของตัวเอง อาจจะยังไม่มีเครื่องมือเป็นเครื่องตัดสินว่าอะไรดีพอ ดังนั้นผู้ใหญ่ต้องช่วยเยาวชน คือเด็กของท่านให้เลือกคบแต่คนดี ถ้าตัวเราเองซึ่งเป็นผู้ใหญ่ก็ยังไม่แน่ใจว่าคนไหนคนดี คนไหนคนชั่วได้ถูกต้อง ก็ขอได้โปรดพากันเข้าวัดฟังมงคลสูตรข้อว่า "อเสวนา จ พาลานํ ปณฺฑิตานญฺ จ เสวนา" ก็จะทราบเนื้อความนี้ได้เป็นอย่างดี ท่านสอนไว้ละเอียดลออว่าคนไหนดี คนไหนชั่วคนดีคนชั่วมีลักษณะอย่างไรท่านสอนไว้เรียบร้อย ถ้าปฏิบัติได้ดังนี้ในที่สุดเราก็จะเลือกคบคนดีได้ถูกต้องเอง เมื่อคบคนดีก็เท่ากับเราได้พึ่งธรรมะข้อว่ากัลยาณมิตตตาโดยไม่ต้องสงสัย ท่านผู้ฟังที่เคารพเรื่องพึ่งธรรมยังไม่จบ โปรดฟังใหม่ในโอกาสต่อไป

สวัสดี.

พึ่งธรรมตอนที่ ๔ โสวจัสสตา*

(**โสวจัสสตา** ความเป็นผู้ว่าง่าย เมื่อได้คบหาสมาคมกัลยาณชนคนดี และได้รับคำแนะนำ ตักเตือน แล้วกระทำตาม คือเว้นชั่ว ประพฤติดี ผู้ว่าง่ายสอนง่าย เช่นนี้ ย่อมเป็นที่รักที่ชอบใจของคนทั่วไป)

สวัสดี ท่านผู้ฟังที่เคารพ

กองอนุศาสนาจารย์ กรมยุทธศึกษาทหารเรือ ขอเสนอบทความเรื่องพึ่งธรรม คือ โสวจัสสตา แปลว่า ความเป็นผู้ว่าง่าย

๑. คนเช่นไร เรียกว่าคนว่าง่าย ?

๒. จะทำอย่างไร จึงจะเป็นคนว่าง่าย ฯ

๓. ความว่าง่าย มีผลดีและเป็นที่พึ่งได้อย่างไร ?

อันดับแรก คนว่าง่าย ได้แก่คนที่ได้ฟังคำสั่งสอนหรือคำตักเตือนจากผู้อื่นแล้ว ใจของตนมีความรู้สึก ยินดีรับคำสั่งสอนและคำตักเตือนนั้นด้วยดี ยินดีรับทำตามคำสั่งสอนและคำตักเตือนนั้นด้วยดี รับรู้คุณของผู้สั่งสอนและตักเตือนนั้นด้วยดี ถ้าตรงกันข้ามไม่ถือว่าเป็นคนว่าง่าย ข้อสังเกตเกี่ยวกับความเป็นคนว่าง่าย ที่เรา ๆ ท่าน ๆ มักจะเข้าใจไขว้เขวอยู่เสมอ ๆ มีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ คนเห็นแก่ได้และคนหัวอ่อน คนเห็นแก่ได้และคนหัวอ่อนนี้ มีอาการกิริยาคล้ายคลึงกับคนว่าง่าย ถ้าไม่ทำความเข้าใจให้ดี ประเดี๋ยวจะคว้าผิดคิดว่าเป็นคนว่าง่ายไป ควรทำความเข้าใจไว้เสียแต่เบื้องแรกทีเดียว ความเข้าใจจะได้ไม่สับสน

---

* บรรยายทางวิทยุ วันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๐๘

คนเห็นแก่ได้ ที่ทำอาการเหมือนกับคนว่าง่ายนั้น ความจริงไม่ใช่ว่าง่าย แต่แสร้งทำกิริยาอาการเป็นคนว่าง่ายเพื่อผลอย่างใดอย่างหนึ่ง พอได้ผลตามที่ต้องการก็เลิกเป็นคนว่าง่าย ตัวอย่างเช่นลูกบางคนแสร้งทำเป็นเชื่อฟังพ่อแม่ เพียงท่านปรารภอะไรสักอย่างหนึ่งก็รีบรับ ทำทีว่าเชื่อฟังและจะนำไปปฏิบัติ เพื่อให้พ่อแม่เข้าใจผิดคิดว่าลูกของตนเป็นคนว่าง่ายสอนง่าย แล้วท่านก็มอบทรัพย์สมบัติให้ พอได้สมบัติแล้วก็เลิกกระทำอย่างนั้น เจตนาอย่างนี้ พระพุทธเจ้าไม่ทรงรับว่าเป็นคนว่าง่าย คงมีฐานะเป็นคนเห็นแก่ได้เท่านั้น ทรงยืนยันไว้ในกกจูปมสูตรว่า

"ภิกษุทั้งหลาย พระที่ทำตัวเป็นคนว่าง่ายสอนง่ายเพราะเห็นแก่อามิสต่าง ๆ มีอาหารการกินเป็นต้น เราไม่เรียกว่าคนว่าง่าย เพราะเหตุใดเราจึงไม่เรียก ก็เพราะว่าถ้าพระรูปนั้นเกิดไม่ได้ขึ้นมา ก็จะเลิกเป็นคนว่าง่ายเสีย

แต่ถ้าพระรูปใด เป็นคนว่าง่ายสอนง่ายโดยที่ตนมีความเคารพหนักแน่นต่อธรรมะจริง ๆ พระรูปนั้นเท่านั้นที่เราเรียกว่า คนว่าง่าย ฯ"

ตามพระบรมพุทโธวาทนี้ ชี้ให้เห็นว่าคนเห็นแก่ได้ไม่ใช่คนว่าง่าย เขาแสร้งทำกิริยาว่าเป็นคนว่าง่ายไปอย่างนั้นเอง จึงควรตั้งข้อสังเกตไว้เพื่อจะได้ไม่เข้าใจผิดต่อไป

คนหัวอ่อนอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับคนว่าง่าย ถ้าไม่ทำความเข้าใจให้ดีอาจเข้าใจผิด โดยเฉพาะเยาวชนของชาติเป็นบุคคลที่น่าเป็นห่วงมาก ถ้าลงเข้าใจผิดแล้วมีผลร้ายนัก ซึ่งเคยมีตัวอย่างมาแล้ว คือเขาคิดว่าคนว่าง่ายก็คือคนหัวอ่อน กลัวคนจะว่าตัวเป็นคนหัวอ่อน ก็เลยทำตัวเป็นคนหัวแข็ง เลยยุ่งกันใหญ่

ที่จริงคนหัวอ่อนกับคนว่าง่ายไม่เหมือนกัน คนหัวอ่อนเป็นคนที่ไม่เป็นตัวของตัว ยอมตัวให้คนอื่นจูงจมูกได้ง่าย ๆ ใครจะสอนให้ทำดีก็ทำ ใครจะสอนให้ทำชั่วก็ทำ

แล้วแต่คนอื่นจะปลุกเสก คนว่าง่ายที่เรียกว่า โสวจัสสตา เป็นคนที่เป็นตัวของตัวเอง ใครจูงจมูกไม่ได้

พูดย่อ ๆ คนหัวอ่อนกับคนว่าง่ายต่างกันตรงที่ว่า คนว่าง่ายมีจุดหมายไว้ในใจเท่านั้นเอง ตัวอย่างเช่น นักเรียนสองคน คนหนึ่งตั้ง "จุดหมาย" ไว้ว่าจะสอบให้ได้ แล้วทำทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อจะให้ตัวสอบได้ ครูสอนก็ฟัง เพื่อนนักเรียนสอนให้ก็เอา ที่สุดแม้แต่ภารโรงบอกความรู้ให้ก็เอา เพื่อให้ตนได้บรรลุถึงจุดหมาย คือสอบไล่ได้ นี่คนว่าง่าย ส่วนคนหัวอ่อนเป็นคนไม่มีจุดหมาย คือ ไม่ได้ตั้งจุดหมายไว้ที่สอบไล่ให้ได้ เรียนหนังสือก็สักแต่ว่าเรียน ครูสอนก็ฟัง เพื่อนชวนหนีโรงเรียนก็เอา เพื่อนที่เกเรชวนไปชกต่อยกับเขาก็เอา คนอย่างนี้เรียกว่า คนหัวอ่อน

เมื่อทราบถึงลักษณะของคนที่ว่าง่ายอย่างแท้จริงแล้ว ก็มาถึงลำดับที่สองว่าจะทำอย่างไรจึงจะเป็นคนว่าง่าย ปัญหาในตอนนี้ ก็ไม่ยากเย็นอะไร เพราะความว่าง่ายเป็นลักษณะคู่กันกับความว่ายาก อะไรเป็นสิ่งที่ทำให้คนเราเป็นคนว่ายาก เมื่อถอนสิ่งที่ทำให้เป็นคนว่ายากออกเสียแล้ว ความเป็นคนว่าง่ายก็จะเกิดขึ้นเอง เหมือนคนที่ต้องการความสุข แต่ยังเป็นสุขไม่ได้ เพราะตัวของตัวกำลังเป็นทุกข์ เพราะมีโรคทางร่างกายอยู่ เมื่อเขาทำลายโรคทางร่างกายหมดแล้ว ทุกข์ทางร่างกายก็หมดไป เมื่อทุกข์ไม่มีมันกลายเป็นสุข ฉันใด เรื่องของความว่าง่ายก็เป็นเช่นเดียวกัน คือเมื่อถอนสิ่งที่ให้เป็นคนว่ายากออกไปแล้ว ความว่าง่ายก็จะปรากฏขึ้นเอง ฉันนั้น

เหตุที่ทำให้คนเราเป็นคนว่ายากนั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในมูลปัณณาสก์ มัชฌิมนิกาย ว่ามีอยู่ ๑๖ อย่างคือ :–

๑. ความใฝ่ต่ำ (ปาปิจฺฉา ปรารถนาลามก)
๒. ยกตัว (อตฺตุกฺกํสโก โหติ ปรวมฺภี)

๓. เดือดดาล (โกธโน โหติ โกธาภิภูโต)
๔. ผูกโกรธ (โกธเหตุ อุปนาห)
๕. รังเกียจเหยียดหยาม (โกธเหตุ อภิสงฺกี) รังเกียจด้วยฤทธิโกรธ
๖. คิดต่อว่าต่อขาน (โกธสามนฺตํ วาจํ นิจฺฉาเรนฺตา)
๗. คิดแย้ง (โจทิโต โจทเกน ปฏิปฺปยติ)
๘. คิดตะเพิด (โจทิโต โจทเกน โจทกํ อปสาเทติ)
๙. คิดย้อน (โจทิโต โจทเกน โจทกสฺส ปจฺจาโร เปติ)
๑๐. คิดกลบเกลื่อน (โจทิโต โจทเกน โจทกํ อญฺเญ นญฺญํ ปฏิจรติ)
๑๑. คิดนอกเรื่อง (โจทิโต โจทเกน พหิทฺธากตํ อปนาเมติ)
๑๒. คิดบิดบัง (โจทิโต โจทเกน อปทาเน นสมฺปายติ)
๑๓. ลบหลู่-ตีเสมอ (มกฺขี ปลาสี)
๑๔. ริษยา-ตระหนี่ (อิสฺสุกี มจฉรี)
๑๕. โอ้อวด-เจ้าเล่ห์ (สโฐมายาวี)
๑๖. กระด้าง หัวรั้น (ถทฺโธ อติมานี)

เมื่อถอนรากเง่าของความเป็นคนว่ายากทั้ง ๑๖ อย่างออกได้แล้ว ก็จะกลายเป็นคนว่าง่าย เป็นคนที่ใคร ๆ ก็ตักเตือนได้ แม้แต่เด็กเล็ก ๆ ก็ตักเตือนได้ ไม่โกรธแม้ว่าคนที่โง่กว่าต่ำกว่ามากตักเตือนก็ไม่โกรธ ยินดีรับฟังเอาไปคิดไปนึก เมื่อเป็นคนว่าง่ายแล้ว ก็จะกลายเป็นคนอ่อนโยน ไม่มีความกระด้างด้วยมานะทิฏฐิ พึงรู้ไว้เถิดว่า ความเป็นผู้ว่าง่าย เป็นคุณสมบัติของพระอริยบุคคลชั้นต้น แต่การถอนเหตุแห่งความเป็นคนว่ายากนั้น เป็นของยาก ต้องใช้อุบายวิธี ๔ อย่างด้วยกันคือ

๑. ปวารณา ๒. มีปกติอภิวาท ๓. มีความเคารพ และ ๔. มีความอ่อนน้อม

ปวารณา คืออนุญาตให้เขาว่ากล่าวตักเตือนและแนะนำสั่งสอน เหตุที่ต้องทำดังนี้ เพราะตามธรรมดาคนเรานั้น โดยมากไม่ยอมใคร ความไม่ยอมแก่กันและกันนี่แหละทำให้บุคคลฉิบหาย ทำบ้านทำเมืองให้พินาศ หรืออาจจะทำให้โลกทั้งโลกให้พินาศก็ได้ ความไม่ยอมใครนี้ก็เกิดจากมานะทิฏฐินั่นเอง ดังนั้นการปวารณาก็คือการยอมให้คนว่ากล่าวตักเตือน เพื่อความเจริญแก่ตัวเอง คนเราที่จะเจริญขึ้นมาได้ก็ต้องอาศัยการช่วยกันว่ากล่าวตักเตือนซึ่งกันและกัน ถ้าทุกคนเกลียดกันแล้วก็จะมีแต่ความหวังร้ายซึ่งกันและกัน เป็นทางหายนะโดยส่วนเดียว ความรัก ความเอ็นดูซึ่งกันและกัน เกิดจากปวารณา การยอมแพ้ไม่มีทิฏฐิมานะ ในขณะที่บุคคลอื่นเตือน เราก็ไม่เถียงยอมตามทุกอย่าง เท่ากับเป็นการตัดกิเลสคือมานะทิฏฐิให้จมลงไป การปวารณานี้ไม่มีทางเสียเกียรติไม่มีทางเสียหายอะไรที่ตรงไหน มีแต่จะได้สิ่งที่ประเสริฐที่สุดเท่านั้น

อันดับสอง อุบายวิธีที่ทำตนให้เป็นคนมีปกติอภิวาทนั้น ก็เกิดจากการฝึกฝนคนด้วยปวารณามาก่อน แล้วจึงทำให้เราเป็นมีปกติอภิวาทในภายหลัง การมีปกติอภิวาทนั้นเป็นการทำลายกิเลสตัณหาที่เป็นเหตุให้ดื้อกระด้าง มานะทิฏฐิไปในตัว เมื่อทำได้เช่นนี้เราก็จะกลายเป็นคนที่น่ารักน่าเอ็นดูและเจริญด้วยธรรม ๔ ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ

อันดับสาม การทำตนให้เป็นคนมีความเคารพ ในมงคลสูตรพระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นความเจริญ แต่การเคารพคนนี้บางพวกบางหมู่อาจเข้าใจผิด คิดว่าการเคารพนั้นเป็นเพียงการกราบ ๆ ไหว้ ๆ เป็นการยอมบุคคลอื่นทำให้ตัวต่ำต้อยลงไป คนที่จะเป็นคนสำคัญหรือใหญ่โตนั้น มีแต่คนอื่นเคารพเท่านั้น อันนี้เป็นการเข้าใจผิด คนที่จะไปสูงได้ต้องเป็นคนเคารพ เหมือนคนที่จะโดดสูงได้ จะต้องย่อตัวให้ต่ำลงแล้วจึงจะสูงฉันใด คนที่เคารพต่อบุคคลอื่นนั้น มองดูแล้วเป็นการอ่อนน้อม แต่ถ้าคิดให้ซึ้งแล้วจะเห็นว่า นั่นแหละเป็นคุณธรรมที่ทำให้ตนสูงขึ้น คือ มีคนรักมีคนเคารพนับถือ มีคนสนับสนุนคนเราถ้ามีคนรักมีเคารพนับถือและสนับสนุนแล้ว ก็จะกลายเป็นคนใหญ่โตในภายหลังอย่างไม่ต้องสงสัย

อันดับสี่ ความอ่อนน้อม ก็มีนัยเช่นเดียวกันกับความเคารพ คืออาการอ่อนน้อมเป็นกิริยาที่น่ารักน่าเอ็นดู คนที่มีกิริยานี้ ใครเห็นใครสนับสนุน เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วผลจะเป็นอย่างไร อันนี้ก็ตอบได้ทันทีว่า ผลก็คือเป็นเช่นเดียวกันกับความเคารพนั่นเอง

สรุปความว่า คนว่าง่ายมีผลดีหลายประการตามที่ได้กล่าวมาแล้ว นอกจากเป็นผลดีแล้ว ผลที่กล่าวนั้นยังเป็นสิ่งทำที่พึ่งให้แก่ตนอย่างมากมาย เท่าที่นึกได้ในขณะนี้ คนที่ดีเด่น มีเกียรติยศชื่อเสียง เป็นที่พึ่งแก่ตนและคนอื่นได้นั้น ล้วนเกิดแต่ความเป็นคนว่าง่ายทั้งนั้น ยังไม่เคยพบคนว่ายากดื้อกระด้าง เป็นคนใหญ่โตมีชื่อเสียงโด่งดัง เป็นที่พึ่งแก่ตนและคนอื่นเลย มนุษย์ทุกชาติทุกภาษาที่โลกถือกันว่าเป็นคนดีนั้น ก็ล้วนแต่เกิดจากความเป็นคนว่าง่ายสอนง่ายทั้งนั้น ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเล่าถึงชีวิตของคนว่าง่ายสอนง่ายไว้ท่านหนึ่ง คือพระราธะ เรื่องของท่านโดยย่อมีดังนี้

ท่านเป็นพราหมณ์แก่ ปรารถนาจะบวชในพระพุทธศาสนา จึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า เพื่อจะขออุปสมบท พระพุทธเจ้าตรัสถามพระสงฆ์สาวกว่า พระสงฆ์รูปใดรู้จักพราหมณ์ผู้นี้และระลึกถึงอุปการคุณได้บ้าง พระสารีบุตรอัครสาวกเบื้องขวา กราบทูลว่า ข้าพุทธเจ้าระลึกได้อยู่ ครั้งหนึ่งพราหมณ์ผู้นี้ได้เคยถวายอาหารบิณฑบาตแก่ข้าพระองค์ทัพพีหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงมอบราธะพราหมณ์ให้แก่พระสารีบุตรจัดการอุปสมบท เมื่อท่านอุปสมบทแล้ว แม้จะเป็นพราหมณ์แก่ก็จริง แต่ท่านไม่มีมานะทิฏฐิว่าตนเป็นผู้ใหญ่ เป็นคนแก่ จะไม่ยอมฟังคำสั่งสอนของเด็ก ๆ เช่นพระสารีบุตร ท่านกลับเป็นคนว่าง่ายสอนง่าย โดยนึกถึงคำสั่งสอนของพระสารีบุตรว่า เป็นเสมือนบุคคลผู้ชี้ขุมทรัพย์ให้ อยู่ต่อมาไม่ช้านานท่านก็ได้บรรลุมรรคผลเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา ดังนั้นจึงยืนได้ว่า ความเป็นคนว่าง่ายสอนง่าย เป็นธรรมะที่ทำให้บุคคลผู้ประพฤติปฏิบัติเป็นคนดีมีที่พึ่ง

โลกของเราทุกวันนี้ ที่เกิดความเสื่อมเสียขึ้นก็เกิดจากความเป็นคนว่ายากทั้งนั้น ไม่เลือกว่าผู้ใหญ่หรือผู้น้อย อันความเป็นคนว่ายากสอนยากนี้ตามปกติเรามักจะเพ่งเล็งเอาแต่ผู้น้อยคือเด็ก ๆ เท่านั้น หาได้เฉลียวคิดไม่ว่าผู้ใหญ่ที่เป็นคนว่ายากก็มี ผู้น้อยว่ายากสอนยาก ยังพอจะแก้ไขกันได้ เพราะสติปัญญายังอ่อน มานะทิฏฐิก็ยังอ่อนเรื่องของผู้น้อยยังพอดัดได้ เหมือนกับดัดไม้ ถ้าไม้ยังอ่อนอยู่ก็ดัดได้ หรือเหล็กที่ช่างเหล็กมีความประสงค์จะทำเป็นวัตถุเครื่องใช้ เขาก็เผาไฟให้อ่อนเสียก่อน แล้วก็ดัดหรือตีเหล็กนั้นให้เป็นวัตถุที่ตนพึ่งประสงค์จะใช้ แต่ถ้าเหล็กนั้นเกิดเผาไม่อ่อน ก็ทำอะไรไม่ได้ฉันใด คนเราก็เช่นเดียวกัน ถ้ายังมีสติปัญญาน้อย มานะ ทิฏฐิยังอ่อน พอจะฝึกฝนกันได้ แต่เป็นผู้ใหญ่แล้ว มานะทิฏฐิ ก็มักจะใหญ่ตามตัว แข็งดัดยาก คนว่ากล่าวตักเตือนก็หาได้ยาก การว่ากล่าวตักเตือนคนแก่นั้นมีทางสำเร็จได้น้อย หรือไม่สำเร็จเลย เหมือนกับหักด้ามพร้าด้วยหัวเข่า คิดดูก็แล้วกันมีใครเคยทำได้บ้าง เชื่อว่าไม่มีใครทำได้ ถ้ามีคนทำได้ ภาษิตนี้ก็จะไม่เกิดขึ้น ข้อสังเกต ความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นแก่ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก มักจะเกิดจากคนหัวแข็งที่มีอำนาจแล้วใครตักเตือนไม่ได้ ผลสุดท้ายประชาชนพลเมืองทั้งชาติของประเทศนั้น ๆ ก็ต้องพากันเดือดร้อนอับเฉาไปตาม ๆ กัน

ดังนั้น จึงควรที่พุทธศาสนิกทุกท่านได้หันมาพึ่งธรรมะ คือ โสวจัสสตา ซึ่งเป็นธรรมะที่ทำที่พึ่งแก่มนุษย์ทุกเพศทุกวัย ทุกชาติชั้นวรรณะกันเถิด ถ้าเป็นไปได้ตามที่เสนอมานี้ เราก็จะได้พึ่งธรรมะคือ โสวจัสสตา โดยทั่วถึงกัน

สวัสดี.

พึ่งธรรมตอนที่ ๕ กิงกรณีเยสุ ทักขตา*

(**กิงกรณีเยสุ ทักขตา** ความขยันช่วยเอาใจใส่ในกิจธุระของเพื่อนใกล้เคียง เมื่อมีกิจของเพื่อนกันเกิดขึ้น ไม่นิ่งดูดาย ช่วยจัดช่วยทำตามสติกำลังสามารถ บุคคลเช่นนี้ ย่อมเป็นที่รักที่นับถือของเพื่อน เมื่อมีงานเกิดขึ้น ก็มีผู้มาช่วยเหลือด้วยความเต็มใจ ทั้งปราศจากภัยอันตราย เพราะเพื่อนช่วยคุ้มครองรักษา)

สวัสดี ท่านผู้ฟังที่เคารพ

กองอนุศาสนาจารย์ กรมยุทธศึกษาทหารเรือ ขอเสนอบทความเรื่องพึ่งธรรมข้อว่า กิงกรณีเยสุ ทักขตา แปลว่าความขยันช่วยเอาใจใส่ในกิจธุระของเพื่อนกัน เนื้อความของธรรมะบทนี้มีนัยที่ควรทำความเข้าใจตามลำดับดังนี้ คือ

๑. **กิจธุระ**
๒. **ความเป็นเพื่อน**
๓. **ความขยันเอาใจใส่**
๔. **ผลที่ได้รับ**

กิจธุระ หมายถึงการงานที่จะต้องทำ คำว่า ธุระ ท่านแปลว่า แอก มีลักษณะ เป็นไม้กลม ๆ ที่ขันด้วยหนังหรือชะเนาะติดกับทูปหัวเกวียน มีปลายยาวออกทั้งสองข้าง ใช้พาดบนบ่าวัวหรือควาย ปลายทั้งสองข้างที่พาดบนบ่าวัวและควายนี้แหละเรียกว่าแอก วัวและควายเมื่อเจ้าของเอาแอกพาดบ่าแล้ว มีหน้าที่ต้องลากเกวียนไป จะอยู่เฉย ๆ ไม่ได้ ต้องถูกปฏักเจ้าของฉันใด คนเราก็เช่นกัน เมื่อมีธุระคือการงานเกิด

---

* บรรยายทางวิทยุ วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๐๘

ขึ้นแล้วจะอยู่เฉย ๆ ไม่ได้ มีความจำเป็นต้องทำธุระนั้นให้เสร็จ จะไม่ทำไม่ได้เพราะธุระหรือการงานนั้นเป็นตัวชีวิตของคน คนมีชีวิตอยู่ได้เพราะทำงาน ชีวิตไม่ทำงานเมื่อไรเมื่อนั้นชีวิตก็ดับ คือตาย ดูแต่ร่างกายของเราก็แล้วกัน อวัยวะส่วนไหนทำงานไม่ได้ อวัยวะส่วนนั้นก็ตาย เช่นมือจับโน่นจับนี่ไม่ได้ก็เรียกว่ามือตาย ขาเดินไม่ได้ก็เรียกว่าขาตาย อวัยวะส่วนอื่น ๆ ก็มีนัยเช่นเดียวกัน ถ้าทำงานไม่ได้ก็เป็นอวัยวะตาย แม้จะเรียกเป็นอย่างอื่น ๆ ก็มีนัยเช่นเดียว ถ้าทำงานไม่ได้ก็เป็นอวัยวะตาย แม้จะเรียกเป็นอย่างอื่น เช่นตาใช้การไม่ได้ เรียกว่าตาบอด ไม่เรียกว่าตาตาย พึงทราบว่าเรียกกันไปตามโวหารนิยมเท่านั้น แท้จริงแล้วก็คือความตายของอวัยวะส่วนนั้นนั่นเอง กิจธุระคือการงานนี้ นอกจากกำความเป็นความตายของชีวิตไว้แล้ว ยังเป็นตัวเสกสรรปั้นแต่งชีวิตของคน ให้มีสภาพผิดแผกแตกต่างกันอีกด้วย แล้วแต่ว่างานที่ทำนั้นใครทำอะไรเป็นต้นว่า ถ้างานที่ทำนั้นเป็นงานลักงานขโมย งานลักงานขโมยนั้นก็แต่งตั้งให้เขาเป็นโจร ถ้างานที่ทำนั้นเป็นงานฆ่าคน หรือเบียดเบียนคนให้ทุพพลภาพได้รับความเดือดร้อนงานนี้ก็จะแต่งตั้งผู้กระทำให้มีสภาพเลวทรามลง ถึงกับต้องกลายเป็นเดรัจฉานไปก็มี คือแต่งตั้งให้เป็น เสือ คำว่าเสือที่ชาวบ้านเข้าใจนั้น เป็นสัตว์ชนิดหนึ่งอยู่ตามป่าดุร้ายมาก เมื่อคนทำงานฆ่าคน เบียดเบียนคนโดยปราศจากความเมตตาสงสาร จึงถูกเรียกว่า เสือ ก็คือถูกเรียกว่า **สัตว์เดรัจฉานนั่นเอง** เมื่อถูกเรียกว่า เสือ ก็คือถูกแต่งตั้งให้เป็นสัตว์เดรัจฉานนั่นเอง ส่วนผู้ที่ทำงานดีมีประโยชน์เป็นต้นว่ามีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่เพื่อนมนุษย์ไม่เบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ด้วย กาย ด้วยวาจา และด้วยใจ ชำระล้างจิตใจของตนให้บริสุทธิ์งานนี้ก็จะแต่งตั้งให้เขาเป็นสัปบุรุษ หรือ สุภาพบุรุษ ซึ่งแปลว่า คนดี ดังนั้น งานจึงเป็นตัวชีวิตและผู้บันดาล หรือจะพูดว่าคืองานคือชีวิต ชีวิตคืองานก็ได้ การงานดี ชีวิตก็ประสบแต่ความสุข ความเจริญ การงานเสียชีวิตก็ประสบแต่ความล้มเหลวและเดือดร้อน ผู้ที่รักชีวิตต้องทำงาน และเลือกทำแต่งานที่ปราศจากโทษ เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า ชีวิตที่ปรากฏอยู่ในโลก ดำรงอยู่ได้ต้องอาศัยปัจจัยภายนอกเป็นเครื่องอุปถัมภ์บำรุง จะขาดเสียมิได้

ตัวอย่างที่มองเห็นง่าย ๆ เช่น ต้นไม้ มันก็เป็นสิ่งที่มีชีวิตเหมือนกันมันจะเจริญเติบโตขึ้นได้ก็ต้องอาศัยดินน้ำลมไฟและปุ๋ย ต้องมีดินเป็นพื้นฐานรับรอง นอกจากดินแล้วยังอาศัยน้ำแสงแดด รับอากาศ และได้โอชะจากปุ๋ย มันจึงจะเจริญเติบโต ถ้าไม่ได้รับสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวมานี้เข้าเป็นปัจจัยช่วยเหลือมันก็งอกงามขึ้นมาไม่ได้อย่างแน่นอน ทดลองดูก็ได้ คือ เอาเมล็ดผลไม้สักเมล็ดหนึ่ง เช่น ผลมะม่วง เอาใส่เข้าไว้ในขวด ปิดฝาหรืออัดจุกให้แน่นไม่ใส่ดิน ไม่รดน้ำ ไม่ให้รับแสงแดดและอากาศ ปลูกแบบนี้ร้อยปีก็ไม่งอก ชีวิตของคนเราก็เช่นกันจะดำรงอยู่ได้ก็ด้วยการงาน การงานอันเป็นเครื่องดำรงชีวิตนี้ดูเผิน ๆ แล้วก็ไม่มากมายใหญ่โตอะไร ทำคนเดียวก็ได้ประเดี๋ยวก็เสร็จ แต่ถ้าได้พิจารณาให้ละเอียดแล้วจะเห็นได้ว่าคนเดียวทำไม่ไหวแน่ จำเป็นต้องอาศัยคนอื่นเข้าช่วยเหลือ มีพระบาลีรับรองความข้อนี้ไว้ว่า สหาโย อตฺถชาตสฺส โหติ มิตฺตํ ปุนปฺปุนํ สหายเป็นมิตรของสหาย เป็นมิตรของคนมีธุระเกิดขึ้นเนือง ๆ ยสฺส เคเห สขา นตฺถิ ยถา รญฺญํ ตเถว ตํ บ้านของผู้ไม่มีสหาย ก็เหมือนกับป่านั่นเอง คนที่ช่วยเหลือการงานได้ดีที่สุดนั้นคือเพื่อน ดังนั้นเพื่อนจึงมีความสำคัญยิ่งในการทำงานเลี้ยงชีวิต ชีวิตทุกชีวิตต้องอาศัยเพื่อนทั้งนั้น เช่นเริ่มจะทำงานก็ต้องอาศัยเพื่อนร่วมงาน เวลาจะออกแรงก็ต้องอาศัยเพื่อนร่วมแรง จะเรียนหนังสือก็ต้องอาศัยเพื่อนร่วมเรียน จะเดินทางก็ต้องอาศัยเพื่อนร่วมทาง เกิดเป็นคนจะเป็นคนชาติใดก็ต้องอาศัยเพื่อนร่วมชาติ เกิดมาอยู่คนเดียวไม่ได้ เวลาจะหาที่พึ่งทางศาสนาก็ต้องอาศัยเพื่อนร่วมศาสนา ที่สุดแม้จะคิดอ่านอะไรก็ยังต้องอาศัยเพื่อนร่วมคิดหรือเพื่อนร่วมใจ ดังนั้น ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าจึงสอนให้คบมิตร แต่มีข้อแม้อยู่อย่างหนึ่ง คือให้เลือกคบแต่มิตรที่เป็นคนดี อย่าคบคนชั่วเป็นมิตร มิตรจะดีหรือชั่วนั้น มีจุดสังเกตได้สองจุดคือ ๑. ดูสิ่งที่เขาชอบ ๒. ดูสิ่งที่เขาชวน ดูสิ่งที่เขาชอบหมายถึงสิ่งที่เขามาชอบเรา เขาชอบอะไรในตัวเรา ตามปรกติคนเราทุกคนมีความดีกับความไม่ดีอยู่ในตัวด้วยกันนั้น เวลาเขาจะมาคบกับเราให้สังเกตคำพูดของเขาว่าที่เขามาชอบเรา

นั้น เขาชอบอะไรเรา ซึ่งโดยปรกติแล้วเขามักจะบอกกับเราเอง ด้วยถ้อยคำอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นต้นว่าผมรักคุณจริง ๆ รักตั้งแต่คราวที่คุณกล้าด่าเจ้านายของคุณให้ผมฟัง นี่แสดงให้รู้ว่าเขาชอบความไม่ดีของเราผมยอมนับถือในความกตัญญูของคุณคราวที่คุณรับเอาผู้อุปการคุณของคุณมาเลี้ยงดู นี่แสดงว่าเขาชอบความดีของเรา

นอกจากนี้ยังมีข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่ง คือ เรื่องที่เขาชวนให้สังเกตดูว่าเขาชวนเราทำอะไร ชวนให้หนีโรงเรียนไปเที่ยว หรือชวนให้ไปลักไปขโมย ชวนให้ไปฉ้อโกง ชวนให้เป็นนักเลง ค้าของเถื่อน ชวนให้ก่อการจลาจล หรือชวนให้ไปทำกิจซึ่งตรงกันข้ามกับที่กล่าวมาแล้ว พิจารณาให้ดี เขาชวนในทางเสียหรือในทางดี ข้อที่จะพึงวินิจฉัยก็คือ ถ้าเขาชวนในทางดี เขาก็เป็นคนดี ถ้าเขาชวนในทางเสียเขาก็เป็นคนชั่ว โบราณสอนเราไว้ว่า คบคนดีมีราศีแก่ตัว คบคนชั่วพาตัวอัปราชัย ดังนั้นจึงควรเลือกคบแต่คนดีไว้เป็นเพื่อนเท่านั้น

เมื่อทราบว่าการงานต้องอาศัยเพื่อน เราเองซึ่งตกอยู่ในฐานะเป็นเพื่อนของผู้อื่น ก็ต้องช่วยขวนขวายในกิจธุระของเพื่อนกัน ตามสติกำลังและความสามารถของตน การช่วยเหลือเพื่อนนั้นถ้าคิดดูแต่เพียงเผิน ๆ แล้วจะเห็นว่าตัวเราทำตัวให้เป็นที่พึ่งแก่เพื่อน เป็นการทำให้แก่ผู้อื่นไป ตัวเองมีแต่ทางเสีย คือต้องเสียแรง เสียทรัพย์ ไม่เป็นประโยชน์อันใดแก่ตัว อันนี้ต้องคิดให้ซึ้ง ๆ จึงจะทราบความจริงว่าการช่วยเหลือผู้นั้นเป็นการช่วยเหลือตนเอง เพราะคนอื่นโดยเฉพาะเพื่อน เมื่อเราช่วยเหลืออะไรไปแล้ว เพื่อนก็มักจะต้องตอบแทนการกระทำของเรา โดยนัยเดียวกันเหมือนเราทำบุญเราต้องเอาเงิน เอาทอง เอาข้าว เอาของไปถวายพระ เราเสียของถวายพระ พระไม่ใช่เป็นผู้รับของ ๆ เราโดยส่วนเดียว พระซึ่งเป็นผู้รับของ ๆ เรานั้น จะบันดาลผลบุญกลับมาให้เรา เพราะการกระทำของเราและการกระทำของพระนั้น ถ้าจะเปรียบแล้วพระเหมือนที่ดิน ซึ่งในทางศาสนาเรียกกันว่าบุญญเขต เราผู้กระทำบุญเปรียบเหมือนชาวนาที่ต้องการข้าว ก็

หว่านข้าวลงไปในนา นาก็อยู่เฉย ๆ แต่นานั้นแหละจะเป็นที่รองรับผลพืชคือข้าวที่เราหว่านลงไปให้งอกงาม และมีผลทำให้ผู้กระทำเก็บเกี่ยวผลเอาไปเป็นทวีคูณ ข้อนี้ฉันใดการขวนขวายช่วยในกิจธุระของเพื่อน เพื่อนเมื่อได้รับการขวนขวายช่วยเหลือจากเราแล้วก็จะขวนขวายตอบตรงกับภาษิตโบราณที่ว่า น้ำพึ่งเรือเสือพึ่งป่าอัชฌาศัย เราก็จิตคิดดูเล่าเขาก็ใจ ใจความของภาษิตที่ชัดอยู่ในตัวแล้ว คือเป็นการถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน เมื่อเราช่วยเขา เขาก็ช่วยเรา เพราะต่างคนมีจิตใจเหมือน ๆ กัน เพราะภาระแห่งความเป็นเพื่อนอันแท้จริงนั้น มีนักปราชญ์ท่านหนึ่งให้ทัศนะเหตุผลไว้อย่างน่าฟังว่า ภาวะแห่งความเป็นมิตรนั้น คือหัวใจดวงเดียวกันที่แยกออกไปครองร่างสองร่าง หรือหลาย ๆ ร่างไว้เท่านั้นเอง พูดให้ชัดอีกที่หนึ่งก็คือ เรื่องของมิตร ก็คือมนุษย์หลาย ๆ คนนับตั้งแต่สองคนขึ้นไป เอาหัวใจมาร่วมกันมีความรักซึ่งกันและกัน เหมือนกับว่าทุก ๆ คนนั้นเป็นตัวของตัวเอง ดังนั้นคนที่มีมิตรมาก ๆ จึงเป็นคนสร้างที่พึ่งไว้ได้มากมาย ประโยชน์ของมิตรกล่าวโดยสรุปมีถึง ๔ ประการ คือ ๑. มีอุปการะ คือป้องกันเราผู้ประมาทแล้วป้องกันทรัพย์สมบัติของเราไม่ให้เป็นอันตราย เมื่อมีภัยเอาเป็นที่พึ่งได้ และเมื่อมีธุระจำเป็นด้วยทรัพย์ เป็นต้นว่า ขาดแคลนด้วยทรัพย์ก็ช่วยออกทรัพย์ให้ ๒. ร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย คือมีความลับคับอกก็ขยายความลับให้เพื่อนช่วยแก้ไขให้ ถึงคราวมีอันตรายอย่างร้ายแรงเพื่อนก็อาจยอมตายแทนได้ ช่วยปิดความลับซึ่งเป็นภัยอย่างร้ายแรงไม่ให้แพร่งพราย และในยามวิบัติก็ไม่ถูกทอดทิ้ง ๓. แนะนำประโยชน์ให้ คือ ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี ให้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง และบอกทางสวรรค์ ๔. มีความรักใคร่ คือยามทุกข์ ทุกข์ด้วย ยามสุข สุขด้วย โต้เถียงคนที่ติเตียนให้ และรับรองคนที่สรรเสริญให้

ในเมื่อมิตรเป็นที่พึ่งได้เช่นนี้จึงมีความจำเป็นที่จะต้องช่วยขวนขวายในกิจธุระของเพื่อนกันด้วยความขยันเอาใจใส่ให้ธุระของเพื่อนนั้นลุล่วงไปด้วยความพินิจพิเคราะห์ ดังพระบาลีว่า

ปุน จปรํ ภิกฺขว ภิกฺขุ สพฺรหฺมจารีนํ กึกรณียานิตตฺถ ทกฺโข โหติ อนลโส ตตฺรุปายาย วิมํสาย สมนฺนาคโต อลํกาตุํ อลํสํวิธาตุํ ยมฺปิ. ภิกฺขเว ภิกฺขุ ยานิ สพฺรหฺมจารีนํ อจฺจาวจาวนิ กรณียานิ ฯลฯ อลํกาตุํ อลํสํวิธาตุํ อยมฺปิ ธมฺโม นาถกรโณ.

ความว่าภิกษุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอีก ธุระที่พึงกระทำด้วยความกุลีกุจอทั้งใหญ่และเล็กน้อยของเพื่อนพรหมจรรย์เธอเป็นผู้ขยันไม่คร้าน เป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาอันจะยังธุระนั้นให้ลุล่วง เป็นผู้ทำได้ เป็นผู้พินิจพิเคราะห์ธุระนั้นได้ อันนี้เป็นธรรมอันสร้างนาถะให้แก่ตน ดังนี้ หลักพระพุทธศาสนาถือว่า ผลดีหรือผลร้ายที่ปรากฏแก่ตนนั้น เป็นผลที่เกิดจากกระทำของตนทั้งนั้น ดังพระบาลีว่า ยาทิสํวปเตพีชํ ตาทิสํลภเตผลํ กลฺยาณการี กลฺยาณํ ปาปการี จ ปาปกํ หว่านพืชเช่นใดไว้ ย่อมจะได้รับผลเช่นนั้น วนฺทโก ปฏิวนฺทนํ ผู้ไหว้ย่อมได้ไหว้ตอบ ปูชโก ลเภต ปูชํ ผู้บูชา ย่อมได้บูชาตอบ เมื่อความจริงเป็นเช่นนี้ การช่วยขวนขวายในกิจธุระเพื่อนกันนั้น จึงเป็นกรณียกิจที่ผู้มีฐานะเป็นเพื่อนพึงกระทำโดยแท้ เพราะธุระของเพื่อนก็เหมือนกับธุระของตน การงานของเพื่อนเป็นที่พึ่งของเพื่อน การช่วยเหลือการงานของเพื่อนเท่ากับเป็นการช่วยเหลือตนเอง ดังนั้น ธรรมข้อว่า กึกรณี เยสุ ทกฺขตา นี้ จึงเป็นธรรมะที่ทำที่พึ่งให้แก่ตนโดยแท้ ซึ่งมีนัยดังที่ได้บรรยายมาแล้ว

สวัสดี